

PÉCSI SZEMLE

várostopörténeti folyóirat

ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ!
(Tutó niká = E jelben győzz!)

Krisztus-monogram a Kr. u. IV. századból
(Pécs, Szent István tér, Péter–Pál sírkamra, 2000.)

2012

ŐSZ

ROZS ANDRÁS

56 ÉVE TÖRTÉNT Emlékezés az '56-os forradalomra

Mi, magyarok gyakran emlékezünk. Többnyire egy hőiesen elbukott harcra. Egy ígéretesen indult, lelkesen kezdett, majd erőn felül folytatott, végül dicső helytállásban elbukott szabadságküzdelemre. Dátumok és helyszínek jutnak eszünkbe: 1711. május 1. Majtényi-sík, 1849. augusztus 13. Világos, és az utóbbi 56 évben leginkább felvillanó napunk: 1956. november 4., Budapest, valamint az egész ország.

Miért, miért kellett elbuknia legújabb kori szabadságharcunknak is? Hiszen 1956. november első napjaiban olyan biztatónak tűnt forradalmunk sorsa! Milyen sokan hittek akkor a Nagy Imre által október 28-án nemzeti demokratikus mozgalomnak nevezett, majd a széles közvélemény által forradalomnak mondott, hitt, vallott revolúciónk és szabadságharcunk tartós győzelmében! Hiszen október 31-én délre kimasíroztak Budapest utcáiról a gyűlölt szovjet hatalom tankjai! Hiszen milyen jó volt hallani a rádióból: Magyarország kilépett a Varsói Szerződésből, Magyarország semleges ország, akárcsak Svájc, vagy a szomszédos Ausztria! A forradalom országos és helyi vezetői úgy gondolták, hogy a nagyhatalmak, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió is, elismerik Magyarország hatalmi táboron kívülre kerülését, azaz függetlenségét, s elfogadják majdán parlamentáris demokratikus rendszerét, melynek külpolitikájában prioritást kap a Nyugat országaihoz, valamint a Szovjetunióhoz és a szomszéd államokhoz fűződő békés kapcsolat.

S vajon nem volt Magyarország „finlandizálásának” semmi esélye? Utólag könnyű okosnak lenni! A magyar forradalom vezetői, a nemzeti kommunista Nagy Imre, a lelkében még mindig kiscgazda Tildy Zoltán, vagy a demokrata teoretikus Bibó István miért ne hittek volna az Amerikai Egyesült Államok vezetőjének, Eisenhower elnöknek a „rab nemzetek felszabadítása” teóriájában? Vagy miért ne bíztak volna a szovjet pártfőtitkár Hruscsov enyhülést hirdető, a sztálini diktatúrát – szavakban legalábbis – leleplező politikájában?

Sajnos '56 magyar vezetőinek hitükben és vágyaik beteljesülésében csatlakozniuk kellett. Az 1956. október végi, november eleji napok eufóriája eltakarta előlük az akkor csak a „túlfeszült lényeglátók” (Bibó István fogalomalkotása) által sejtett valóságot: a nagyhatalmi erőviszonyok, a Teherán, Jalta, Potsdam által lefektetett status quo nem engedik meg a közép-kelet-európai kis államok egyikeének sem az adott keretektől való büntetlen kilépést. Ez hozzátartozott a „kelet-európai kisállamok nyomorúságá”-hoz (szintén Bibó szavaival).

A nyugati nagyhatalmak gyakorlati politikája egyáltalán nem követte a rab nemzetek felszabadításának elméletét. Az Amerikai Egyesült Államok a kivárássra játszott, a magyar forradalom egész időtartama alatt az események passzív

szemlélője maradt. A be nem avatkozás politikáját nyíltan kifejezte az amerikai külügyminiszter, John Foster Dulles beszéde a dallasi Világpolitikai Tanács előtt 1956. október 27-én, melyben kifejtette, hogy a kelet-európai államokat az amerikaiak nem tekintik „potenciális katonai szövetségesüknek”. Dulles ez alatt elsősorban Lengyel- és Magyarországot értette. Az amerikai külügyminiszter, majd a következő napokban Eisenhower elnök meg akarták nyugtatni második világháborús szövetségesüket, hogy az USA nem avatkozik be a Szovjetunió és csatlós államai belügyeibe. A nyugat-európai volt nagyhatalmak, Nagy-Britannia és Franciaország még kevésbé fordítottak figyelmet az általuk magasról lenézett kelet-európai kisállamok és a Szovjetunió viszonyaira, már csak azért sem, mert éppen a magyar forradalom napjaiban el voltak foglalva az általuk október 29-én indított szuezi háborúval. A Szovjetunió pedig értett a neki irányított nyugati diplomáciai jelzésekből: mind az USA, mind Nyugat-Európa által szabad kezét kapott a magyar válság „végső megoldására”, azaz fegyveres elfojtására is. Hruscsov szovjet pártfőtitkárt a szocialista Kína őt bíráló magatartása, valamint a belső sztálinista ellenzék fenyegető fellépése is befolyásolta. A sztálinisták a magyarországi forradalmat a „fasiszta csöcselék” feltámadásának tekintették. Így Hruscsov a Magyarországról visszaérkező szovjet vezetők, Mikojan és Szuszlov jelentésének meghallgatása után megváltoztatta korábbi döntését a szovjet csapatok kivonásáról a be nem avatkozásról, és október 31-én az SZKP KV Elnöksége ülésén a magyarországi fegyveres beavatkozás mellett döntött.

A szovjet katonai parancsnokok azonnal hátraarcot vezényeltek a magyar fővárost az előző órákban elhagyott katonai egységeknek, s az újonnan Magyarország területére vezényelt csapatokkal együtt az 1956. november 4-re virradó éjjel, 4 óra 15 perckor elkezdték a „Forgószél” hadművelet keretében Magyarország elfoglalását, a magyar forradalom eltiprását. November 4-én hajnalban pedig, 5 óra 20-kor a Szabad Kossuth Rádióban felhangzott Nagy Imre miniszterelnök kétségbeesett rádiószózata a világhoz:

„Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak. A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével.”

S álljon itt néhány gondolat Nagy Imre személyiségéről, jelleméről, történelmi értékeléséről.

Nagy Imre ellentmondásos egyénisége a magyar történelemnek. Nem lehet őt egyértelműen sem bűnösnek, sem hősnek nevezni. Kétségtelen, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártja, azután a sztálinista Szovjetunió Kommunista Pártja, majd a Magyar Kommunista Párt, és a Magyar Dolgozók Pártja tagjaként, utóbbi két párt magas beosztású vezetőjeként résztvevője volt a bolsevik-kommunista pártok diktatórikus, a vele szembenálló polgári, középosztálybeli, értelmiségi, paraszti rétegek felett terror-hatalmat érvényesítő politikának. Egyesek

állítják, hogy Nagy Imre a Szovjetunióban a hírhedt titkosszolgálat, az NKVD tagja volt (ezt azonban dokumentumokkal nem bizonyították). Belügyminiszterként, majd 1950-től élelmezési és beszolgáltatási miniszterként végrehajtója volt a kommunista párt legfelsőbb parancsainak. De Nagy Imre történelmi mérlegének másik serpenyőjébe kell tennünk az 1956-os forradalomban és szabadságharcban vitt, ha nem is egyértelműen vezető, de meghatározó szerepét, és végül a kádári megtorlás áldozataként elszenvedett meghurcoltatását, a forradalomban véghez vitt cselekedeteinek vállalását és végül hősivé magasztosult halálát.

Nagy Imre jelleme a forradalom fázisai során formálódott. Az első napokban kommunista múltja rabja, és egyben a sztálinisták foglya volt, amikor október 23-án este, az országház erkélyén elvtársainak szólította az őt váró, szólító tömeget, majd a következő napon, amikor statáriumot hirdetett, azután október 24-től 27-ig, amikor a tüntetőket és a fegyveres felkelőket maga is meggyőződésből ellenforradalmároknak tartotta. De október 28-án megtörtént a fordulat Nagy Imrében, amikor népmozgalomnak nevezte, nemzeti demokratikus mozgalomként értékelte a nép, a nemzet forradalmi megmozdulását, valamint megszüntette a néptömegek szemében gyűlölt titkosszolgálat, az ÁVH intézményét. A párt reformerei, az úgynevezett Nagy Imre-csoport tagjai és hívei azt remélték, hogy Nagy Imre folytatja az 1953-ban elkezdett józan, a tömegek életszínvonalát növelő, a terrort fokozatosan megszüntető politikáját. Egyfajta magyar nemzeti kommunizmus megvalósítóját látták Nagy Imrében sokan, amilyent Jugoszláviában Tito, Lengyelországban Vladiszlav Gomulka próbált megteremteni. Ez a politika kezdetben megfelelt a Hruscsov vezette szovjet pártvezetésnek is. Október 30-án a szovjet központi vezetés a szovjet csapatok Budapestről kivonását, illetve a Magyarországról történő csapatkivonásról szóló tárgyalásokat határozta el, s ezt egy kiáltványban tette közzé. De amikor másnap a magyar minisztertanács a Varsói Szerződésből való kilépésről és így a semlegességről döntött, ez már kiverte a biztosítékot a szovjet elvtársaknál. Október 30-án Nagy Imre megtisztította kormányát a sztálinistáktól, helyükbe saját embereit, valamint az 1945–1948 közötti koalíciós pártok vezetőit tette, közöttük Kovács Bélát, a szovjetek által meghurcolt kisközgazda politikust. Egyúttal engedélyezte a pártok újraalakítását, amivel megszűnt a kommunista egypárti egyeduralom. Mindez megrémítette az ortodox és poszt-sztálinista szovjet vezetőket, s egy nap alatt megváltoztatták döntésüket, a magyar forradalom leveréséről határoztak. Sokan megkérdőjelezzik Nagy Imre és a forradalmi minisztertanács semlegességről szóló döntésének helyességét. Hiszen a Szovjetunió értésükre adta, hogy meddig lehet elmenni, a szocialista táborból kilépés nem fért bele a szovjet engedményekbe. Mondják, hogy Gomulka okosabb, politikusabb volt Nagy Imrénél, ő a belső, nemzeti reformok biztosítékaként a táborban való bennmaradást ígérte.

Nagy Imre makacs ember volt. Elképzeléseitől több esetben nem engedte magát eltántorítani. Emiatt a pártbüntetéseket is elszenvedte: 1956-ig többször zárták ki pártjából (1925-ben a szociáldemokrata pártból, 1936-ban az SZKP-ból,

1949-ben az MDP politikai bizottságából, 1955-ben az MDP-ből). Most is csökönysége és önfejűsége, öntörvényűsége lett a veszte. A szocialista szovjetbarát táborból történt önkényes kilépést a sztálinisták felhasználták ellene, de ezt a reformerek és a kádáristák sem bocsátották meg neki, rásütötték az áruló bélyegét. A forradalom leverését követően Kádár János elvárta Nagy Imrétől, hogy csatlakozik hozzá, józan belátásra jut, elismeri hibáit, s Kádárral együtt végrehajtja a kommunista restaurációt. De Nagy Imre szilárd megátalkodottsága a halálos ítélet árnyékában átváltott hősiességbe, a forradalom nemzeti demokratikus jellegét nem volt hajlandó megtagadni, s kitartva újonnan szerzett és megszenvedett elvei mellett vállalta a mártíromságot.

Nagy Imre nemzetközi kommunistából nemzeti demokrata lett. Nagy Imre a nemzeté lett. Nem kisajátítható egyik politikai oldal részéről sem.

Miután 1956. november 22-én társaival együtt lemondott a menedékjogról, bízva a magyar kormány által tett bántatlansági ígéretben, elhagyta a jugoszláv követség épületét. A megszálló szovjet csapatok, megszegve a jugoszláv kormánnyal történt megállapodást, őrizetbe vették, majd Romániába deportálták őket. Nagy Imre naivan „nemzetközi párt-vizsgálóbizottság” felállítását sürgette 1956-os szerepének tisztázására. De kérelme süket fülekre talált. Azért hozták haza, hogy bíróság elé állítsák. 1957. április 14-én letartóztatták, és Budapestre vitték. Kihallgatása során így vallott: „Úgy érzem, nem vagyok bűnös semmiiben”. Biszku Béla belügyminiszter azonban egyeztetette a vádiratot és az ítéleteket Andropovval, az SZKP KB osztályvezetőjével és a szovjet vezetőkkel. 1957. decemberében az MSZMP KB zárt ülésen elhatározta a Nagy Imre és társai elleni per lefolytatását, mely 1958. február 5-én vette kezdetét. A Legfelsőbb Bíróság Népbírószáki Tanácsa előtt kezdetben dr. Radó Zoltán bíró vitte az ügyet, de ő túl korrekt volt a vádlottakhoz, ezért leváltatták. Az új tanácselnök Vida Ferenc lett, aki hírhedt volt halálos ítéleteiről. 1958. június 6-án titkos határozatot hozott, mely szerint Nagy Imre „a Népköztársaság törvényes rendjének megdöntésében bűnös”. Június 15-én az Legfelsőbb Bíróság Népbírószáki Tanácsa Nagy Imrét halálra és teljes vagyonekzabzásra, Donáth Ferencet 12 évi börtönre, Gimes Miklóst halálra, Tildy Zoltánt 6 évi börtönre, Maléter Pált halálra, Kopácsi Sándort életfogytiglani börtönre, Jánosi Ferencet 8 évi, Vásárhelyi Miklóst 5 évi börtönre ítélte, az MSZMP PB előzetes jóváhagyásával. (Losonczy Géza már a börtönben meghalt, Szilágyi Józsefet 1958. április 24-én végezték ki). A vádlottak közül egyedül Nagy Imre nem vallotta magát bűnösnek. „Sorsomat a nemzet kezébe teszem le. Védelmemre semmit felhozni nem kívánok, kegyelmet nem kérek” – mondta az utolsó szó jogán. Nagy Imre miniszterelnököt 1958. június 16-án, hajnali 5 óra 9 perckor végezték ki a kőbányai Kozma utcai Gyűjtőfogház udvarán, a halál 5 óra 16 perckor állt be. A szocialista Magyarországot éltette utolsó szavaival. Majd Maléter Pált és Gimes Miklóst is felakasztották. A holttesteket a börtön udvarán temették el, hogy senki ne tudja meg hollétüket, megalázó módon, kátránypapírbal drótozva. 1961. február 24-én a kivégzettek földi maradványait az éj leple alatt

kihantolták, és átszállították a rákoskeresztúri Új köztemető 301-es parcellájába, arccal a föld felé fordítva őket.

A forradalom emblematisz alakjának értékelésétől térjünk vissza a hruscsovi szovjet hatalom korrekciós, a magyar forradalom kimenetelét végzetesen befolyásoló, 1956. október 31-i döntésének következményeire. Vajon voltak-e sejtései a magyar forradalmi vezetőknek a szovjet politikai és katonai vezetés pálfordulásáról? Igen, voltak, és 1956. novemberének első napjaiban a legtöbb város forradalmi tanácsa intézkedési határozatot hozott a szovjet csapatok esetleges támadásának fogadására.

Igy történt ez Pécssett is. Dr. Kertész Endre, a Baranya Megyei Munkásság Nemzeti Tanácsának elnöke és Csikor Kálmán, a Forradalmi Katona Tanács vezetője utasítást adtak a pécsi „védelmi terv” létrehozására. November 3-án este a város határában fogadták a szovjet csapatokat. A nemzeti- és katonatanácsai vezetők reménytelennek tartották az ellenállást, és el akarták kerülni a vérontást. Ezért Csikor Kálmán nem adta ki a harcparancsot a forradalom mellett maradt katonai egységeknek, és nem engedte harcolni sem az egyetemi, sem a bányász zászlóalj tagjait. A szovjet csapatok a november 4-ére virradó hajnalon a Katona Tanács elnökét, Csikor Kálmánt a pécsi városházán letartóztatták.

A Baranya megyei forradalom vezetőinek bölcsessége megmentette Pécs városát a harcoktól és a pusztulástól. Az egyetemi zászlóalj legtöbb tagja a Mecsek erdeibe vonult, hogy fegyveresen ellenálljon a betolakodóknak. Hasonlóan döntött még a bányász zászlóalj több katonája, valamint Pécs város lakói közül is sokan. November 5-én megkezdődött a mecseki ellenállók katonailag kilátástalan, de emberileg hősiesség küzdelme a Vörös Hadsereg szovjet katonáival. Az első két-három nap után 300–350 főre olvadt maradék, még kitartó harcosokat Horváth Géza, a legendás „Gazda” és helyettese, „Béla”, azaz Kubicza János volt katonatiszt fogták össze. Utóbbi harci egységeket szervezett. Egyik főhadiszállásukon, Vágot pusztán ünnepélyes esküt tettek, hogy mindhalálíg védeni fogják a hazát, s az ENSZ-csapatok megérkezéséig kitartanak, majd visszafoglalják a várost. E céljaikat a túlerő miatt nem érhették el. November 16-án parancsnokuk maradék embereinek választási lehetőséget adott: aki akart, visszamehetett a városba, s számolhatott a letartóztatással, vagy választhatta a nyugati emigrációt. 1956. november 22-én 42-en hagyták el Barcshoz közel, Bélavárnál a magyar határt. Jugoszláviai légereken keresztül ki-ki Európa, Észak- és Dél-Amerika országaiba, Ausztráliába, Új-Zélandra jutott.

Az 1956. évi harcokban Pécssett és a Mecsekben, vagy más helyen elesettek, a szovjet hadsereg és a magyar karhatalmisták által kivégzettek hősként tiszteljük, neveiket Pécssett, az Aradi vértanúk útján a rendszerváltás után emelt kopjafán olvashatjuk: Balog Antal, Kincses József, Kovács János, Kovács Jenő, Málics Ottó Antal, Petrus József, Rábai Rudolf, Sátor Imre József, Schwab György, Simity Ferenc, Szegedi József, T. K., Tóth Ferenc József, Varga Gábor, ifj. Versegi Jenő, valamint ismeretlen pécsi és mecseki ellenállók.

Pécsen és Komlón kívül még Budapesten, a Juta-dombon, Csepelen, az akkor Sztálinvárosnak nevezett Dunaújvárosban, Tatabányán folyt jelentősebb fegyveres ellenállás 1956 novemberében a szovjet csapatok és a magyar karhatalmista egységek ellen.

1956. november 4-e még nem jelentette a forradalom végét. A munkástanácsok utóvédharca még december közepéig eltartott. A pécsi Sopiana gépgyári, a pécsbányatelepi munkástanács tagjai Dobrovics Emil vezetésével a sztrájk fegyverével akarták elérni a szovjet csapatok távozását. December 6-án a pécsi nők vonultak az utcára a forradalom melletti kiállásuk kifejezésére. December 7-én pécsi lakosok a temetőben megkoszorúzták az elesett forradalmárok sírjait. Döbbenetes erejű volt a pécsi „néma tüntetés”. A pécsi munkástanácsok résztvevői voltak a december 11-én kezdődött országos 48 órás sztrájknak.

A Kádár-kormány hatalomátvételét követően hamarosan következett a forradalom résztvevőit sújtó kegyetlen megtorlás. Nagy Imre kivégzése csak egy szelete volt a kádári megtorlásnak. A hősi halottak száma mintegy 2600 volt, de más becslések ennek két-, háromszorosát is említik. Az 1956 és 1961 között kivégzett forradalmárok száma 341, más forrás szerint 356 főt tett ki az országban, de egyes kutatók 400 körüli számot említenek. 35 ezer megvádolt közül 26 ezret tárgyaltak, 22 ezret ítélték el. 13 ezer személyt közbiztonsági őrizetbe, kényszermunkatáborokba vittek.

A Baranya megyei Rendőrfőkapitányság adatai szerint 1957. június 2-ig Baranya megyében 2290 személyt vettek előzetes őrizetbe, közülük 206 személy került 6 hónapos közbiztonsági őrizetbe. Büntető peres eljárással a Pécsi Megyei Bíróságon, illetve a Fővárosi Bíróságon (dr. Kertész Endre és 17 társa), a Kaposvári Katonai Bíróságon (Csikor Kálmán és 18 társa), valamint más bíróságokon elítéltek 154 perben 474 Baranya megyei, pécsi személyt. Csikort előbb életfogytiglanra, később másodfokon 12 évi börtönbüntetésre ítélték. Ugyanebben a perben Debreczeni László egyetemi hallgatót másod fokon 3 év hat hónapi börtönbüntetéssel sújtották. Három halálos ítélet született, közülük kettőt Pécssett hajtottak végre. Az egyetemi hallgatók közül többeket kizártak az ország valamennyi egyeteméről, szakmai előmenetelüket hosszú ideig kerébe törve. A börtönből kiszabadultak is sokáig nem tudtak szakmájukban elhelyezkedni, s az „ellenforradalmár” stigmája végig kísérte életüket. S ehhez járult a rendőrségi, titkosszolgálati megfigyelés. Rehabilitálásukra csak a rendszerváltás után került sor. Ez azonban nem pótolhatta a szenvedésben, mellőzöttségben, megaláztatásokban eltöltött hosszú éveket.

A forradalom két legfontosabb törekvése volt: a függetlenség, az idegen csapatok megszállása nélküli ország, és a nemzeti egység. Az első célt akkor a forradalom nem érthette el, a nagyhatalmaknak köszönhetően. A nemzeti egység viszont '56 alig 12 napjában igenis megvalósult, a forradalom résztvevői tudták, hogy meg kell találni a legkisebb közös nevezőt a nemzeti célokban.

1989. június 16-án a budapesti Hősök terén Nagy Imre és mártírtársainak

újrateremtése zajlott a Történelmi Igazságtétel Bizottság szervezésében, a nemrég alakult rendszerváltó pártok és szimpatizánsaik részvételével. Az újrateremtés a rendszerváltás egyik legfontosabb szimbolikus eseménye volt. Egy kócos fiatal demokrata, bizonyos Orbán Viktor nagy hatású beszédében a szovjet csapatok kivonását követelte. E követelésnek, nem úgy, mint 1956-ban, most fogantja volt, két év múlva kimasíroztak hazánkból a szovjet katonai egységek. A Műcsarnok homlokzata előtt készítettek ravatalt, ahol felállították Nagy Imre, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál, Szilágyi József koporsóit, valamint még egy, az 1956-os lyukas zászlóval letakart koporsót az ismeretlen mártírok jelképeként. A mintegy 250 ezer ember részvételével tartott megemlékezésen a koszorúzás után Mensáros László, Rékasi Károly és Orosz Helga színművészek háromnegyed órán keresztül sorolták a forradalom és szabadságharcot követő büntető perek áldozatainak neveit. Az ország népe döbbenet hallgatta a rádióban a temetési szertartás közvetítését, a kivégzettek neveinek felolvasása különös aurát adott a történelmi eseménynek. Pécsen előző nap estéjén tartottak megemlékezést a rendszerváltó pártok az Aradi vértanúk úti 1956-os kopjafánál, ahol pécsiek ezrei rótták le kegyeletüket. Azért 15-én, hogy a pécsi ellenzékiek is felutazhassanak Budapestre, a központi temetési szertartásra. Jómagam is résztvevője voltam a rendszerváltás e jeles pécsi rendezvényének. Másnap sajnos nem mehettem Budapestre, mert munkahelyem, a Baranya Megyei Levéltár Jugoszláviába látogatott. Így én is rádióan hallgattam néhány társammal a Nagy Imre temetés közvetítését. A történelem fintora, hogy a batinai dombon, a jugoszláv partizánok 1945-ös emlékművének szomszédságában hallgattuk a jugoszláv államelnök, Tito által is eltiporni javasolt magyar forradalom mártírjai újrateremtési ünnepségének tudósítását.

1989 óta minden évben megemlékezünk október 23-áról, a forradalom kitörésének, és november 4-ről, eltiprásának napjáról. Valamint június 16-án az 1956. évi forradalom és szabadságharc miniszterelnökének kivégzéséről, és forradalmár társainak mártíromságáról. Emléküket kegyelettel tovább őrizzük.

Még a kádári „puha diktatúra” éveiben elterjedt egy jelszó: hétszer nyolc. Ellenzékiek üdvözölték így egymást. Persze ez már a rendszerváltást közvetlenül megelőző időkben volt csak büntetlenül lehetséges. Az 56-os szám a számmisztika része lett. Ezért is emlékezünk most az 56 esztendő ’56-os magyar forradalomról.

BIRÓ JÓZSEF

A VICTORIA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG mecseki bányabirtokai a 19. század második felében

A Victoria Feketeszen- és Kokszbányászati Részvénytársaság – Victoria Actien-Gesellschaft für Steinkohlen-Bergbau und Coaksfabrikation – székhelye az Első Dunai Gőzhajózási Társasághoz (DGT) hasonlóan Bécsben volt. A Victoria Rt. először az 1850-es és 1860-as években Pécssett vett bányászati lehetőségeket, majd a mecseki szénterület északi része felé terjeszkedett, közel egy fél évszázadig versenyben volt, de végül veszített a másik nagyobb céggel, a DGT-vel szemben.

A Victoria Rt. bányatulajdonai 1881-ben

A napjainkban előkerült korabeli, Perles Mór bányász könyvkereskedése által kiadott kétnyelvű bányakalauz jó néhány konkrét információt tartalmaz a cég mecseki bányáira vonatkozóan.¹ A felsorolt bányavezetők és alkalmazottakról nem lehet megállapítani az illető nemzetiségét, mert a kétnyelvű szövegekben a neveket mindig az adott nyelv szabályai szerint írták.

A Victoria Rt. irányítási központja Bécsben, a Hess utca 1-ben székelt. Az elnök: báró Erlanger Lajos, közigazgatási tanácsos: Melczer Antal és Scliwa Nándor, bányatanácsos: Bechnitz Henrik és dr. Stirner János, titkár: Hoffmann Adolf volt. A magyarországi bányagondnokságot, bányairányítást Váralján alakították ki. Az üzemi mérnök Borschegg Szervác, a „számvivő” Witawszky Ignác volt. Bányaeorvosként egy Halász nevű orvost alkalmaztak. A Bánya-Kalauz pécsi, váraljai, mázai és hosszúhetényi bányatulajdonokról – korabeli elnevezéssel „bányadalom”-ról – tájékoztat.

A pécsi bányatulajdon két kettős és egy egyszerű bányamértéket tartalmazott, és 5 hektár határközt is magába foglalt. Az 1879. évi termelést 659 300 kg mennyiségben és 2901 ft (a forint korabeli rövidítése) értékben adták meg. A munkások száma 4 főt tett ki. Társaspénztári biztosítási formát is fenntartottak. A társaspénztári vagyont 43 77 ft-ban jelölték meg. A társaspénztári társasági hozzájárulás mértéke 10%.

A váraljai bánya a községben működött, tulajdonosként Váralja községet nevezi meg a dokumentum. A Victoria Rt. bérelte a bányaterületet. A bányatársaság egy szállítógépet, egy vízemelő gépet, egy szellőztetőt, két szénélőkészítő berendezést, 30 kokszkemencét, egy brikettgyártó gépet („széntégla gépet”) üzemeltetett. 1879 évi adatok szerint a széntermelés 2 131 500 kg, értéke: 7460 ft, kokszyártás 215 100 kg, értéke: 1506 ft, brikett-termelés 225 600 kg, értéke: 1579 ft. A munkáslétszám 22 férfiből, 1 nőből és 1 gyermekből állt. A bányatársaspénztár vagyona 1579 ft. A társulat hozzájárulása a befizetések 10%-át adta.

¹ Guttman Oszkár: Magyar Bánya-Kalauz, Első évfolyam, Perles Mór bányász könyvkereskedése, Bécs, 1881.

A társulat földdel együtt olcsó lakásokat biztosított a munkásoknak. Emellett iskoláztatási lehetőségeket is nyújtott.

A hosszúhetényi bányát, amely a terület vonatkozásában a pécsi püspökség tulajdona, ebben az időszakban mint szüneteltetett üzemet említik, ahol 1 fő van alkalmazásban, viszont működőképes állapotban tarthatták, mert szállítógépét és vízemelő gépét felsorolják. Nem említik viszont a korábban megépített lóvasutat, annak ellenére, hogy más bányáknál a „vaspályákat” hossz mértékben rendre megadták. Kérdéses, hogy működőképes állapotát megtartották-e.

A Victoria Rt. bányatulajdonai 1888-ban

A Victoria Rt. irányító központja még mindig Bécsben volt. A központ igazgatója: Melczer Antal, a könyvelő Blau Zsigmond.

A Pécs melletti bányatelepen a társaság két kettős és négy egyszerű bányatelken és öt hektár területen – amely a Victoria Rt. tulajdona (Julianna-bánya) –, a DGT bérlőként bányászott. A bányához 33 877 m szállítópálya, 52 gőzkazán 1241 lóerővel és 22 koksoló kemence tartozott. A bánya 1 285 272 q kőszén termelt, 567 828 frt 69 kr értékben. A téglalakú briketből 174 565 q-t készítettek, melynek értéke 119 633 frt és 11 kr volt. A bánya vezetését a következők alkották: bányamester: Kleidorfer Ferenc, építész mérnök: Borsch Károly, gépészmérnök: Werner Ottó, bányatiszt: Gianone Virgil, gépész: Herfurt Antal, raktárnok: Bechberg Károly és Köster Károly, bányorvos: Mettinger János, ségedorvos: Lanzner Ferenc.

Kőszénbánya Váralján. A Victoria Rt. saját tulajdonán négy bányatelken (360 931 m²) és 14 olyan bányatelken (1 263 259 m²), amely a Váralja község tulajdona volt, bányászott szénét. A bányát 7 gőzkazán 70 LE-vel működtette. Tulajdonukban volt még két gőzgép és egy 38 LE-s mozdony. A vasúti pályák hossza 744 métert tett ki. Gépek az üzemben: 1 db 80 lóerős szállítógép, 1 db 20 lóerős vízemelő gép, szivattyú, 1 db 30 lóerős szellőztető gép, 2 db 40 lóerővel meghajtott osztályozó gép, széntéglákat előállító gyár és gépműhely. A bányauzem 28 080 q szén termelt, melynek összértéke 11 232 frt, 2858 q brikettet állított elő 2280 frt értékben. Mindehhez 35 férfit és 3 nőt alkalmaztak. A társládának 39 tagja volt. Vagyona 14 231 frt. A bányához tartozott még 5 munkáslak és egy elemi iskola is. Bányagondnok Zierfeld Ármin, számvevő: Witsky Ignác.

A mázai kőszénbánya 8 bányatelket foglalt magában, 721 931 m² területtel. A bányaterület Máza község tulajdona. A Victoria Rt. mint bérlő szerepel, de a bánya működése szünetelt.

A **kárászi kőszénbánya** is nyolc bányatelken indult, 721 931 m² területen. Tulajdonos a Pécsi Püspökség. A Victoria Rt. a bányát bérelte, amelyet szüneteltetett.

A hosszúhetényi kőszénbánya (Victoria-bánya) 12 bányatelket foglalt magába 1 106 768 m² területen. Aknaházzal, két 15 lóerős gőzkazánal, egy 15 lóerős szállítógéppel és egy 5 lóerős vízszivattyúval rendelkezett. Ennek alapján egyértelművé vált, hogy az aknát nem lójárgánnyal, hanem gőzgéppel szerelték

fel. A bányához 42 munkáslakás is tartozott. Tulajdonos a pécsi püspökség. A Victoria Rt. bérlí a bányát, amelyet ebben az évben is szüneteltetett. Egy levélből ismert, hogy a munkáslakásokat – megfelelő díjazás ellenében, szerződés alapján – bérbe adták a DGT-nek. A levél tartalma: „*Von Zierfeld Bányagondnok Úr! Tolna, Váralja. Tisztelettel közöljük Önnel, hogy bányánk igazgatója az előző hónap elején Bécsbe látogatott, hogy személyesen egyeztessen az Ön társaságának igazgatótanácsával a hosszúhetényi Viktória lakótelep megvásárlásáról, esetlegesen bérléséről. Mivel az Ön társasága a fenti lakótelepet elvi okokból nem kívánja értékesíteni, a két fél abban egyezett meg, hogy a Viktória lakótelep tekintetében bérleti ajánlatot teszünk Önnek, melynek kikötéseiről Melzer úrral már korábban megállapodtunk. Az ajánlattétel a vasasi bányaművekben időközben bekövetkezett vízkár miatt elhúzódott, amiért elnézésüket kérjük. Ma a következő ajánlatot terjesztjük Ön elé. Ahogy az az Önök számára ismert, az előzőekben említett lakótelep házai rendkívül elszomorító, csaknem lakhatatlan állapotban vannak. A rendbehozataluk körülbelül 2500 forintot tesz majd ki. Az előbb említett lakóházak újbóli hasznosításához elengedhetetlen költségeket hajlandók vagyunk Önöktől átvállalni. Ezen költségeket figyelembe véve 600, azaz hatszáz forint bérleti díjat ajánlunk Önöknek. Egyben kötelezettséget vállalunk rá, hogy a megállapodásban foglalt tíz éves bérleti időszak alatt ezeket az épületeket lakható állapotban megőrizzük, és majdan lakható állapotban adjuk vissza. Amennyiben a tulajdoni viszonyok megváltozása miatt a tíz éves bérleti szerződést idő előtt felmondani kényszerülnének, Ön kötelezettséget vállal rá, hogy minden, az előzőekben megegyezett teljes bérleti időszakból hátralévő év után 200, azaz kétszáz forint kártérítést fizetnek nekünk. Ezáltal visszatérítve megkapjuk a számunkra e felújításra szoruló házak helyreállítása során keletkezett költségek megfelelő részét. Amennyiben Önnek ez az ajánlat megfelel, arra kérjük, hogy határozzon meg egy teljesítési és átadási határidőt, hogy a további intézkedéseket megtehesse. Tiszteletteljes üdvözléssel: Wiesner bányaigazgató.*”

Az itt felsorolt konkrét tények alapján tisztázódott, hogy a korábbi munkánkban bizonytalanul megjelölt függőleges szállító berendezés a Victoria-aknán nem lójárgány, hanem egy kisebb teljesítményű gőzgép volt. Az is bebizonyosodott, hogy már az 1980-as évek elejétől a bánya termelése szünetelt. Bizonyosan nem váltotta be a tulajdonosok elvárásait.

A Victoria Rt. bányatulajdonai 1892-ben

A bérbe adott Julianna-bánya 2 kettős és 4 egyes bányatelken dolgozott, amely mintegy 5 hektárt tett ki. Területén 67 üzemi épület állt, beleértve az aknaházat is. 33 km hosszúságú vasútvonalat létezett. 191 munkás- és tiszti lakóház található területén. 51 gőzkazánt üzemeltettek, 2109 m² tűzfelülettel. A hét gőzgép 118 LE-t, a 12 szállító gép 387 LE-t képviselt. A vízszivattyú 845 LE-vel szállította a bányából a bányavizet a felszínre. A szellőztetést egy Pelczer- és két Rittinger-féle szellőztető géppel oldották meg. Az üzemben az aknaszállító

70000
 Berg-Inspektion
 der Ersten
 k. k. priv. Donau-Dampfschiffahrts
 Gesellschaft.

Fünfkirchen, den 9. Juni 1892

N° 2791

Gegenstand:

Colonie Pachtung.

Herrn Bürgermeisters von Ziernefeld
 Joha Karalja.

Wir haben uns höchst mitzuleiden, daß
 unser Herr Bürgermeister-Direktor Ursprung bei Wronowatzen
 auf Wien gefahren ist, um mit dem Verwaltungsrath
 Ihrer Gesellschaft über den Ankauf, eventuell Pachtung der
 Kossuthsinger Victoria Colonie persönlich unsere Verhandlung
 zu pflegen.

Daßdem Ihre ges. Gesellschaft aus principiel-
 len Gründen die obige Colonie nicht ankaufen will, so
 einigten sich beide Parteien dahin, daß wir Ihnen ein
 Protokoll betrefft der Victoria Colonie, dessen Stipulationen
 bereits mit Ihrem Herrn von Melzer besprochen wurden, vor-
 legen werden. -

Daß Sie seitdem auf unserem Kasauer Werke
 eingetretene Wasser Katastrophe sah sich diese Ungelücke,
 sei verzigt, was wir zu empfindlichen bitten. - Grata
 erlauben wir und die unglücklichen Propositionen zu un-
 terbreiten. -

Wie Ihnen bekannt ist, befinden sich die Häuser

der vorgenannten Colonie in einem ganz besondern,
fast unbeschreiblichen Zustande und wird die Hauptursache
selbst eine Kostenaufwand von circa fl. 2500.- betra-
gen.

Es ist Aufgabe dieser für die Wiedereinrichtung
der vorbeschriebenen Wesshäuser insonderlichen Ange-
legenheiten, welche wir zu übernehmen gewillt sind, dieselben
mit einem jährlichen Aufwande von fl. 600.-
bzw. sechshundert Gulden und sonstigen und außer,
dem diese Objekte während der besagten Pachtzeit
von jetzt an in einem besondern Zustande
zu erhalten und jederzeit in dieser Form wieder
zu übergeben.

Wollten Sie diese Verpflichtungen übernehmen
werden, dieser Mietvertrag vor Ablauf von jetzt an
zu kündigen, so verpflichten Sie sich und für jeden der
vorgenannten ganzen Pachtzeiten folgende Summe eine
Entschädigung von fl. 200.- bzw. zweihundert Gulden
wirklich zu leisten, wovon wir den entsprechenden Anteil
der Reparaturkosten, welche und durch die Herstellung der,
für baufälligen Häuser vorfallen, rückgängig erhalten.

Falls Ihnen dieser Antrag zusagt, bitten einen Lager,
jüngst- und Übergabe Termin anzubereiten, um sodann
den obigen Mietvertrag aufzufassen zu können.

Hochachtungsvoll
Der Bergwerksdirektor
A. Böhm

gépen kívül húsz kokszkemence, egy szénmosó telep, kokszgyár működött. Termelt szénmennyiség: 2 095 495 q, ennek termelési értéke: 932 479 ft. Koksztermelés: 49 784 q, értéke: 48 987 ft. Brikett-termelés: 353 310 q, értéke: 282 684 ft. A bányamester Kleidorfer Ferenc, bányasegéd Gianone Virgil, építész és gépészmérnök Werner János Ottó, a gépészvezető pedig Herfurt Ernő, az építész tiszt Gärtner Károly, a bányorvos dr. Fröhmond Imre, a lelkész Péhm Kristóf. Az igazgató tanító Fuchs Ádám, a tanítók: Vizer András, Kosztolányi János, Csermák Alajos, Haffner Vilmos, Kertscher Gusztáv, Mussong Vince, Mátyus István. Tanítónők: Vizer Mária, Trefil Terézia. Az üzemben 1094 férfit és 46 női munkást foglalkoztattak. Saját templomuk, két iskola, élelmezési raktár, népkönyvtár és kórház működött.

A többi Victoria-bánya már nem üzemelt, ezért nem szerepeltették a jegyzékben. 1895-ben a Victoria Rt. minden bányáját, vagyonát és bérelt területét megvásárolta a DGT.

A Victoria Rt. mecseki tulajdonainak eladása²

Az eladott bányatulajdonok 1895-ben az alábbiakból álltak: A Julianna I. bányatelekből, amely két egyszerű bányatelekből, az 1. és 2. számúból állt, összesen 25 088 négyszögöl területen, valamint két bányahatár-területből, 342, illetve 6720 négyszögöl területen. Az első bányaterület tartozékaiként a Julianna II. nevű területből, amely két dupla és két egyszerű bányatelekből állt, további határterületekkel, összesen 76 515 négyszögöl nagyságban.

A bányabirtok tartozékaiként eladásra kerül a Pécsi Telekkönyvi Nyilvántartásban 2731. számmal és 4864a helyrajzi számon felvett terület a rajta álló lakóházakkal, gazdasági épületekkel és házhelyekkel.

Váralja községben a Victoria Rt. Carolina nevű bánya 100 345 négyszögöl területből állt.

A bányabérleti és széntermelési jogok vonatkozásában:

– eladták a pécsi püspökség által Zsolnay Vilmosnak, Grün Zsigmondnak és fiának, valamint Engel Adolfnak – 1871. október 1-től 1921. október 1-ig – 50 évre bérbe adott hosszúhetényi szénkitermelés jogait. Ezeket a kitermelési jogokat a bérlők a Victoria Rt. részére 1874. december 1-én albérletbe adták;

– értékesítésre került a Váralja községben állandó lakással rendelkező magánház-tulajdonosok, illetve Grün Béni között kötött, 1872. július 13-án a Victoria Rt. részére engedményezett szénkitermelési bérlete. Ez a bérleti jogviszony a magánemberek réttulajdonai alatt fekvő szén kitermelésének engedélyezésére vonatkozott;

– Máza település mint bérbeadó, valamint Straicher Benjámint mint bérlő között a Victoria Rt. részére 1874. december 1-vel engedményezett szerződésből

² Szerződés, mely létrejött egyrészt a Victoria Feketeszen- és Kokszbányászati Részvénytársaság, Bécs mint eladó, másrészt az Első Császári és Királyi Dunai Gőzhajózási Társaság mint vevő között. MOL Z 1359, 44.cs, 77. t Budapest.

fakadó, 1871. július 1-től 1911. július 1-ig érvényes szénkitermelési és bérleti jogokat biztosító szerződést;

– a Vékény községtől bérelt, 1873. október 1. és 1933. október 1. közötti időszakra létrejött 1873-ban Kárászon kötött, szénkitermelésre vonatkozó bérleti szerződést és kiegészítését;

– a pécsi püspökség mint bérbeadó és a Victoria Rt. mint bérlő között létrejött, 1884. január 1. és 1921. október 1. közötti időszakra létesített, Pécssett kötött bérleti szerződést, amely a mohácsi szénlerakó hely használati jogára vonatkozott.

Eladták továbbá a szerződésben részletesen felsorolt Hosszúhetény, Váralja, Máza községek határában fekvő polgári földtulajdonait.

A DGT a felsorolt valamennyi vagyontárgyat, a gyárakat és létesítményeket számszámokkal és tartozékokkal, a hozzájuk kapcsolódó jogokkal és kötelezettségekkel együtt vette meg.

Valamennyi vagyontárgy és vagyoni jog vételárát 55 000 forintban állapították meg. A Pécssett található ingatlanokért az eladó 20 000 forint vételarat kapott. A tényleges átadáskor leltárt vettek fel valamennyi bánya és polgári jogi ingatlanról, épületről, berendezésről, gépről, számszámról, anyagról, iratról.

A Victoria Rt. bányászainak társulását az eladáskor a Magyar Királyi Bányakapitányság Budapesten őrizte. Az eladó hozzájárulását adta, hogy ezt a társulást, benne valamennyi könyvvel és irattal átadják a DGT-nek.

Kauffmann Kamill bányakapitány 1885. február 28-án szignálta a DGT-nek a vásárlásról szóló bejelentését, és felhívta a bányai igazgató figyelmét a bányatörvény vonatkozó paragrafusának betartására.³

Ezzel az adásvétellel a Victoria Rt., miután közel egymillió forintot fektetett be bányaüzemeibe, elbukott a versenyben. 1895 februárjától a DGT mind a pécsi, mind pedig az észak-mecseki térségben egyeduralmúvá vált.⁴ Az északi terület kisebb bányáit az mentette meg, hogy a DGT sorra kiadta a tulajdonából megvásárolt északi területeit. A nagyvállalat ezek után már a profitlehetőségek maximális kihasználásával maga határozhatta meg, hogy mely területeket fejleszt, és mely területekről elégíti ki a szénfogyasztók igényeit. Megtartotta viszont a hosszúhetényi bányaterületet, mivel az egyik legproduktívabb vasasi bányája szomszédságában volt, és így 1921-et követően a legfontosabb lehetséges kutatási, terjeszkedési irány lett.

³ 511/1885. sz. Bányakapitánysági irat = MOL Z 1359. 44.cs. 77. t.

⁴ Babics Anrás: A pécsvidéki kőszénbányászat története = Budapest, 1952. 26–34. p.

NAGY IMRE GÁBOR

FERENC JÓZSEF LÁTOGATÁSAI PÉCSETT

Az 1852. évi első látogatás

Ferenc József a várost többször is érintette utazásai alkalmával, nagy ünnepek közepette azonban ötször látogatott el Pécsre: 1852. június 28-án, 1880. szeptember 24–25-én, 1891. június 21–22-én, 1892. szeptember 12–14-én és 1901. szeptember 18-án. Az első látogatás gyökeresen más körülmények között zajlott le, mint a másik négy.

Ferenc József látogatásai két célt szolgáltak, egyrészt az uralkodói hatalom jelentőségét és erejét bizonyították, másrészt lehetőséget biztosítottak az érdekelt városok számára, hogy bemutassák településüket, illetve hódolatukat kifejezve elnyerjék az uralkodó tetszését.¹ Az önkényuralommal kormányzott egységes birodalom működése igen egyszerű volt: „a császár uralkodik, a kormány rendelkezik, a közigazgatás a fegyveres erő segítségével végrehajt, a nép pedig engedelmeskedik”. 1849 után az ifjú császár kötelességének tartotta, hogy személyesen járja be birodalmát. A hetedik nagyobb útján 1852-ben 15 000 kilométert megtéve utazta körbe Magyarországot.²

A királylátogatás megszervezésének szigorúan hierarchikus útja volt: császári udvar – budai helytartóság – soproni kerületi főispán és katonai kerületi parancsnok – Baranya megyefőnöke – pécsi polgármester. Cseh Ede megyefőnök 1852. május 16-án közölte Luzsevich László polgármesterrel és a megyei főszolgabírókkal a soproni katonai kerületi parancsnokság értesítését az uralkodó közelgő látogatásáról. Elrendelték, hogy a cs. kir. kamarások és belső titkos tanácsosok a lakhelyükhöz közeli helyen kötelesek az uralkodó előtt megjelenni.³ Pécssett nem éltek kamarások és titkos tanácsosok, Siskovits József és Czindery László udvari tanácsosok többnyire nyáron laktak Pécssett, télen Gödrén, illetve Ladon (Németladon) tartózkodtak.⁴

A helytartóság rendelete szerint az uralkodó szívesen veszi, ha utazása közben egyik helyről a másikra lovasok kísérik, ám a költségek elkerülése miatt ne öltözzenek ki, hanem saját öltözetüket viseljék.⁵

Cseh Ede megyefőnök az uralkodólátogatás hírére tanácskozást hívott össze június 14-ére,⁶ és a polgármesternek, főszolgabíróknak megküldte a legfelsőbb rendelkezéseket: 1. Az uralkodó előtt elmondott beszédeket előbb jóvá kell hagyatni. 2. „[...] beszédjük tartalma a leghetőbb rövidségben a tartozó hódolat és lojalitás kifejezése legyen, tehát minden politikai vonatkozásoktól, akár ezek a múlta, jelenre

¹ Manhercz Orsolya: Magas rangú hivatalos utazások Magyarországon a Bach-korszakban. Ferenc József magyarországi látogatásai 1849 és 1859 között. ELTE doktori disszertációi tézisei. Budapest, 2012. 2. p.

² Gerő András: Ferenc József, a magyarok királya. Budapest, 1988. 66, 73–74. p.

³ BML Pécs város polg. eln. ir. 100/1852. Megyefőnöki eln. ir. 176/1852.

⁴ BML Pécs város polg. eln. ir. 104/1852.

⁵ BML Pécs város polg. eln. ir. 115/1852.

⁶ BML Pécs város polg. eln. ir. 116/1852. Megyefőnöki eln. ir. 227/1852.

vagy jövőre irányozva volnának, ment legyen.” 3. Az uralkodó címéből nem hagyható el a „császár”-i cím, nem szabad csak „király”-nak nevezni. Mindenkor a „császár és király”, „Ő cs. kir. apostoli Felsége” és a „cs. kir.” cím használatos.⁷

Részletesen szabályozták a nemzeti szimbólumok, így a zászlók használatát is: 1. Minden állami és közigazgatási épületre csak a császári és királyi fekete-sárga zászlót lehet kifüggeszteni. 2. Az előljárósági és a községi házakra, az oktatási, a művészeti (tudományos), illetve a jótékonyági intézményekre nem lehet magyar nemzeti vagy más ezzel kapcsolatba hozható községi stb. zászlót kitűzni, csak a fekete-sárga birodalmi, illetve a császári ház piros-fehér színű zászlóját. 3. A magánházakra az ország színei mellett a családi zászlók is kerülhetnek. 4. A társulások (céhek) használhatják zászlóikat.⁸ Az uralkodó megyebeli utazását június 15-én magyar és német nyelvű hirdetményben tette közzé Cseh Ede megyefőnök, hogy „[...] kiki siethessen a kitűzött vonalakon Ő császári királyi apostoli Felségét színről színre üdvözölhetni, és jobbagyi hódolatát a legtisztább öröm nyilvánítása mellett kitűntetni”. A hirdetmény szerint az uralkodó Hidas, Nádasd, Pécsvárad, Pécs, Mánfa, Szék, Oroszló, Sásd, Jenő és Gödre helyiségeken keresztül utazik Kaposvárra.⁹ A megyefőnök „Ő Felsége hódoló üdvözlésére” Pécsre hívta a megye tekintélyesebb nemeseit, illetve birtokosait, név szerint: Ifj. Majláth Györgyöt, Czindery Lászlót, Siskovits Józsefet, Puchner bárót, Gervay Adolf bárót, Jeszenszky Jánost, Józsefet és Ferencet, Mihálovits Imrét, Bésán Mihályt és Bésán János bárót, Nunkovits Ignácot, Czirer Józsefet, Sauska Jenőt, Ferencet és Jánost, Szokoly Pált, Miltényi Miklóst, Rihmer Ignácot és Ferencet, Farkas Péter szabadszentkirályi hadnagyot, Ország Imrét, Scitovszky Mártont, Német Pétert, Tallián János cs. kir. megyei törvényszéki elnököt, Gruber Antal cs. kir. építészeti mérnököt, Kain Camill pénzügykerületi igazgatót, Sey Józsefet és Lajost, a pécsi káptalan tagjait, Appel Józsefet, Parcsetics Imrét, Kákonyi József és István bárót, Tallián Györgyöt, Breda Lajos gróf tartományi törvényszéki tanácselnököt.¹⁰ A pécsi ünnepélyről Cseh Ede megyefőnök június 26-án külön hirdetményt adott ki: *Ő cs. kir. apostoli Felsége hétfőn folyó Június 28-án Szegzárdról legkegyelmesben [sic!] Pécsett megérkezni, s mindenekelőtt a nagy vásártéren fölállított cs. kir. katonaság fölött szemlét tartani, ennek utána a városba a főutcán, főtéren és a káptalan utcán keresztül a vártemplomig lóháton bevonulni kegyeskedvén: itt a tartandó Te Deumnál jelen lenni, s ezután a püspöki lakban bemutatásokat legkegyelmesben elfogadni, a népünnepélyt megtekinteni, – és legmagasb [sic!] útját Kaposvár felé ismét folytatni méltóztandik [sic!].*¹¹ A program szerint az uralkodót a város határán a városi tanács, a képviselőtestület és a tekintélyes polgárokból álló küldöttség fogadta. Érkezését a Havi-hegyen felállított tarackok lövései tudatták a város lakosságával. Az uralkodó bevonulási

⁷ BML Pécs város polg. eln. ir. 117/1852.

⁸ BML Pécs város polg. eln. ir. 118/1852.

⁹ BML Pécs város polg. eln. ir. 120/1852.

¹⁰ BML Megyefőnöki eln. ir. 271/1852.

¹¹ BML Megyefőnöki eln. ir. 249/1852. A hirdetményből Pécs városa 80-80 német és magyar példányt kapott. Pécs város polg. eln. ir. 125/1852.

menetét a pécsi bandérium, illetve a szabadszentkirályi¹² és a járási bandériumok vezették fel. Közben az uralkodó a Búza téren katonai díszszemlét tartott. A bevonulási úton négy diadalívet állítottak fel. Az elsőt a budai külvárosi vámháznál,¹³ a másodikat a Pucher háznál,¹⁴ a harmadikat a városháza és a Littke ház között,¹⁵ a negyediket a székesegyházi plébániaháznál.¹⁶ A budai külvárosi vámháztól a marhatéri Schmaltz-féle házig¹⁷ a megye lakossága, a Schmaltz-féle háztól a Hétfejedelem vendéglőig¹⁸ a budai külvárosi lakosság, a Hétfejedelemtől a Pucher-féle házig a szigeti külvárosi lakosság, a Pucher háztól a belvárosi templomig a 37 céh és a belvárosi lakosság, innentől a püspöki palotáig „a tanuló ifjúság és a tisztelendő papság” állt díszfalat. A püspöki palota lépcsőin a fehér ruhába öltözött leánykák és apácák álltak díszben. Az uralkodó a püspöki palotában megpihent, majd a székesegyházban Te Deumot hallgatott. Visszatérve a püspöki palotába fogadta a katonai és polgári hatóságok hódoló küldöttségét, és ebéd nélkül Kaposvárra távozott.¹⁹ Cseh Ede megyefőnök június 30-án értesítette Luzsevich polgármestert az uralkodó meglegedéséről: „Egyszermind felkérem Tekintetes Uraságotat – írta –, hogy miután e legfelsőbb meglegedés kinyerésére Pécsvárosa lakosai ezen Ünnepeles alkalommal nyilvánított loyalis érzületek tanúsításával legtöbbet tettek, nekik Ő Felségének e Városra nézve oly igen hízelt legfensőbb meglegedési nyilatkozatát tudomásul adni, – valamint köszönetemet is kijelenteni szíveskedjék.”²⁰ A soproni kerületi főispán és katonai kerületi parancsnok ugyancsak meg volt elégedve a látottakkal.²¹ A nevezetes ünnep emlékére a nemzeti lobogókat megtarthatták, de a megyefőnök felhívta a helyettes polgármestert, hogy a „netaláni visszaélésekre óvatosan felügyelni szíveskedjék”.²² Amikor az uralkodó július 14-én Péterváradig gőzhajón utazott, Mohácson is megpihent, ahol Cseh megyefőnök a megyei tisztviselőkkel együtt köszöntötte.²³ Az 1852. évi utazás célja egyértelműen a császár, illetve az önkényuralmi rendszer népszerűsítése volt, ezért az utazást jól megszervezték a felsőbb hatóságok. Baranyában az útjába eső falvakba és a pécsi ünnepekre előre meghatározott számú embert rendeltek ki, pl. Hercegmárok községből Pécsre a bíróval és a jegyzővel együtt 59 főt. A kirendeltnek a községek napidíjat fizettek. A kivezényelt emberektől

¹² Szabadszentkirály 60 fős lovas bandériumot küldött az uralkodó elé, akik június 27-én Pellérdén szálltak meg. BML Megyefőnöki eln. ir. 240/1852.

¹³ Az 1836-ban épült vámház a régi Zsolnay Vilmos u. 89. szám alatt volt, később a Zsolnay gyár területéhez csatolták = Madas József: A pécsi Budai Külváros telkei, házai és utcái. Pécs, 1985. I: 26–27. p. II: 1256. p.

¹⁴ Pucher József söröző bérő háza 1847 körül épült a Majorossy Imre u. 2. szám alatt. Madas... i. m. 1985. II: 910–911. p.

¹⁵ Littke Lőrinc szabómester Széchenyi tér 18. szám alatti háza. Madas József: Pécs-belváros telkei és házai. Pécs, 1978. 665–666. p.

¹⁶ Szent István tér 14. Borsy Judit: Székesegyházi Plébánia. Pécs Lexikon 2010. II: 249. p.

¹⁷ Vásártér 9. szám alatti Fehér Farkas beszálló vendéglő, amit 1980-ban lebontottak (ma Búza tér). Madas... i. m. Pécs, 1985. I: 590–591. p.

¹⁸ A Búza tér és a Király u. 64. sz. sarki ház. Márfi Attila: Hétfejedelem Szálló. Pécs Lexikon 2010. I: 300. p.

¹⁹ BML Megyefőnöki eln. ir. 274/1852.

²⁰ BML Megyefőnöki eln. ir. 272/1852.

²¹ BML Pécs város polg. eln. ir. 147/1852.

²² BML Pécs város polg. eln. ir. 261/1852.

²³ BML Megyefőnöki eln. ir. 270/1852.

nehéz lehetett volna őszinte lelkesedést várni. Maga a császár az utazás után azt mondta, hogy elégedett a körútjával, de az „előre megrendezett, kiszámított és betanított” dolgok miatt csak felületesen alkothat véleményt.²⁴

Az 1880. és 1901. közötti királylátogatások

I. Ferenc Józsefet az uralkodásra nevelték, elsősorban vallásosságra, kötelességtudatra és szorgalomra, valamint uralkodói méltóságra. Világképe, egész élete az egyház és a katonaság kettős pillérére nyugodott.²⁵ Elsősorban az egyháznak és a katonaságnak köszönhette Pécs a négy királylátogatást, az 1880., 1892. és 1901. évre az őszi hadgyakorlatok, az 1891. évre a székesegyház felszentelése alkalmából került sor, de valójában az 1891. évi utazás is egy katonai szemle része volt. A Habsburg Birodalom hadvezetése az 1866-os königgrätzi csatavesztés után ismerte fel a hadosztály- és hadtestkötelékben végrehajtott gyakorlatok jelentőségét. A nagyobb hadgyakorlatokra a kiképzési év befejezése és a termények betakarítása után, ősszel került sor. Az őszi fegyvergyakorlatokon gyakran részt vett az uralkodó is.²⁶ Ferenc József szerette a hadgyakorlatokat, 83 éves koráig jól lovagolt, élete végéig egyenruhában járt.²⁷

1880-ban az uralkodó galíciai körútja után megszemlélte a Cegléden összpontosított honvéd lovasságot, majd Pécssett az ez évben épített sátovertáborban táborozó 5. honvédkerületi gyalogságot. 1891-ben Pécsről Fiumébe²⁸ távozott, megtekintette a hadihajók hadgyakorlatát, majd a monarchia hadikikötőjét, Pólát.²⁹ 1892-ben a IV. honvéd hadtest, 1901-ben a budapesti és zágrábi hadtest gyakorlatát szemlélte meg. A királylátogatás szervezésekor alkalmazkodni kellett az uralkodó szigorú és puritán életviteléhez. Ferenc József nyáron hajnali négykor, télen ötkor kelt, egész nap dolgozott, és általában este nyolckor, illetve kilenckor nyugovóra tért. Reggelire szerényen egy pohár tejet ivott és napjában háromszor aludtjeget evett. Dél és egy óra körül általában egyedül villásreggelizett,³⁰ majd délután hatkor ebédelt.³¹ Krúdy Gyula azt állítja, hogy az uralkodó fő étkezése a délben egy és két óra között egyedül elfogyasztott „bécsi csontós”, főtt marhahús volt.³² A délután 5 és 7 körüli ún. udvari ebédeken gyorsan és válogatás nélkül evett, így aztán a bőséges fogás ellenére a vendégek gyakran éhesek maradtak. Az ebédet az elmaradhatatlan cercle³³ követte.³⁴ 1880. szeptember 24-én pl. a hatvan terítékes udvari ebéd este hattól hétig tartott. Az udvar ugyan 120 terítéket hozott magával, de a püspöki pa-

²⁴ Szita János: Baranya megye közigazgatása a neoabszolútizmus idején. I. rész = Baranyai Helytörténetírás 1980. Pécs, 1981. 397. p.

²⁵ „Ferenc József.” Habsburg lexikon. Szerk. Brigitte Hamann. Budapest, 1990. 122–126. p.

²⁶ Balla Tibor: A magyar királyi honvéd lovasság 1868–1914. Budapest, 2000. 91–95. p.

²⁷ Gerő... i. m. 1988. 183–188. p.

²⁸ Fiume 1918-ig Magyarország, 1991-ig Jugoszlávia, 1991-től Horvátország legjelentősebb kikötője Rijeka néven.

²⁹ Póla 1850 óta a monarchia fő hadikikötője. 1918-tól Olaszországhoz, 1945-ben Jugoszláviához, 1991-ben Horvátországhoz került Pula néven.

³⁰ dejeuner = villásreggeli, kis ebéd.

³¹ Gerő... i. m. 1988. 182–184. p.

³² Krúdy Gyula: Mit ebédelt Ferenc József? Anno Kiadó, 2008. 5–19. p.

³³ Az uralkodó vagy főrangú személy beszélgetése a meghívottakkal fogadáson. Cercle [szerk] kör francia szóból.

³⁴ Gerő... i. m. 1988. 190–191. p.

lota szűk ebédlőjében a fele is nehezen fért el. Az ebéd után az uralkodó cercle-et tartott és az etikett szerint háromnegyed óráig félkörben társalgott a meghívottakkal. A királylátogatást leíró Aidinger polgármester csalódottan jegyezte meg, hogy „*minden jelen voltat megszólításával meg nem tisztelhetett, hanem a félkörnek mintegy kétharmadával a társalgást félbeszakítá, s magát meghajtva a termet elhagyta*”.³⁵ Az 1891. június 21-i fél hetes udvari ebéd 56, a másnapi 5 órai pedig 57 terítékes volt.³⁶ A fejlett vasúthálózat lehetővé tette, hogy az uralkodó különvonaton utazhasson. Az ún. udvari vonatot az osztrák államvasutak ajándékozták az uralkodónak, és az 1891. évi pécsi látogatás volt az első útja.³⁷ Az összekapcsolt vonatot 1892-ben nem is tudták megfordítani Pécssett, ezért háttal visszafelé elment Dombóváron, Kaposváron, Zákányon keresztül Barcsra, majd onnan jött vissza Pécsre.³⁸ A vonat 10 kocsiból állt: az udvari poggyászkocsi, a villamoskocsi, a konyhakocsi, a fedett átjáró, ahonnan az uralkodó az állomásokon az üdvözléseket fogadta, az uralkodó ebédlő-, szalon- és hálóterme, a főhadsegéd hálófülkéje, az udvari kíséret két kocsija.³⁹ A vonaton utazó uralkodót az éjjeli órákban tilos volt zavarni. A lakosság csak azokon az állomásokon üdvözölhette, ahol napközben haladt át a vonat. Az átvonuló állomásokon a járási szolgabíróknak és községi előljáróknak „*a kellő rend fenntartása és esetleges utasítások átvétele végett*” jelen kellett lenniük, semmilyen fogadásra nem volt azonban lehetőség.⁴⁰ A királylátogatást úgy kellett megszervezni, hogy a megye, az egyházmegye és a város mindhárom hatalmi tényezője, a főispán, a püspök és a polgármester egyformán méltó szerephez jusson. A társadalmi elit képviselői lehetőség szerint személyesen találkozhatnak az uralkodóval, a néptömegek pedig minél nagyobb látványosságban, népünnepélyben részesüljenek. A királylátogatás megszervezésének hierarchikus és bürokratikus útja: királyi udvar – belügyminisztérium – Baranya vármegye és Pécs város főispánja – polgármester, eleve nehézséssel tette az ünnepek megszervezését. A kidolgozott program gyakran többször megtette a hivatalos utat, e közben állandóan módosult, nem úgy valósult meg, hogy elfogadták stb. A sajtó rendszerint még a hivatalos hírek előtt közölt minden valós és valótlan információt. Nem csoda, hogy nehéz pontos képet alkotni az eseményekről, illetve az egyes látogatások történései gyakran keverednek a helytörténeti irodalomban. A királylátogatások részletes programjára – a fogadások sorrendje, a látnivalók – a főispán és a város polgármestere tett javaslatot, amelyek az uralkodó (az udvar) jóváhagyásával valósulhattak meg. Az ünnepség lebonyolítását a városi közgyűlés által kiküldött bizottságok, illetve albizottságok szervezték meg. 1880-ban a polgármester vezetésével egy nagybizottságot (választmányt) és hat albizottságot alakítottak meg: fogadó albizottság (elnöke Bánffay Simon királyi közjegyző), bevonulási albizottság (elnöke Kisfaludy Imre törvényszéki bíró, majd Jobst László ügy-

³⁵ BML Pécs közgy. jkv. 1880. szept. 24–25.

³⁶ A király Pécssett. Pécsi Figyelő, 1891. június 24. 5–6. p.

³⁷ (Az udvari vonat.) Pécsi Figyelő, 1891. június 6. 2. p.

³⁸ (Hogyan fordul meg az udvari vonat?) Pécsi Figyelő, 1892. szept. 14. 3. p.

³⁹ (Ő Felsége udvari vonata Pécssett.) Pécsi Figyelő, 1901. szept. 17. 4. p.

⁴⁰ Prónay Pál belügyminiszteri államtitkár leirata Perczel főispánnak. Budapest, 1880. szept. 14. BML Bvm. alisp. ir. 42/1892.

véd), díszítő albizottság (elnöke Sziegriszt József tanító), elszállásolási albizottság (elnöke Lechner Gyula tanácsnok), rendfenntartó albizottság (elnöke Bubreg Antal ügyvéd városi képviselő), útgondozó albizottság (elnöke Lechner Gyula tanácsnok). Az albizottságok tagjai különböző színű szalagot viseltek.⁴¹ 1891-ben csak az albizottságok elnökei változtak, a díszítő albizottság elnökévé Piacsek Gyula építész, az elszállásolási albizottság elnökévé Kelemen Mihály ny. főtörzsorvost, a rendfenntartó albizottság elnökévé Lechner Gyula rendőrfőkapitányt, az útgondozó albizottság elnökévé Kovácsffy Kálmán államépítészeti hivatali vezetőt választották meg.⁴² 1892-ben nem történt változás.⁴³ 1901-ben a fogadó albizottság elnöke a polgármester lett, és nem alakítottak külön bevonulási, illetve útgondozó albizottságot.⁴⁴ A királylátogatás szervezésénél a folytonosság érvényesült, hiszen két évtized alatt a fő szervezők személye lényegében nem változott. (Aidinger János polgármestert is a főjegyző, Majorossy Imre váltotta fel 1896-ban.) A polgármester mindenkor plakátokon ismertette röviden az uralkodólátogatás programját. A város lakosságától azt várták el, hogy ügyeljenek a rendre, szállásolják el a vendégeket, világítsák ki házaikat és vegyenek részt a programokban, pl. a fáklyás felvonulásban.⁴⁵ Az uralkodó előtti tisztelgéseknél továbbra sem volt lehetőség a rögtönzésre. 1891. június 9-én pl. Kardos Kálmán főispán a belügyminiszter elnöki rendelkezésére két-két példányban „azonnal” kérte Aidinger polgármestertől a tisztelgő küldöttségek és azok vezetőinek névjegyzékét, az uralkodóhoz intézett beszédeiket, hogy a belügyminiszteren keresztül felterjeszthesse az udvarhoz.⁴⁶

A költségek

1880-ban a költségekre 10 000 forintot szavazott meg a város közgyűlése a törzstökéből.⁴⁷ A tényleges kiadás 10 279 forint 61 krajczert tett ki.⁴⁸ A kiadások legnagyobb részét a város feldíszítése és kivilágítása tette ki. A főtéri diadalkaput Hoffmann Lajos bútorgyáros és Piacsek Gyula építész készítette. A pályaudvartól a püspöki palotáig 136 póznát (árbocfát) állítottak fel, zászlókkal ékesítették, és egymással zöld lombfonadékkal kötötték össze. A középületeket és számos magánházat lombfonadékkal, nemzeti és városi zászlókkal, színes kárpitokkal díszítették fel.⁴⁹

1891-ben a költségekre 5000 forintot szavaztak meg a város törzstökéből.⁵⁰ A tényleges kiadás 11 092 forint 45 krajczert tett ki, amelyből 8592 forint 91 krajczert állt rendelkezésre: a) a városi közgyűlés által megszavazott 5000 forint, b) Dulánszky

⁴¹ BML Pécs közgy. jkv. 1880. szeptember 24–25.

⁴² Választmány 1891. máj. 24-i jkv. BML Pécs tan. ir. 6738/1901.

⁴³ BML Pécs közgy. jkv. 81/1892. (augusztus 10.) Piacsek Gyula a díszítő albizottság elnöke augusztus 24-én betegségére hivatkozva lemondott, helyette Schneider István felügyelő igazgatót kérték fel. BML Pécs város tan. ir. 6738/1901.

⁴⁴ BML Pécs közgy. jkv. 142/1901. (augusztus 24.)

⁴⁵ Pl. 1880. szeptember 18-án 2700 plakátot nyomtattak ki, amelyet 20–21-én vett át a város.

⁴⁶ Kardos Kálmán főispán levele Aidinger János polgármesternek. Pécs, 1891. június 9. BML Pécs tan. ir. 6738/1901.

⁴⁷ BML Pécs közgy. jkv. 164/1880. (szeptember 14.)

⁴⁸ BML Pécs közgy. jkv. 171/1880. (október 18.)

⁴⁹ BML Pécs közgy. jkv. 1880. szeptember 24–25.

⁵⁰ BML Pécs közgy. jkv. 38/1891. (máj. 6.) – A lakosság a hírlapok útján értesült a királylátogatás tervezett programjáról. (Jön a király.) Pécsi Figyelő, 1891. május 6. 1–2. p.

püspök 3000 frt-os adománya,⁵¹ c) Montenuovo Alfréd herceg 500 frt-os adománya, amit Kardos főispán adott a megyei gyűjtésből,⁵² és amelyért a közgyűlés külön köszönetet mondott a hercegnek, d) a tettyei népünnepélyre fel nem használt bor- és a szőnyeg-eladásból befolyt 92 frt 91 kr. A 2499 frt 54 kr-os a hiányt a városi törzstőkéből előlegezte meg a közgyűlés, mert az ünnepségből megmaradt zászlók, címerek, dísztárgyak értéke erre fedezetet nyújtott.⁵³ A város díszítésére és kivilágítására a nagybizottság előzetesen 8532 frt 30 kr-t szánt. Az Indóház út alsó végén egy kisebb és a Széchenyi téren (a városháza és a Piacsek-féle ház között) egy nagyobb diadalkaput, valamint az Indóház út és székesegyházi plébánia között 100 póznát állítottak fel. A városháza, a királyi ítélőtábla, a városi kórház díszítését, illetve az iskolák fellobogózását a város vállalta. A pályaudvart a vasút, a püspöki palotát és a székesegyházi plébániaházat a káptalan, a Tettyét a Mecsek Egyesület, a laktanyákat a katonaság, a magánházakat pedig a lakosság díszítette fel. A légszeszgyári igazgató a város kivilágításához ingyen biztosította a világítási eszközöket, csak a gáz árát kérte. A meglévő 2000 mécses mellé még 4300 darabot rendeltek és 2500 lampiont.⁵⁴

1892-ben 3000 frt-ot szavazott meg a közgyűlés a királylátogatás költségeire,⁵⁵ a tényleges kiadások 4568 frt 43 kr-t tettek ki.⁵⁶ Az augusztus 29-től szeptember 20-ig tervezett rendkívüli hadgyakorlat alkalmával összpontosított katonaság beszállásolására 8000 frt kölcsönt vett fel az alapítványi pénztárártól.⁵⁷ (A szeptember 16-a és 20-a közötti gyakorlatok végül elmaradtak.) A nagy hadgyakorlat városi költsége 7256,12 frt-ot tett ki, amelyből a katonaság hálópénzként 602,09 frt-ot megtérített, vagyis kiadásként maradt 6654,03 frt.⁵⁸ A költségeket eredetileg azoktól a háztulajdonosoktól akarták beszedni, akik nem szállásoltak el katonákat. A terheket végül a város vállalta magára, mert nem akarta, hogy egyedül a közszolgáltatásokkal amúgy is sújtott háztulajdonosok viseljék a terheket.⁵⁹

1901-ben a királylátogatás költségeire 12 000 K⁶⁰ hitelt szavazott meg a város közgyűlése.⁶¹ A tényleges kiadás 15 194,68 koronát tett ki, amelyet a városi kórház felszerelési költségeinek fedezésére kölcsönadott és már visszatérített összegből 5 évi részletre kölcsönöztek.⁶² Nem szerepeltek a fenti kiadási tételek között az utcák helyrehozásának költségei. A mérnöki hivatal 2289,40 K-t igényelt ezen a címen, ám

⁵¹ „az ünnepélyességek fényének emeléséhez” Dulánszky püspök jún. 6-án adott 3000 frt-ot.

⁵² A megyei önkéntes adományokból ezen kívül Kardos főispán 500 frt-ot adott Várady Ferenc Baranya monográfiájára, 500 frt-ot a vármegyei kezelő, segéd- és szolgaszemélyzet segélyalapjának, illetve a maradványt jótékony célokra fordította. BML Bvm. közgy. jkv. 393/1891. (július 13.)

⁵³ BML Pécs közgy. jkv. 84/1891. (július 27.)

⁵⁴ Város díszítésére és kivilágítására kiküldött bizottság 1891. máj. 26-i jkv. Központi rendezőbizottság 1891. június 2-i jkv. BML Pécs tan. ir. 6738/1901.

⁵⁵ BML Pécs közgy. jkv. 81/1892. (augusztus 10.)

⁵⁶ BML Pécs város tan. ir. 3598/1893. Pécs közgy. jkv. 16/1893. (február 27.)

⁵⁷ BML Pécs közgy. jkv. 82/1892. (augusztus 10.)

⁵⁸ Ez később 23,83 frt-al csökkent és 6630,20 frt lett.

⁵⁹ A város 3613 házának 13 624 szobájából 386 házat, illetve 2335 szobát vett igénybe a katonaság. BML Pécs közgy. jkv. 17/1893. (február 27.)

⁶⁰ A korona 1900-tól a monarchia hivatalos pénzeszköze. 2 korona = 1 forint.

⁶¹ BML Pécs közgy. jkv. 136/1901. (augusztus 21.)

⁶² BML Pécs közgy. jkv. 11/1902. (február 17.)

Deutsch Kornél főszámvevő ezt nem fogadta el, mert ez egyébként is a város kötelessége.⁶³ 1901-ben 162 póznát állítottak és díszítettek fel zászlókkal, lobogókkal, városi és állami bádogra festett címerekkel, lombfüzérrel. Az Irgalmas utca és az Országút házait a háztulajdonosok lobogózták fel, mert a kövezet feltörésével lehetett volna póznákat állítani, ami túl nagy költséggel járt volna. Diadalkaput Sikorski Tádé terve alapján a honvéd hadapródiskola nyugati vége előtt és Piacsek Gyula terve alapján a Belvárosi Katolikus Kör épülete (ma Csontváry Múzeum) előtt emeltek.⁶⁴

Baranya megye 1880-ban és 1891-ben költött többet a királylátogatásra, elsősorban a népbandérium felállítására. 1880-ban a népbandérium 2410 frt-ba került, amit utólag az állami adók arányában vetettek ki a megye 7 járására. A főszolgabíróknak a kivetett összeget önkéntes adományként kellett beszedniük, ami elég nehezen ment. Ezen kívül a községek hozzájárultak a vasúti diadalív felállításához és állomásdíszítéshez is, a baranyavári járás pl. 700 frt-tal.⁶⁵ 1891. április 11-én a fogadtatás költségeire Kardos főispán pénzadományt kért a megye nagybirtokosaitól, valamint meghívta őket az ünnepségre.⁶⁶ Április 14-én a főszolgabírókon keresztül szólította fel közadakozásra a megye lakosságát, hogy „*mindenki örömmel ragadja meg az alkalmat, hogy ahhoz habár tán csekély mérvben is hozzájáruljon, mert hisz nem az adomány nagysága, hanem a hazafiúi lelkesedés, mellyel az felajánlva lesz, adja meg annak becsét*”.⁶⁷ A hatóság útján történő önkéntes adománygyűjtésre ennek ellenére panaszkodott a Függetlenségi párti sajtó, a Független Újság és a Pécsi Figyelő szerint Antal Pál baranyavári főszolgabíró nyomást gyakorolt a községekre.⁶⁸ A belügyminiszter leiratára Kardos főispán azt jelentette, hogy „*az e célra önkénytes [sic!] adományozásból begyűlt összeg pedig oly csekély, hogy ez csakis a jóakarát és áldozatkészség nyilvánulásának tekinthető*”. A vizsgálat ugyan kiderítette, hogy alaptalan hírlapi rágalomról van szó,⁶⁹ ennek ellenére a polgári közös teherviselés elvével nehezen egyeztethető össze a hatósági önkéntes adománygyűjtés. Az önkéntes adományokból az 1880-as évhez képest nagy összeg, 7106,75 frt gyűlt össze.⁷⁰ Feltehetően nem véletlen, hogy a következő évi királylátogatáskor nem állítottak ki népbandériumot.

A vendégek elszállásolása

Az uralkodó utazása alatt fogadást tartott, államügyeket intézett, misén vett részt, ezért szállását úgy kellett kialakítani, hogy ezekre alkalmas legyen. Pécsi udvari szállását a püspöki palotában rendezték be. Az ötszobás lakosztály 1 hálószobából, 1 nappali szobából, 1 nagy fogadóteremből, 2 előszobából állt, és ezen

⁶³ BML Pécs város „E” ügyosztályának iratai E-6161-1902.

⁶⁴ Központi és fogadó bizottság, díszítő albizottság 1901. aug. 25. jkv. Díszítő albizottság 1901. aug. 29. jkv. BML Pécs város tan. ir. 6738/1901.

⁶⁵ BML Bvm. alisp. ir. 42/1892.

⁶⁶ BML Bvm. főisp. ált. ir. 389/1891.

⁶⁷ BML Bvm. főisp. ált. ir. 210/1891.

⁶⁸ A királyfogadtatás kényszeradója. Pécsi Figyelő, 1891. június 13. 1. p.

⁶⁹ BML Bvm. főisp. ált. ir. 389/1891.

⁷⁰ BML Bvm. alisp. ir. 42/1892. (8488/1891. sz.)

kívül a déli szárny termeit is használhatta az uralkodó. A fogadóteremben, 1891-ben Dulánszky Nándor püspök I. Ferenc József és Erzsébet királyné térdképeit helyezte el,⁷¹ és Bécsben, Budapesten vásárolt bútorokat, a hálóterem mintegy 9000 frt-ba került.⁷² 1891-ben a 122 fős udvari kíséret és személyzet nem is fért el teljesen a püspöki palotában, ezért 12 főt Troll kanonoknál szállásoltak el.⁷³ Külön 12 kocsiából álló tehervonat hozta az udvari lovas testőrséget, a konyhai személyzetet és konyhai eszközöket Bécsből június 18-án. Nyolc vagon szállította a konyhát, és a 10 lóból kettőn az uralkodó lovagolt a katonai szemlén.⁷⁴ A királylátogatásra érkező udvari méltóságokat (miniszterelnököket, minisztereket, minisztériumi tisztviselőket, katonatiszteket stb.) és a tisztelgő küldöttségeket szállodákban, magánházaknál, középületekben szállásolták el. 1880-ban pl. 19 udvari méltóság és 88 küldöttségi tag elhelyezéséről kellett gondoskodni. A város polgárai ingyen látták vendégül őket.⁷⁵ Az ünnepségre a városba csődült látogatók számáról nincs adat. 1891-ben a Pécsi Figyelő szerint a vendégekkel és idegenekkel együtt a város lakossága elérte a 60 ezer főt.⁷⁶ A városi és állami középületek alkalmas helyiségeit is magánszállásokká alakították át.⁷⁷ A magánházak többsége fogadott 2–3 vendéget, amiért az előző alkalomtól eltérően fizettek is.⁷⁸ Külön gondot okozott a fogatok és a lovak elhelyezése. Kardos főispán ezért írt Somogy vármegye főispánjának, ez alkalommal ne négyes fogatokon jöjjenek, „*miután azoknak elszállásolása majdnem a lehetetlenségek sorába tartoznék.*”⁷⁹

A rendfenntartás

A rend biztosítására a pécsi rendőrség önmagában nem volt elegendő, ezért pl. 1880-ban 300 polgárt kértek fel a rend fenntartására.⁸⁰ Aidinger János polgármester leírásában kiemelte, hogy a sok ezernyi tömegben „*s csakugyan egyetlenegy rendbontás, vagy kihágás, vagy bármi néven nevezendő rendetlenség nem adta magát elő, rendőrré úgyszólván szükség sem volt, de ilyen nem is volt látható, s gyakran egyetlen egy rendező bizottsági tag felhívása elégséges volt ezernyi néptömeg eltávolítására, vagy helyének megváltoztatására.*”⁸¹

1891-ben sem volt elegendő a csekély számú rendőrség a rend biztosításához. A kocsik gyorsajtása, a székesegyház megtekintése alatti tolongás több,

⁷¹ A király a püspöki palotában. Pécsi Figyelő, 1891. jún. 20. 2. p.

⁷² (A királylátogatás előkészületei.) Pécsi Figyelő, 1891. március 21. 2. p.

⁷³ BML Pécs tan. ir. 6838/1901.

⁷⁴ Az udvari testőrség és a konyha megérkezése. Pécsi Figyelő, 1891. jún. 20. 4. p.

⁷⁵ BML Pécs tan. ir. 6738/1901.

⁷⁶ Az 1890. évi népszámlálás szerint Pécs lakossága 35 449 főből állt (34 067 polgári lakos és 1382 katona). Katus László: Pécs népessége 1848 és 1920 között = Pécs népessége 1543–1990. Szerk. Vonyó József (Tanulmányok Pécs történetéből 1.) Pécs, 1995. 60. p.

⁷⁷ A főispáni hivatalban pl. Bács-Bodrog vármegye főispánját és alispánját szállásolták el. BML Bvm. főisp. ált. ir. 405/1891.

⁷⁸ A királyt várás. Pécsi Figyelő, 1891. június 20. 1. p.

⁷⁹ Kardos főispán levele Aidinger polgármesterhez. Pécs, 1891. május. 29. BML Pécs város tan. ir. 6738/1891.

⁸⁰ Választmány 1891. máj. 24-i jkv. BML Pécs tan. ir. 6738/1901.

⁸¹ BML Pécs közgy. jkv. 1880. szept. 24–25.

apróbb balesetet okozott, és a zsebmetszők, tolvajok is serénykedtek.⁸² A tisztelgések alkalmával a rendőrség szervezettsége iránt érdeklődő uralkodónak is azt válaszolta Lechner főkapitány, hogy „*van még némi kívánni való*”.⁸³

1892-ben a városi rendőrségen és tűzoltóságon kívül a kék-fehér karszaggal ellátott Veterán és Hadastyán Egylet tagjai, valamint a felkért polgárok segítettek a rend fenntartásában.⁸⁴

1901-ben a fővárosból is vezényeltek le detektíveket, akik a Nádor Szállodában laktak.⁸⁵ A rendfenntartás feladata többek között azért sem volt könnyű, mert eleget kellett tenni a biztonsági követelményeknek, a város ellátásának, azaz a piac működésének és kedvező képet kellett nyújtani a csatornázatlan városról. 1880-ban pl. a szeptember 25-i Széchenyi téri heti vásárt 23-ikára helyezték át.⁸⁶ A korabeli közállapotokat jól jellemzi Lechner Gyula rendőrfőkapitány 1891. június 8-i, város lakosságához intézett felhívása. E szerint az uralkodó látogatása alatt tilos volt a szarvasmarhák és sertések legelőre való kihajtása és az utcákon való itatása, a házakból vizet, mosadékat és más folyadékot az utcára önteni, illetve minden háztulajdonos köteles volt a háza előtti teret tisztán tartani. A mészárosok és hentesek csak a Kis téri (Jókai téri) piacon árulhattak, gyümölcsöt, tejet, vaját és egyéb élelmi cikket csak a Tornacsarnok melletti téren, a budai külvárosi vásártéren (Búza téren) és a Kórház téren volt szabad árulni. A királylátogatás alatt érintett utcákon tilos volt kocsival közlekedni. A boltokat és üzleteket zárva kellett tartani, és a Széchenyi téren a vállalkozók csak előzetes engedéllyel állíthattak fel tribünöket.⁸⁷

Az ünnepek

A második királylátogatáskor, 1880. szeptember 24-én már reggel 4 órakor talpon volt Pécs lakossága, azonban a vonat a Gombos-Erdődi dunai átkelésnél egy órát késett, és az uralkodó csak 8-ra érkezett meg. A jó idő miatt az egyházi és polgári fogadó küldöttségek, illetve Hollán Ernő tábornok állomásparancsnok, Urbanszky János az 52. gyalogezred parancsnoka, Wasmer dragonyosezredparancsnok a programtól eltérően az állomás előtt – nem a váróteremben – fogadták az uralkodót. Megérkezését a Havi-hegyen elhelyezett mozsarak lövései jelezték a lakosságnak. A pályaudvaron a katonai parancsnokság tisztelgett az uralkodónak, a katonazenekar eljátszotta a himnuszt és az uralkodó megszemlélte a díszszázadot. Ezt követte Perczel Miklós főispán rövid üdvözlő beszéde. A bevonuláskor az uralkodó és kísérete kocsikra szállt. Először elvonult előttük a 90 fős megyei és az 50 fős városi lovas népbandérium. Donasz Miklós pellérdi földbirtokos lovagolt a megyei lovasok élén, akik fehér patyolat inget, bő gatyát, veres mellényt, árvalányhajás pörge kalapot viseltek és a kezükben nemzeti zászlót tartottak. Nagy Gadó József lovagolt a városi lovasok élén, akik fekete posztó

⁸² (Szerencsétlenségek a királynapok alatt.) Pécsi Figyelő, 1891. június 27. 4. p.

⁸³ Küldöttségek tisztelgése. Pécsi Figyelő, 1891. június 24. 2. p.

⁸⁴ (A rend a király itt léte alkalmával.) Pécsi Figyelő, 1892. szeptember 10. 3. p.

⁸⁵ 56 K szálloda költség. BML Pécs város „E” ügyosztályának iratai E-6161-1902.

⁸⁶ BML Pécs közgy. jkv. 165/1880. (szeptember 14.)

⁸⁷ Hirdetmény. Pécs, 1891. jún. 8. BML Pécs tan. ir. 6738/1901.

öltönyt, árvalányhajás pörge kalapot, kék-sárga vállszalagot viseltek és a kezükben kék-sárga városi zászlót tartottak. A pályaudvartól a püspöki palotáig történő bevonulás az Indóház (ma Szabadság) utca, Országút (ma Rákóczi út), Irgalmas utca, Széchenyi tér nyugati oldala, Iskola (ma Janus Pannonius) utca, Sétatér útvonalon történt. Elől a népbandérium, utána a polgármester, az uralkodó és a kíséret mintegy 50 kocsija. A lovak gyors ügetéssel haladtak, és a bevonulást a sűrű néptömeg szakadatlan éljenzése kísérte. A Széchenyi téri diadalkapunál (diadalívnél) sorakoztak fel a városi, a megyei és az állami tisztviselők, a jogakadémiai és a középiskolai tanárok, a vasúti, a DGT és a pénzügyi tisztviselők, a kereskedelmi és az ipartársulatok, a Pécsi Dalárda, a városi zenekar, egyéb testületek és a közeli megyék, városok küldöttsége, a Pécsi Jótékony Nőegylet választmánya, valamint a fehér ruhába öltözött hölgyek. A teret nagy számú éljenző néptömeg töltötte be. Itt az uralkodó kiszállt a kocsiból, és meghallgatta Aidinger János polgármester beszédét, aki a város 1780. évi, száz évvel azelőtti szabad királyi rangra emeléséről emlékezett meg. A Széchenyi téri diadalkaputól a székesegyházi diadalkapuig az önkéntes tűzoltók, a Veterán és Hadastyán Egylet, a Katolikus Legényegylet és más egyesületek, társulatok, a középiskolások diákok álltak sorfalat. A menet ezután a székesegyházhoz hajtott. A népbandérium a Sétatér keleti oldalán sorakozott fel. A székesegyház diadalkapuján csak a polgármester, a főispán és az udvar kocsijai haladhattak át. A kíséret tagjai a székesegyház diadalkapuja előtt leszálltak a fogataikról és gyalog folytatták az útjukat. Dulánszky püspök a papság élén fogadta az uralkodót és bekísérte a székesegyházba, ahol az 1852. évi, 28 évvel azelőtti királylátogatásra készült Te Deum hangzott el. Ezután az uralkodó ezernyi iskolás – fehér ruhás lányok, nemzeti zászlót tartó fiúk – sorfala között a püspöki palotában lévő szállására ment. Negyedóra pihenés után az uralkodó 10-ről 9 órára előrehozta a tisztelgéseket, eltekintett a vele érkező udvari méltóságok fogadásától, így a tisztelgésekre 3 óra jutott. A mintegy 200 fős, többnyire díszmagyarba öltözött törvényhatósági és testületi küldöttségek a belvárosi iskolából vonultak át a palotába, a papság és a katonaság pedig az udvarnál gyülekezett.

A tisztelgések az alábbi rendben követték egymást: 1. A pécsi egyházmegye papsága, élén Dulánszky püspökkel. 2. A görögkeleti papság, Angyelics szerb patriarcha helyettes vezetésével. 3. A 200 főt meghaladó katonai tisztikar, Hollán Ernő tábornok helyőrségi parancsnok (térsparancsnok) vezetésével. 4. Bács-Bodrog vármegye, Baja, Zombor és Szabadka városok küldöttsége, Gromon Dezső főispán vezetésével. 5. Somogy vármegye küldöttsége, Jankovits László főispán vezetésével. 6. Tolna vármegye küldöttsége, Perczel Dezső alispán vezetésével. 7. Zala vármegye küldöttsége, élén Ürményi József főispánnal. 8. Újvidék szabad királyi város küldöttsége, élén Flatt Endre főispánnal. 9. Baranya vármegye küldöttsége, élén Perczel Miklós főispánnal. 10. Pécs szabad királyi város mintegy 50 tagú küldöttsége, élén Aidinger János polgármesterrel. 11. A pécsi királyi törvényszék, a járásbírók és az ügyészség tisztikara, élén Ocskay Antal törvényszéki elnökkel. 12. A királyi pénzügy-

igazgatóság tisztikara, élén Schweiczer László királyi tanácsos. 13. A királyi kataszteri igazgatóság, élén Skerlecz Károly igazgató. A fenti állami (királyi) tisztviselőkkel az uralkodó röviden el is beszélgetett. 14. Az ügyvédi kamara és közjegyzői kamara, élén Erreth János. 15. A pécsi iskolák (püspöki jogakadémia, főreáltanoda, ciszterci főgimnázium, tanítóképző, elemi iskolák) tanszemélyzete, Perczel Miklós főispán vezetésével. 16. Az evangélikus hitközség küldöttsége, élén Jeskó Lajos lelkész. 17. A református egyház küldöttsége. 18. Az izraelita hitközség küldöttsége, élén Grünhuth Ignác hitközségi elnök és Kohut Sándor főrabbi.⁸⁸ Minden egyes küldöttség vezetője köszöntötte az uralkodót, aki pár udvarias mondatban válaszolt. Kivételesnek tekinthető, hogy az uralkodó Somogy vármegye küldöttségét a közállapotok javítására hívta fel. Dél után egy órakor az uralkodó kísérete egy részével fogaton, Aidinger polgármester és Perczel főispán kalauzolásával két óra alatt megtekintette a város nevezetességeit. A látogatást a Miasszonyunk rend leányiskolájával kezdte (15 perc), majd a Rudolphinum árvaházzal folytatta. Kívánságára, a programtól eltérően a városi kórházat is megmutatták neki (20 perc). Utána a két század gyalogságnak és a dragonyos ezred törzsének helyt adó Littke laktanyát nézte meg (15 perc). Majd egy órát fordított a Zsolnay gyárra, és itt beírta magát a vendégekönyvbe. A minisztereknek és a többi méltóságnak annyira tetszett a gyár, hogy még aznap, illetve másnap újból visszatértek ide. A Király utcában a katonai kórház következett, ahol az alkalmat kihasználva felhívták az uralkodó figyelmét arra, hogy a város közepén a kórház rossz helyen van. A püspöki szemináriumban a papsággal együtt Dulánszky püspök várta. A programból elmaradt a püspöki jogakadémia és ciszterci főgimnázium megtekintése. Az uralkodó negyedórát pihent a püspöki palotában. Majd a Siklói úton a honvéd sátoztábor nézte meg, ahol mintegy 6000 főnyi legénység várta. Utána a birodalom egyik legnagyobb, mintegy 30 holdnyi, 60 nap alatt épített katonai lövöldéjét nézte meg. Negyed hatra ért vissza a püspöki palotába, 6 és 7 között udvari ebéd, majd cercle következett. Este nyolckor az uralkodó és kísérete mintegy fél óra alatt megtekintette a kivilágított várost. A menet a Sétatéren, az Iskola utcán, a Széchenyi téren, az Irgalmasok utcáján, a Majláth téren, majd vissza az Irgalmasok utcáján, a Széchenyi téren, a Király utcán a Felsőmalom utcai Magyar Király vendéglőig haladt, ahonnan a Király utcán visszatért a püspöki palotába. Az esti séta kellemetlen epizódja volt, hogy a zsinagógánál senki sem várta az uralkodót. Aidinger János leírása szerint a zsinagóga „*mely ugyan fényesen ki volt világítva, de ámbár Ófelsége kilátásba helyezte, hogy az imaházat is legmagasabb látogatásával megtiszteltetni fogja, még is itt a bejáratnál senki sem várta s így rövid megszállás után az egész menet tovább indult*”. Az uralkodó a püspöki palota déli oldalán lévő nagy teraszról gyönyörködött a mintegy 500 lampion- és 400 fáklyavivőből álló fáklyás felvonulásban, amely a városháza előtt indult. A Pécsi Dalárdának és a városi zenekarnak már csak az erre az alkalomra írt himnusz előadására jutott ideje, mert 9 órára a székesegyház előtt és a Sétatéren összegyűlt mintegy 10 000 embernek el kellett hagyni a térséget, hogy az uralkodó pihenhessen. A Széchenyi téren még 11 óráig szórakoztatta a katona- és a városi

⁸⁸ BML Pécs közgy. jkv. 1880. szeptember 24–25.

zenekar a népet.⁸⁹ A másnap, 25-én kezdődő hadgyakorlatra reggel 7-kor indult és 11-re tért vissza katonai kíséretével az uralkodó. A Málom és Pécsudvard közötti hadgyakorlaton 14 honvédszászlóalj, 4 honvéd huszárszászad és 2 nehéz üteg vett részt. Az uralkodó lovon szemlélte meg a gyakorlatot. Közben a málomi keresztnél hagyott kocsijához több ezer ember sereglett össze. Jellemző, hogy a civil polgárok is megnézték a hadgyakorlatot, mint valamiféle cirkuszi látványosságot. Így visszafelé az uralkodó kocsija után a visszatérő civilekkel legalább száz kocsi haladt. Délután 2 órakor az uralkodó a felázott utak miatt nem kocsival, hanem Üszögön keresztül az udvari vonattal indult Pécsbányatelepre. 30 perc alatt ért a pécsbányatelepi vasúti állomásra, ahol Cassián Márton DGT forgalmi főigazgató és Maasz Bernát bányagazgató fogadta. Itt a kőszéntéglagyárat, a gépműhelyeket, András-aknát, a pécsbányatelepi templomot, az iskolát és a Schroll-aknát nézte meg. A püspöki palotában 5-től 6-ig tartott az udvari ebéd, majd ismét háromnegyed óráig a társalgás. Pontban 7 órakor az uralkodó és kísérete a bevonuláskor között sorrendben, ugyanazon az útvonalon és ugyanazon sorfal között, az összegyűlt tömeg éljenzése közepette a püspöki palotától a pályaudvarra hajtott. A pályaudvar előtt mintegy két percig gyönyörködött a fényárban úszó városban. Az udvari vonat előtt Aidinger polgármester búcsúztatta.⁹⁰

A harmadik királylátogatáskor, 1891. június 21-én vasárnap 7 órakor az uralkodó és udvari kísérete az udvari vonaton Barcs felől érkezett. A fogadás, a bevonulás és a tisztelgések rendje az 1880. évi programot követte. Az uralkodót a pályaudvaron Frigyes és József főherceg, az egyházmegyei hatóság, a katonai és honvéd tisztikar küldöttsége, a helyi hatóságok főnökei, a központi rendező- és fogadóbizottságok tagjai várták. Kardos Kálmán főispán köszöntötte az uralkodót, aki pár szót beszélt a fontosabb személyiségekkel. A bevonulás fogatokon a pályaudvartól a Széchenyi téren a szokásos rendben történt: elől a megyei népbandérium, élén Jeszenszky Lajos árvaszéki ülnökkel, a polgármester, a rendőrfőkapitány és a főispán fogata, utána az uralkodó és kísérete fogata, majd a küldöttségek és vendégek mintegy 74 fogata. A 95 fős megyei népbandérium legénységét a megye 7 járásának 12–12 fiatalja alkotta, akik fehér ingben és gatyában ülték meg a lovat. A népbandériumot és lovait a honvéd sáttortáborban szállásolták el.⁹¹ A városháza előtti diadalkapunál Aidinger János polgármester köszöntötte a kocsiból kiszálló uralkodót. Itt helyezkedtek el a nőegyletek, a hivatalok, a kamarák, az iskolák, a különféle felekezetek, a vasutak, a DGT, a pénzintézetek, az egyesületek, a társulatok és a vidéki törvényhatóságok küldöttei. A diadalkapu két oldalán fehér ruhás hölgyek, illetve a királyi táblától a püspöki palotáig a tanulóifjúság állt sorfalat.

A város hódolata után az uralkodó és kísérete a püspöki palotához hajtott. A püspöki palota előtt Dulánszky Nándor püspök köszöntötte az uralkodót. Itt a katonai díszzászad, a papság, a tisztikar, a tanítóképezde, a katolikus intézetek

⁸⁹ BML Pécs közgy. jkv. 1880. szeptember 24–25.

⁹⁰ BML Pécs közgy. jkv. 1880. szeptember 24–25.

⁹¹ BML Bvm. alisp. ir. 42/1892.

és testületek várták az uralkodót. Az uralkodó a püspöki palotában reggelizett, majd a püspöki kápolnában misét hallgatott.⁹² A püspöki palotában 9 és 12 óra között voltak a tisztelegések,⁹³ amelyek sorrendje több sérelmet is okozott. Kardos főispán előzőleg kérte a belügyminisztertől, eszközölje ki, hogy minden megye külön tisztelegessen az uralkodó előtt, mert a küldöttségekben az Apponyi, Széchényi, Pejacsevich, Somssich, Jankovich, Majláth grófok és más előkelőségek is vannak, akiket „ezen az ősi szokástól teljesen eltérő újítás Ófelsége leghívebb jobbágyait dynasticus érzelmeikben fájdalmasan érintené és a mellőzésnek némi keserűségét hagyná hátra”. Szapáry Gyula gróf belügyminiszter és miniszterelnök válaszában közölte, hogy nem lehet eltérni az uralkodó látogatásainak eddigi rendjétől, 1890-ben Debrecenben és Nagyváradon is együtt járultak a törvényhatósági küldöttségek Ófelsége elé.⁹⁴

Nagy port kavart fel az izraelita hitközség tisztelegések sorrendjében elfoglalt helye. A kabinetiroda által jóváhagyott programban a 15 küldöttség között a római katolikus, a református és az evangélikus küldöttség 3–5. helyen, az izraelita hitfelekezet pedig a 12. helyen tiszteleghetett volna az uralkodó előtt. A hivatalos programba egyébként a görögkeleti egyház küldöttsége be sem került.⁹⁵ Az izraelita küldöttség megsértése miatt Perls Ármin főrabbi tiltakozott a belügyminiszternél, és kijelentette, hogyha nem kapják meg az őket megillető helyet, akkor nem tisztelegnek az uralkodó előtt és lemondanak arról a kitüntetésről is, hogy az uralkodó meglátogassa a zsinagógát. A kemény fellépésének meg is lett a hatása,⁹⁶ és az izraelita küldöttség előlépett a 10. helyre.⁹⁷ A zsinagógát egyébként nem nézte meg az uralkodó. Szeredy József jogakadémiai igazgató és a jogakadémia küldöttsége sem tiszteleghetett önállóan az uralkodó előtt, és csak a tanintézeti küldöttségben kaphatott helyet.⁹⁸ Délután 2 órától az uralkodó mintegy egy óra alatt megtekintette az újjáépített székesegyházat, majd a „Krajcáros” cs. és kir. laktanyát, a Fejérváry utcai honvédlaktanyát, a királyi törvényszék és a királyi ítélőtábla épületét. A Mecsek Egyesület által rendezett tettyei népünnepélyt elmosta az eső. A Pintér-villában Perczel főispán köszöntötte az uralkodót, aki

⁹² A király Pécssett. Pécsi Figyelő. 1891. június 24. 1–2. p.

⁹³ 1. A miniszterek. 2. A közös hadsereg és a honvédség tisztikara. 3. A titkos tanácsosok, a kamarások, és más udvari méltóságok. 4. Dulánszky Nándor püspök és a római katolikus papság, szerzetesek. 5. Brankovics György karlócai érsek és a görögkeleti papság. 6. Szász Károly református püspök és a református egyház. 7. Az evangélikus egyház. 8. Kardos Kálmán főispán vezetésével Baranya, Bács-Bodrog, Somogy, Tolna és Zala vármegye, Baja város, Pécs, Zombor és Újvidék szab. kir. város küldöttsége. 9. Verőce vármegye és Eszék város küldöttsége a főispánnal. 10. Perls Ármin főrabbi és az izraeliták dunántúli kerületi küldöttsége. 11. Az ítélőtábla elnöke és a bírók. 12. Csáky vallás- és közoktatásügyi miniszter és a tanintézetek tanárai. 13. Erreth János és az ügyvédi kamara. 14. Bánffay Simon és a közjegyzői kamara. 15. Ráth Mátyás és a kereskedelmi és iparkamara. Küldöttségek tisztelegése = Pécsi Figyelő, 1891. június 24. 2–3. p.

⁹⁴ BML Bvm. főisp. ált. ir. 389/1891.

⁹⁵ Ó cs. és kir. apostoli kir. Felségének 1891. év Sz.-Iván hava 21-én Pécs szab. kir. városában leendő ünnepélyes fogadtatásának programja. Lyceumi Nyomda (Feiler Mihály), Pécssett, 1891. BML Pécs tan. ir. 6838/1901.

⁹⁶ Radnóti Ilona: Perls Ármin pécsi főrabbi (1853–1914) = Pécsi Szemle (4), 2001. tél. 110–111. p. Az viszont nem igaz, hogy az utolsó előtti helyről a keresztény vallásfelekezetek utánra került az izraelita küldöttség a tisztelegéseknél.

⁹⁷ Szapáry Gyula belügyminiszter 2299/1891. eln. számú leirata Kardos főispánnak. Budapest, 1891. június 18. BML Bvm. főisp. ált. ir. 389/1891.

⁹⁸ BML Bvm. főisp. ált. ir. 389/1891.

gyalog a nép közé vegyült. Alig 5 perc után azonban a szakadó eső miatt az uralkodó kocsira szállt és eltávozott, becsületére legyen mondva, hogy éppúgy bőrig ázott, mint a nép egyszerű fiai, mert nem engedte felhajtani a kocsi ernyőjét. Az eső dacára folytatta a látogatását, és megnézte a városi közkórházat, a csapatkórházhoz azonban a felázott utak miatt nem tudott eljutni. Nyolc órára a zápor elmúlása után fényárban úszott a város, és fáklyás menet indult a Városházától a püspöki palotáig. A püspöki palotánál a Pécsi Dalkoszorúval és a tanítóképző hallgatóival kiegészített Pécsi Dalárda előadta Beethoven „Isten dicsősége” dalát, majd a katonai zenekar kíséretében Rézbányay József és Hoffer Károly „Király himnusz”-át. Az uralkodó programon kívül fogadta a dalárda küldöttségét. Este az Iskola utcán, a Széchenyi téren, a Király, a Sörház (ma Majorossy), a Mária és az Iskola utcán sétakocsikázott a kivilágított városban. A püspöki palota környé-

Hadgyakorlati érem, 1891.

Előlapon: FERENCZ JOSEF I.

Hátlapon: Ő FELSÉGE I. FERENCZ-JÓZSEF KIRÁLY JELENLÉTE EMLÉKÜL – PÉCSETT 1891 JUNIUS HÓ 21-ÉN

kén az uralkodó nyugalma-ra való tekintettel este 10-re csend honolt. Másnap, június 22-én, hétfőn az uralkodó korán kelt és elintézte az udvari futár által hozott ügyeket. 7 órakor a sáto-tábor-tól délre eső rétre kocsizott és katonai szemlé-t tartott. Az 52. gyalogezredet maga a névadó Frigyes főherceg vezette. A gyakorlat alatt az uralkodó nem szállt le a lováról, bár szinte végig esett az eső. 10 óra körül visszatért a püspöki palotába. Hétfőn délelőtt felszentelték a székesegyházat, amelyen kizárólag a papság vehetett részt. A felszentelt székesegyházban déli 12 órakor kezdődött a szentmise és Te Deum, amelyre az uralkodó az eső ellenére ünnepélyes körmenetben vonult át a püspöki palotából. A Scitovszky (ma Szent István) térre és a székesegyházba csak belépőjeggyel lehetett belépni. Délután 2 és 4 óra között az uralkodó a Székesegyházi Énekiskolát,⁹⁹ a ferences rend szem-náriumát (nevelőintézetét), majd a Littke pezsgőgyárat és a Zsolnay kerámiagyárat tekintette meg. A Littke pezsgőgyár pezsgőit az uralkodó is megízlelte. Wol-

⁹⁹ 1889-ben adták át az épületét. Szirtes Gábor: Pécsi panteon. Pécs, 1998. 40–41. p.

kenstein főkonyhamester a gyár Monopol, Dry-Dry és Sport pezsgőiből rendelt az udvartartás részére.¹⁰⁰ Este 6-kor az uralkodó és kísérete a bevonulási rendben a püspöki palotától a pályaudvarig vonult, ahol Kardos Kálmán főispán búcsúztatta.¹⁰¹ Az uralkodó látogatásának emlékére két érmet is kiadtak.¹⁰² **(1-4. kép.)**

A negyedik királylátogatáskor 1892. szeptember 12-én, hétfőn reggel 8-kor érkezett meg az uralkodó a Somogy vármegyei Darányba, ahol a hadtestparancsnok és a polgári hatóságok vezetői fogadták. Az uralkodó Istváándiban megismerlélte a lovashadosztály gyakorlatát, majd továbbutazott Pécsre és a vasúti kocsiban villásreggelizett.¹⁰³ A pécsi főpályaudvaron 12 órakor Szapáry Gyula gróf miniszterelnök, Pfeiffer altábornagy, Kardos Kálmán főispán, Aidinger János polgármester, a polgári hatóságok vezetői és más jeles személyiségek fogadták az uralkodót, aki ezután a szokásos útvonalon a püspöki palotába hajtott. A be-

Székesegyházas érme, 1891.

*Előlapon: I. FERENCZ JÓZSEF MAGYARORSZÁG APOSTÓLI KIRÁLYA
Hátlapon: PÉCS 1891 JUNIUS HÓ 22 EN*

vonuláskor elmaradt a népbándérium, a menetet Kovács Antal rendőrbiztos két lovas rendőrrel vezette fel. A Széchenyi tér alsó részétől a Sétatér keleti oldaláig a városi közgyűlés, az egyesületek és testületek tagjai képeztek kordont, a Sétatértől a tanulóifjúság állt sorfalat. Széchenyi téren ezúttal nem köszönthették az uralkodót. A püspöki palota előtti téren a papság, a szerzetesek, a katolikus legényegylet tagjai és a Miasszonyunk rend leányiskolájának tanulói várták az uralkodót, akit Dulánszky Nándor püspök köszöntött.¹⁰⁴ Délután 2 órakor az uralkodó csak három tisztelgő küldöttséget fogadott. Dulánszky Nándor püspököt és a pécsi egyházmegyei papságot, Baranya vármegye küldöttségét, élén Kardos Kálmán főispánnal és a Pécs városi közgyűlési küldöttséget, élén Aidinger János

¹⁰⁰ A király Lítke pezsgőgyárában. Pécsi Figyelő, 1891. június 24. 5. p.

¹⁰¹ A király Pécssett. Pécsi Figyelő, 1891. június 24. 5–6. p.

¹⁰² Rayman János: Észrevételek a monarchia hadgyakorlati érmeihez = Az Érem. 1999. 1. sz. 43–46. p.

¹⁰³ A király Istváándiban. Pécsi Figyelő, 1892. szeptember 14. 3. p.

¹⁰⁴ A király megérkezése. Pécsi Figyelő, 1892. szeptember 14. 1. p.

polgármesterrel. A küldöttségek vezetői beszéddel köszöntötték az uralkodót, aki pár mondatban válaszolt és barátságosan elbeszélgetett a küldöttségek tagjaival, ám semmilyen lényeges kérdést nem érintett.¹⁰⁵ Más megyék, városok és küldöttségek ez alkalommal nem tisztelegtek az uralkodó előtt.¹⁰⁶ Délután a királynak Szapáry miniszterelnök jelentett az aktuális politikai ügyekről. Az udvari ebéd este fél hét és fél nyolc között volt, amelyet cercle követett. A Sétatéren óriási tömeg gyűlt össze, ám az uralkodó ez alkalommal nem tartott esti sétát.

Szeptember 13-án, kedden reggel 8-kor az uralkodó a Siklósi országúton vonult ki a városból, és Kiskozár és Misleny között a 31. gyalogsági hadosztály hadgyakorlatát szemlélte meg.¹⁰⁷ Délután 3-kor a csapatkórházat, a Miasszonyunk rend polgári leányiskoláját, a Frigyes laktanyát¹⁰⁸ tekintette meg az uralkodó. Fél ötkor a tettyei új vízvezetékét avatta fel. Az ünnepélyre több ezer ember sereglett össze. A város kérésére az uralkodó hozzájárult ahhoz, hogy róla nevezzék el az új tettyei vízvezetékét.¹⁰⁹ A püspöki palotában este fél hétkor volt az udvari ebéd.¹¹⁰ Az aznapi programot fáklásmenet zárta. Este fél nyolckor háromszáz fáklás, hétszáz lampionos és több száz Dawy-lámpás bányász indult el a városházától a püspöki palotáig a kivilágított városban. A Pécsi Dalárda 120 főre kiegészített férfikara és az 52. gyalogezred zenekara szerenádot adott az uralkodónak, aki fogadta a dalárda küldöttségét.¹¹¹

Szeptember 14-én, szerdán az uralkodó délelőtt 10 óráig a IV. honvéd hadtest gyakorlatát szemlélte meg. A püspöki palotában villásreggelizett, majd államügyekkel foglalkozott. A félhatos udvari ebéd után az uralkodó eltávozott a kivilágított városból. Tiszteletére felsorakozott az érkezéskori díszsorfal, a pályaudvarhoz vezető utat 400 Dawy-lámpás bányász világította ki. A pályaudvari búcsúztatás után az uralkodó külön vonata este 7 óra 51 perckor visszaindult Bécsbe.¹¹²

Az ötödik királylátogatás az 1901. évi őszi nagygyakorlathoz kapcsolódott. A hadgyakorlatot Baranya megyében és a szomszédos, Dráván túli megyékben tartották, az uralkodó szállása, a főhadiszállás a görcsönyi Benyovszky- és a donji miholjaci Majláth-kastélyban volt. A hadgyakorlat záró hadművelete a budapesti és zágrábi hadtest között játszódott le szeptember 12–17-e között. Ennek középpontjában a drávai hadihídon való átkelés állt. A Révfa és Podgajci között felvert hadihídon elsőként szeptember 14-én az uralkodó lovagolt át. A hadgyakorlaton alkalmaztak először gépkocsikat. A hadgyakorlaton az uralkodón kívül Ferenc

¹⁰⁵ A tisztelegések. Pécsi Figyelő, 1892. szeptember 14. 1-2. p.

¹⁰⁶ BML Bvm. főisp. biz. ir. 29/1892.

¹⁰⁷ Tisztelegés a minisztereknél. Pécsi Figyelő, 1892. szeptember 14. 2. p.

¹⁰⁸ A város kérésére nevezték el cs. és kir. 52. gyalogezred új laktanyáját Frigyes főhercegről. BML Bvm. főisp. ált. ir. 431/1892.

¹⁰⁹ Kabinetiroda 1892. szept. 9-i közleménye szerint. BML Bvm. főisp. ált. ir. 429/1892.

¹¹⁰ A király balesete. Pécsi Figyelő, 1892. szeptember 14. 2. p.

¹¹¹ A fáklásmenet. Pécsi Figyelő, 1892. szeptember 14. 2-3. p.

¹¹² A királynapok utolsója. Pécsi Figyelő, 1892. szeptember 17. 2. p. – Ő császári és apostoli kir. Felsőlegének a folyó évi szeptember hónapban a 4-ik hadtest gyakorlataihoz való legfelsőbb utazására vonatkozó programm. Pécssett, 1892. szept. hó 7-én. Lyceumi nyomda (Feiler Mihály), Pécs, 1892.

Ferdinánd román trónörökös, Lipót Salvator és József főhercegek, a külföldi katonai attasék is részt vettek. Az esős idő ellenére nem változtattak a terveken.¹¹³ Szeptember 18-án látogatta meg az uralkodó Pécsset. Az udvari kocsi délután fél kettőkor indult a görcsönyi kastélyból. Útját rövid időre megszakította a pellérdi Brázay-kastélyban, és délután 2 óra 18 perckor ért a honvéd hadapródiskola nyugati részéhez, a Sikorski Tádé tervei alapján készült diadalkapuhoz. Az intézet udvarán József főherceg, a honvédség főparancsnoka, Fejérváry Géza báró honvédelmi miniszter és Sorsich Béla őrnagy parancsnok tisztelegéssel fogadták, majd elvonult a növendékszázadok arcvonala előtt. Baranya vármegye és Pécs város küldöttségének az élén Fejérváry Imre báró főispán rövid hódoló beszédben köszöntötte. A válaszbeszéd elhangzása után az uralkodó és kísérete mintegy egy óra alatt megnézte az iskolát. Az érdeklődésére jellemző, hogy programon kívül megnézte az uszodát is, amelyhez egy göröngyös, poros, rendezetlen úton lehetett eljutni. Az intézet tisztikarától saját szobra előtt búcsúszott el. A királylátogatást a hadapródiskola előcsarnokában márványtáblán örökítették meg.¹¹⁴ A feldíszített Szigeti országúton, a Scitovszky téren és az Iskola utcán hajtott az uralkodó a püspöki palotához. A hadapródiskolánál a Veterán- és Hadastyánegylet tagjai, mellettük az iskolai tanulók, illetve a Scitovszky téren a díszruhás bányászok álltak sorfalat. A Belvárosi Katolikus Kör előtti diadalkapu várfokáról magyar ruhába öltözött hölgyek hintettek virágot Őfelsége elé. A püspöki palota előtti téren a tisztelgő küldöttségek, a helyőrségi tisztikar és Baranya megye, Pécs város hölgykoszorúja várták. A hódoló beszédet Majorossy Imre polgármester mondta. A főispán felesége, Fejérváry Imréné egy díszes virágcsokrot nyújtott át az uralkodónak. Hetey Sámuel megyéspüspök a papság élén a püspöki palota előtt köszöntötte. Rövid pihenő után 4 órakor fogadta a tisztelgő küldöttségeket, akiket Széll Kálmán miniszterelnök mutatott be. Baranya vármegye, Pécs város, a szomszédos vármegyék és városok, a katolikus, a református, a görögkeleti, az evangélikus és az izraelita, a bíróságok és ügyészségek, a kamarák és az állami hivatalok küldöttsége egymás után vonultak el előtte. Délután 6 óra után az uralkodó a pályaudvarra hajtott, és Barcsón, Nagykanizsán keresztül az udvari vonattal visszatért Bécsbe.¹¹⁵

A király távozását általában estély követte, ahol a vendégek fesztelenül szórakozhattak. 1880. szeptember 25-én pl. a Nemzeti Kaszinó rendezett fényes estélyt a vidéki vendégek tiszteletére. A nagy számú vendégsereg és helybeliek nem is fértek be a kaszinóba, ezért a táncolók egyik része a nyári, másik része a téli helyiségekben mulatott reggelig.¹¹⁶ Az 1891. szeptember 25-i estélyen is szűkek voltak a kaszinó helyiségei, az első négyest 76 pár táncolta.¹¹⁷ 1892. szeptember 10-én a Nemzeti Kaszinó a kaszinó téli és nyári helyiségében, a szomszéd-

¹¹³ A hadgyakorlat alkalmával mintegy 33 000 katona vonult át Pécssett, és 8000 tisztet szállásoltak el. (Egy kis statisztika.) Pécsi Figyelő, 1901. szeptember 20. 5. p.

¹¹⁴ Garay Alajos: A pécsi m. kir. honvéd hadapródiskola története. Pécs, 1939. 75–78. p.

¹¹⁵ A király Pécssett. Pécsi Figyelő, 1901. szeptember 19. 3–4. p.

¹¹⁶ BML Pécs közgy. jkv. 1880. szeptember 24–25.

¹¹⁷ (A nemzeti kaszinó estélye.) Pécsi Figyelő, 1891. június 27. 3. p.

dos „Hattyú” házban adott estélyt a katonatiszteknek.¹¹⁸ 1901. szept. 18-án este a Nemzeti Kaszinó ugyancsak estélyt adott a vendégek tiszteletére.¹¹⁹

A kitüntetések

1880-as évektől az uralkodó királylátogatások utáni „*legteljesebb megelégedő*” nyilatkozata a jótékony adományok és jutalmak, kitüntetések osztogatásával bővült. A reformnemzedék tagjai még nem, vagy nem szívesen fogadtak el kitüntetések, 1867 után megadták a királynak a közjogi tiszteletet, de a szervilizmus látszatától is óvakodtak. E tekintetben Deák Ferenc viselkedése volt a példaadó. Eötvös Károly beszámolója szerint egy 1873 táján rendezett fogadáson arról lehetett legbiztosabban megismerni a külföldieket, hogy rendjelt viselnek. Arra a kérdésre, hogy Magyarországon szokás-e a kitüntetések viselése, Szlávy József miniszterelnök azt válaszolta: „*Szokás biz az, föl is teszi, akinek van. Csakhogy a magyar embernek nem szokása rendjeleket kérni vagy elfogadni.*”¹²⁰ Az uralkodó Aidinger János polgármesternek még a látogatás alatt, 1880. szeptember 25-én 11 órakor „*a közügyek előmozdítása, különösen pedig a pécsi honvédségi sátoztábor létesülése körül szerzett kiváló érdemei elismeréséül*” a királyi tanácsosi címet adományozta.¹²¹ A honvéd sátoztábor és lövölde építőjét, Bulyovszky Károly honvéd huszár-ezredest a III-ad osztályú vaskorona renddel tüntette ki. Dulánszky Nándor püspöknek egy gyémántokkal kirakott mellkeresztet ajándékozott.¹²² Dulánszky püspök ugyancsak 1880-ban kapta meg a valóságos belső titkos tanácsosi kitüntető címet. Az uralkodó 1880-ban magán pénztárából 2000 forintot adott jótékony célokra, amelyből a Rudolfinum árvaház alaptőkéje 1000, a Pécsi Jótékony Nőegylet 200, a szegényalap 100, a Tűzoltóegylet 100 frt-tot, 42 szegény kérvényező 500 frt-ot kapott, illetve a város házi szegényei között 100 frt-ot osztottak ki.¹²³

1891-ben az uralkodó Novák László püspöki mérnöknek egy aranyórát és aranyláncot, Mundy kasznárnak egy gyémántgyűrűt ajándékozott. A szolgálatára rendelt püspöki fogat két első kocsisának naponként 10 arany napidíjat adott, holott csak 2 arany járt volna nekik.¹²⁴ Még a látogatása előtt több egyházi személyiséget kitüntetett: Fesztl Károly olvasókanonokot corczolai választott püspökké, Wurster József szemináriumi hittanárt tiszteletbeli kanonokká nevezte ki, és Szeredy József jogakadémiai igazgatónak az almádi címzetes apátságot, Károly Ignác budai külvárosi plébánosnak a gáborjáni címzetes apátságot adományozta.¹²⁵ A sajtó szerint várható volt, hogy Kirstein Ágostont, a székesegyházi átépítés vezetőjét építészeti tanácsosi címmel vagy vaskorona renddel, Hinka László püspöki jogtanácsost, az építő bizottság tevékeny tagját a Ferenc József rend

¹¹⁸ (Tisztek mulatsága a nemz. kaszinóban.) Pécsi Figyelő, 1892. szeptember 14. 3. p.

¹¹⁹ (Estély a nemzeti kaszinóban.) Pécsi Figyelő, 1901. szeptember 20. 5. p.

¹²⁰ Gerő... i. m. 1988. 154–156. p.

¹²¹ BML Bvm. főisp. ált. ir. 275/1880.

¹²² BML Pécs közgy. jkv. 1880. szeptember 24–25.

¹²³ BML Pécs közgy. jkv. 172/1880. (október 18.)

¹²⁴ (A király apróbb ajándékai.) Pécsi Figyelő, 1891. június 27. 4. p.

¹²⁵ (Egyházi férfiak kitüntetése.) Pécsi Figyelő, 1891. június 17. 4. p.

egyik keresztjével fogják kitüntetni.¹²⁶ Jótékony célokra 1800 forintot adott, 1000-et a pécsi szegényeknek, 500-at a Matessa, 150-et a Rudolfinum árvaháznak és 150-et a szegényháznak.¹²⁷

1892-ben az uralkodó látogatása alkalmából Dulánszky Adolf jószágigazgatónak gyémántgyűrűt, Szommer Máté uradalmi tisztnak és Mundy számtartónak melltűt, Opris Péter posta- és távírda-igazgatónak aranyfoglalatú gyémántmelltűt, Kühlbürger Milós posta- és távírda főnöknek 3 arany inggombot, Hollós József távírda-technikusnak opálkoves aranymelltűt és a város szegényeinek 800 forintot ajándékozott.¹²⁸ Opris Péter posta- és távírda-igazgatónak a harmadosztályú vaskoronarendet,¹²⁹ Vaszary Gyula rendőrkapitánynak és tűzoltó főparancsnoknak a koronás arany érdemkeresztet adományozta.¹³⁰ A Littke pezsgőgyár cs. és kir. udvari szállítói címet nyert.¹³¹ Kardos Kálmán főispánt a királylátogatások sikeres lebonyolításáért 1892. október 19-én a Szent István rend kiskeresztjével tüntette ki.¹³² Rózsa Bertalan honvédezzredest a 82. honvéd gyalogdandár parancsnokát pedig vezérőrnaggyá léptette elő.¹³³

1901-ben az uralkodó itt tartózkodása alkalmából a város szegényeinek 1000, a Pécsi Önkéntes Tűzoltótestületnek 400,¹³⁴ a honvéd hadapródiskolának 1600 K-át adott.¹³⁵ Még a város 4 kézbesítője is kapott 3–8 K jutalmat, mert a királylátogatás miatt a kézbesítések és gyűjtővek körözése többletmunkát követelt tőlük.¹³⁶

A királylátogatások hatására kétségtelenül erősödött az uralkodó iránti szeretet és tisztelet, bár az uralkodó személye sohasem vált teljesen problémamentessé. Baranya vármegye, a város és a Pécsi Egyházmegye vezetői – a főispán, a polgármester, a püspök, a gyárak, a hivatalok, a kamarák, a testületek, az egyesületek stb. – elsősorban pécsiek voltak, akik együtt dolgoztak a város népszerűsítéséért. A királylátogatások alatti vendégek és érdeklődők nagy száma, a sajtóvisszhang egyaránt segítette az infrastrukturális nehézségekkel küszködő város propagálásában.

¹²⁶ (Várható kitüntetések.) Pécsi Figyelő, 1891. június 27. 3. p.

¹²⁷ (A király jótékony célú adományai.) Pécsi Figyelő, 1891. június 24. 6. p.

¹²⁸ BML Bvm. főisp. ált. ir. 432, 439/1892. A 800 forintot 406 szegény között osztották ki. (A király ajándéka.) Pécsi Figyelő, 1892. november 19. 3. p.

¹²⁹ (Kitüntetés.) Pécsi Figyelő, 1892. okt. 29. 2. p.

¹³⁰ (Kitüntetés.) Pécsi Figyelő, 1892. november 23. 3. p.

¹³¹ (Littke-pezsgő a király asztalán.) Pécsi Figyelő, 1892. dec. 3. 2. p. (Pezsgők versengése.) Pécsi Figyelő, 1892. december 14. 3. p.

¹³² Nagy Imre Gábor: Kardos Kálmán főispán életútja = Pécsi Szemle, 2006. Tél, 28. p.

¹³³ (Ünneplő bankett a nemzeti kaszinóban.) Pécsi Figyelő, 1892. nov. 9. 2-3. p.

¹³⁴ BML Pécs város tan. ir. 25741/1901.

¹³⁵ A király Pécsett. Pécsi Figyelő, 1901. szeptember 3. p.

¹³⁶ BML Pécs város tan. ir. 25484/1901.

RAYMAN JÁNOS

EGY KÜLÖNLEGES PÉCSI ÉREM

Az első nagyszabású dél-dunántúli kiállítást és vásárt 1888-ban rendezték Pécssett. Augusztus 11-én nyitották meg, szeptember 9-ig fogadta a látogatókat.¹ A rendezvénynek az volt a célja, hogy bemutassa a nagyközönségnek Baranya, Somogy és Tolna vármegye iparát, mezőgazdaságát és művészeti értékeit. A kiállítók elismerésére a különböző okleveleken kívül kiállítási díjérmek is készültek.² Ezek fontosságuk és rangjuk szerint az alábbiak voltak: állami ezüstérem, állami bronzérem (pécsi hátlappal), valamint kiállítási érem. Ez utóbbit a helyi szervezők készítették, és mivel az aranyozva volt, aranyéremnek is nevezték. Közel 500 példányban készült Kőrmöcbányán, a pécsi Irinyi Sándor (*1840 †1893) rajztanár

Állami bronzérem, 1888.

terve alapján. Öntvénymásolatát a kiállítás százéves évfordulóján is elkészítették.

Viszont az állami érem kevésbé nevezhető közismert éremnek, éremtörténeti különlegessége, hogy ez volt az első magyar kiállítási állami érem. Európában, 1879-ben, a porosz kereskedelmi miniszter adományozott először általános kiállításon állami díjérmeket. Hazai alkalmazását Gelléri Mór már 1885-ben sürgette kiállítások történetéről készült munkájában. 1888-ban döntés született, hogy Magyarországon adományozzanak állami kitüntető érmekeket az arra érdemes kiállítók megjutalmazására.³ Ezzel a pécsi rendezők első ízben kaptak lehetőséget állami

¹ B. Horváth Csilla–Bezerédy Győző: A pécsi vásárok 150 éves története. Pécs, 1996. 26–39. p.

² Rayman János: A pécsi kiállítások és vásárok érmészeti emlékei I. = A JPM Évkönyve 39. (1994). Pécs, 1995. 163–172. p.

³ Vasárnapi Újság 35. (1888) 27. sz. 543. p.

díjéremmel való jutalmazásra, amelyeket az ipari és kereskedelmi miniszter adományozott a kiállítás zsűrijének javaslata alapján.

Az állami díjérem Ferenc József arcképével általános használatra készült érem-sorozat volt, 39 mm-es arany-, 47 mm-es ezüst- és 63 mm-es bronzérem formájában, az 1870-es évektől. Ebből az állami kitüntető éremből ajánlott a minisztérium a pécsi kiállítók jutalmazására, 15 ezüst- és 25 bronzéremet. Tehát az állami aranyérem nem került a kiállításon adományozásra. Az érmek meg is érkeztek Pécsre.⁴ A kiállítást látván Matlekovits Sándor államtitkár megígérte, hogy még 20 érmet fog rendelkezésre bocsátani. Be is váltotta ígéretét, sőt megtoldotta, mert a kiállítás bezárása után a sajtó már 23 ezüst- és 82 darab bronzéremről számolt be.⁵

Az érmeket a körmöcbányai pénzverdében készítették. Előlapját Ferenc József arcképével Joseph Tauthenhayn (*1837 †1911) bécsi éremművész, a vésnök akadémia vezetője mintázta. Hátoldalát pedig a körmöcbányai éremvésnök és éremművész Gerl Károly készítette,⁶ aki mint önálló kiállító, a pécsi kiállításon érmeivel is szerepelt. Az érem viszonylag ritka, a pécsi várostörténeti múzeumban sincs meg, helyi magántulajdonban lévő példány fotóját mutatjuk be. Az érem előlapja: Középen Ferenc József magyar király jobbra néző babérkoszorús feje látható. Körirata: FERENCZ JOZSEF I. K. AUSZTRIAI CSÁSÁZÁR ÉS MAGYARORSZÁG APOSTOLI KIRÁLYA. A fej alatt a mesterjegy J. TAUTENHAYN. Az érem hátlapja: nyitott babérkoszorúban téglalap alakú táblácskán PÉCS 1888 felirat, alatta ívesen AZ ÉRDEM JELÉÜL. A koszorú alatt K.B., Körmöcbánya verdejele.

Talán érdemes egy pillantást vetni az állami ezüstéremmel kitüntetettek nem teljes névsorára: Sipőcz István, Schützer Sámuel, ifj Scholtz Gyula, Ivic Antal, Kindl Ferenc, Reisch Gáspár, Kovácsits Antal, Hoffmann Károly, Taizs József, Angster József, Ruepprecht János, Heberényi Pál, Péterfay Eördögh Lajos pécsi és Mayer Vilmos kaposvári kiállító.⁷ Látható, hogy a jeles pécsi iparosok igyekeztek megmutatni a kiállításon is, hogy mire képesek.

⁴ Megérkeztek az állami érmek = Kiállítási Értesítő, Pécs, 1888. szeptember 9.

⁵ Pécsi Figyelő 1889. április 15.

⁶ Huszár Lajos: Körmöcbányán 1868–1912 években vert emlékérmek jegyzéke = Numizmatikai Közlöny, 48–49. (1949–1950). 50–52. p.; Szigeti István: Körmöcbányán vert magyar emlékérmek adatai = Numizmatikai Közlöny, 50–51. (1951–1952), 64–67. p.; Huszár Lajos: Körmöcbányán 1872–1899 években vert emlékérmek mesterei = Numizmatikai Közlöny, 56–57. (1957–1958). 58–62. p.

⁷ A pécsi általános kiállítás bíráló bizottsága által megállapított kitüntetések sorozata = Kiállítási Értesítő, Pécs. 19. sz. 1888. szeptember 4. és 20. sz. 1888. szeptember 5.

NAGY IMRE

SURÁNYI MIKLÓS és a pécsi mannafa (Öttorony XXIII.)

„A városnak nincsen birtoka, sohasem voltak maecenásai, amit ott találunk, azt vagy a pécsi püspökök, vagy a pécsi polgárok teremtették, az előbbiek egy-egy ragyogó művészi monumentumot, az utóbbiak magát a várost, a város sajátos egyéni életét, a demokratikus polgári kultúra és a demokratikus polgári élet atmoszféráját. [...] Pécs lelke polgári lélek: szemérmes, hallgatag, gőgös és szorgalmas, szívós, konzervatív, mint minden polgári lélek a világon.”

Surányi Miklós: Pécs lelke.

Ha valaki Surányi Miklós munkásságát monografikus igénnyel kívánná feldolgozni, a pályakép háttéréül meg kellene rajzolnia annak a „konzervatív” címkével ellátott írói csoportnak a tablóját, amelynek két legjelentősebb szerzője Herczeg Ferenc és Tormay Cecile. Mindkettejük életműve egyenetlen, de Tormaytól az *Emberök a kövek között* (1911) és *A régi ház* (1914), Herczegtől *Az élet kapuja* (1919) és *A fogyó hold* (1922) a magyar regény számottevő teljesítményei. (E körből alkalmasint még a *Kristálynézők* (1914) is Harsányi Kálmántól). Mivel optikánkat e tanulmány keretei között Surányi és Pécs emberi-írói viszonyára szűkítjük, nem vállalkozhatunk e szellemi-művészi közeg bemutatására.¹ Legfeljebb annyit tartozik ezúttal ide, hogy Tormay Cecile *Az ősi küldött* című regényének harmadik kötete, *A fehér barát* (1937) részben Pécssett és környékén játszódik.² A főhős, Ung, szerelme, Kinga halála utáni hányattatásai során beáll az irughegyi remeték Szent Jakabról elnevezett kolostorába, s társaival együtt harcol az országot dúló tatárok ellen.³

¹ Nem lenne könnyű feladat, mert az irodalomtörténeti értékelés is hiányos, kivételt csupán Horváth János Herczeg Ferenc című tanulmánya (Bp. 1925.) és Hankiss János Tormay Cecile (Bp. 1939.) című monográfiája képez. Újabban pedig Kollarits Krisztina *Egy bujdosó író nő* – Tormay Cecile címmel publikált monográfiát (Vasszilvágy, 2010.). A nehézségek ellenére ezt a munkát el kell majd végezni, mert a 20. század első felének három (nyugatos, népi és avantgárd) irodalmi paradigmája mellett ez a – jobb elnevezés híján – konzervatívnak nevezett csoport egy negyedik paradigmát látszik képezni.

² Tormay Cecile: *A fehér barát*. Bp. 1937. A könyv értékelését nehezíti, hogy az író nő halála miatt a könyv töredékben maradt, s a mű befejezését (a Genius kiadás 203. lapjától) Kállay Miklós írta meg Tormay Cecile feljegyzései és Ambrózy-Migazzi Lajosné tartalmi vázlatára alapján.

³ A cselekmény során Ung Pécsre látogat Bertalan püspökhöz. Ekkor olvashatjuk e szép leírást a középkori városról: „Az irughegyieket, a zezugos faházak alatt, egyre többen követték, már szemben is jöttek és mire a Mindszentelek templománál kiértek egy gödrös, dombos piacérrre, nyugtalan csödület lökdösődött körülöttük. [...] A tetők felett egyszerre megjelent a négytornyú ősi székesegyház és lábánál húzóda előtűnt Szent Maurus elfeketült szálfákból és szedett kövekből rakott régi háza, melyhez kétszáz esztendő püspökei toldozgatták a maguk erősített palotáját.” = Tormay Cecile... i.m. 1937. 147–150. p.

Surányi Miklós 1882. február 16-án született a Baranya megyei Hegyhát Árpád kori településén, Felsőmindszenten. Eredeti neve: Schürnpeck. Édesapja, Schürnpeck Kálmán gazdatiszt, anyja, Gundy Clementina, a sásdi plébánosnak, Gundy Miklósnak volt a húga. Szülőfalujának képe a művészi emlékezés fénytörésében, s az egyik szereplő tudatán átszűrve később felidéződik *A csodavárók* című regényének egyik dialógusában, fiktív szereplőinek nevével társítva: „Hát Mindszentnek – képzelj – csak egy uccája van, maga az országút, amelynek két oldalán, az árkon túl,

Surányi Miklós szülőháza (Felsőmindszent, ma: Mindszentgodisa)

minden négy-öt esztendőben építenek egy-egy kisebb-nagyobb házat. Az országút északról délnek tart s a falu közepén keletre kanyarodik. Itt van a templom, jókora zöldpázsitos tér közepén, mellette a plébános lakása, vele szemben a nagykorcsma (ez is az apám háza) s attól jobbra nagy, alacsony, sárgára meszelt földszintes épület, a homlokzatán otromba fekete betűk hirdetik: Hartmann és Fia. Ennek a Hartmannak vagyok a lánya.”⁴ A család egy évig Sásdon lakott, ahol a plébánia épülete a leendő író kedves tartózkodási helye volt. A szünidőket pécsi diák korában is Gundy Miklós

⁴ Surányi Miklós: *A csodavárók*. I–II. Bp. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., 1930. I. 269–270. p. A regény három kötetben megjelent ugyancsak a Singer és Wolfner kiadónál a „Surányi Miklós Műveinek Emlékiadása” című 15 kötetes sorozat 7., 8. és 9. köteteként. Bp. 1936. Itt az idézet helye: II. 7–8. p. Felsőmindszent (ma Mindszentgodisa) a lehetőségek szerint igyekszik őrizni az író emlékét. A lakatlan plébánia épületben (a falunak már nincs papja) emlékszoba található. Áll még az író szülőháza a polgármesteri hivatallal szemben, sajnos igen leromlott állapotban, szintén lakatlanul. (A szerző köszönetet mond Megyeri Vilmos polgármesternek a helyszíni vizsgálódás elősegítéséért.)

házában töltötte. „Ez a csupaszív pap volt Surányi világfelfogására talán a legnagyobb hatással” úri modorával, széles körű műveltségével, szellemi nyitottságával.⁵ (Nagybátyjának Surányi *A gyűjtogató* című regényében (1922) állított emléket.) Az író apját később Jánosi pusztára helyezték, majd 1888-tól Pécs város szolgálatába lépett, később az új köztemető gondnoka lett.⁶ (Az idős Pécsiek még ma is „Surányinak” nevezik a temetőt.)

A Surányi Miklós emlékszoba Mindszentgodisán

Surányi Miklós 1892-től a ciszterci rend pécsi főgimnáziumának diákja lett. Gyakran felbukkan a neve az ösztöndíjas és jutalmazott tanulók között. Az önképzőkörben kitűnt irodalmi érdeklődésével, tehetségével. Egy-egy nevezetesebb szerepléséről a Pécsi Figyelő is hírt adott.⁷ Az 1899/1900-as tanévben nemes versengés folyt a VIII. osztályos Surányi és a VII. osztályt végző Babits között. Babits később úgy emlékezett, hogy a gimnázium 18 irodalmi pályázatából 17-et ő nyert meg. „Egyet Surányi Miklós, aki akkor verseivel aratott babérokat, ő viszont prózával.”⁸ Ugyanerről máskor így nyilatkozott: „Egy kivételével megnyertem az összes pályadíjat. Azt az egyet a nyolcadikos Surányi Miklós nyerte, miután külön balladát írt, mint én.”⁹ „Surányi humorosan és halk melancholiával szokott erre az időre visszaemlékezni –

⁵ Halasy-Nagy József: Surányi Miklós életrajza. Bp. 1936. A Surányi-emlékkiadás 15. kötetéhez csatolva. 12. p.

⁶ Pusztai József: Surányi Miklós és Pécs = Jelenkor 1962. 5. 651–656. p.

⁷ Pécsi Figyelő, 1898. június 10.; 1899. június 28.

⁸ Dunántúl, 1931. július 19.

⁹ Pécsi Napló, 1934. április 1.

írta Halasy-Nagy József –, azt mondja, azóta sem írt többé verset, mert attól félt, hogy ezt a jó véleményt költői képességei felől valami újabb alkotással le találja rontani.”¹⁰ Más forrás szerint Surányi „A görög szobrászat fő irányai” című tanulmányával nyert pályadíjat Babits előtt.¹¹

Érettségi után Surányi, bár erre nézve a források hiányosak, a pécsi püspöki jogakadémia hallgatója lett, s itt szerzett jogi diplomát.¹² Ekkor már a Pécsi

Surányi Miklós (A JPM Várostarténeti Múzeum tulajdona)

Közlöny munkatársa. (Később, 1924-ben a Dombóváron megjelenő, rövid életű Dunántúli Közélet című lap is munkatársának nevezte.)¹³ Az író életének pécsi vonatkozása még, hogy 1912. március 4-én a budai külvárosi plébánián kötött házasságot Steiner Eugéniával. Házasságából két leánya született.¹⁴ Esküvőjekor Surányi már Máramarosszigeten élt mint levéltáros és lapszerkesztő (ide Pestről került). 1917-ben aratta első nagy írói sikerét *A trianoni páva* című regényével, amely Domoszlay Farkas kvietált huszárcapitány és La Bouche Friderika szerelmi történetét beszélt el. 1918-ban azután ismét Pestre költözött. Az Új Idők munkatársa, 1924-től a Nemzeti Újságban tűnik fel a neve, majd a Budapesti Hírlap szerkesztője. Ezzel egy időre kilép látókörünkből.

¹⁰ Halasy-Nagy József: Surányi Miklós = Dunántúl 1936. október 18. 6. p.

¹¹ Pusztai... i.m. 1962. 652. p.

¹² Pusztai... i.m. 1962. 653. p.; Halasy-Nagy József: Surányi Miklós és Pécs. Pannonia-Könyvtár 44. Pécs, 1938. 3–4. p.

¹³ Baranya megye sajtóbibliográfiája. Szerk.: Surján Miklós. Pécs, 1992. 97, 279. p.

¹⁴ Pusztai... i.m. 1962. 653. p.

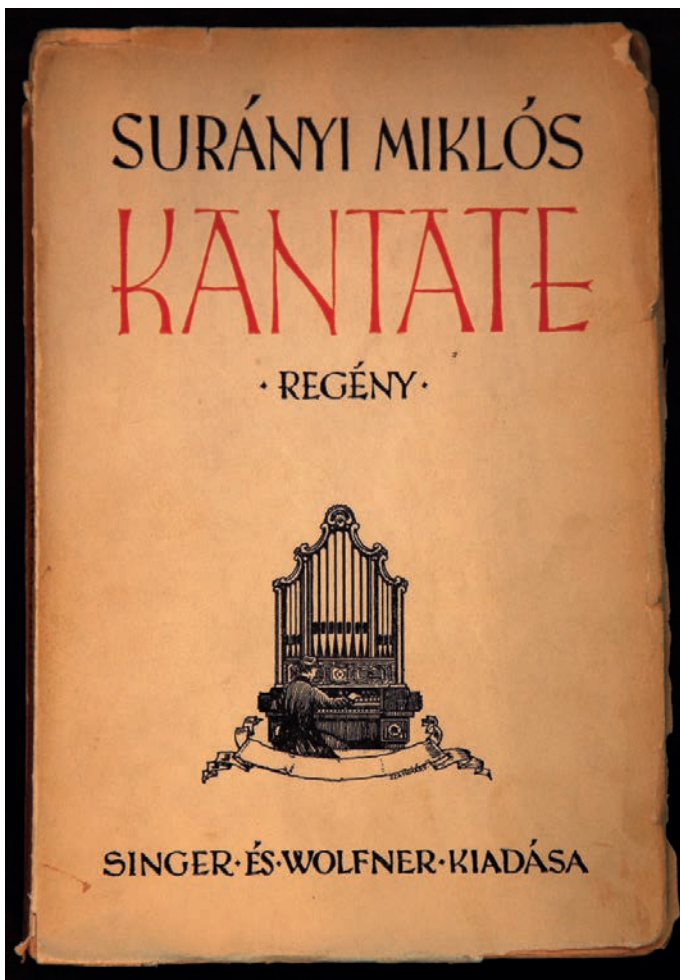
Pécs a történelmi hangulat által átítatott hagyománytiszteletet és a polgári munka, a tevékeny élet megbecsülését ébresztette fel az ifjú Surányi Miklós lelkében. „A dómtéren, fent a püspökvár előtt a jogakadémiát alapító Szepesy püspök szobra áll, de lejjebb, vele csaknem egy vonalban a város egyik legforgalmasabb pontján Zsolnay Vilmosnak, a kerámia nagymesterének munkásruhába öltözött alakját láthatjuk a szobortalapzaton. Amott az egyházfő, a tudományok és művészetek patrónusa, emitt a munka hőse, aki a szivárvány színeiben égő vázákba és csodás porcellánokba vitte bele fantáziája képeit, s egész városrészt tett energiájával a munka hajlékává. A Dóm és e gyár volt Pécs városának szimbóluma akkor, amikor Surányi Miklós benne nevelkedett, s érdeklődése megoszlott a történelmi hatalom és a mának alkotó munkája között” – írta Halasy-Nagy József.¹⁵ Életrajzírója szerint „bátran elmondhatjuk, hogy Pécs szépségei, hegyre kapaszkodó girbe-görbe utcáinak intim bájai és a német lélekreteg érzelmes alapjain fejlődő magyar kispolgári élete abban a formában vonult be a magyar irodalmi köztudatba, ahogyan ezt Surányi regényeinek lapjai őrzik.”¹⁶ Pécs városképe valóban sokszor felbukkan Surányi regényeiben. Az egyik legszebb leírást a *Noé bárkájá*-ban találjuk. „Öreg, romantikus város. A Mecsek hegység oldalában festői aszimmetriával nyújtózkodnak a házsorok. A székesegyház négy tornya, mint egy középkori kolostorerősség. Török mecset, minaret, fenn a hegyen kis kápolna, emlékkeresztek, öreg romok, barátságos szőlők, őszi hervadásban pirosuló erdők, fehér villákkal, lugasokkal, présházakkal... nyáron selyemzöld füvet simogat a szellő... rózsakertek a napos oldalon, itt-ott még a fűgefa is megél, a tenger nincs messze, a déli szél meleg áramlatokat hoz a Balkán felől... valósággal tropikus levegő. A hegyről szüntelenül csorog a víz az utcákon, záporosó idején nagy hidakat tolnak ki, hogy az emberek járnak-keleljen tudjanak a városban, minden utca meredek, kavicsos, szűk, árnyékos, csendes, finom, kedves kis családi házakkal, amelyek alatt reggel és délután a perces sípja szól. Kinyílnak az ablakok és a háziasszony fehér karja kinyúl, hogy a kosárból beemelje a friss, meleg, ropogós süteményt... Még van itt valami tizenharmadik századbéli patriarchális kényelem, jómód, lustaság, egyszerűség... Néhány utcája, a kanonokok háza, a püspöki vár környéke valóságos történelmi múzeum, beszédes régi kövek, a tizenkét apostol szobra... római, őskeresztény, Árpád-kori meg török emlék, ha építkeznek, régi sírok bukkannak fel a föld alól”.¹⁷ Ezt a romantikus képet azonban fonákjáról is megmutatja az író *Magyar Heidelberg* című írásában. „Hol jár a valóság az én ábrándjaimtól. Az egyetemi épület egy kis vidéki középiskola olcsó, improvizált kőműves architektúrája. [...] A környéke kietlen, profán, hangulattalan, sivár. Nincs fa, nincs virág, nincs sporttelep, nincs szobor, nincs szökőkút [...] Istenem, de sok feleslege van ennek a régi és új magyar társadalomnak, de arról nem hallok, hogy valakik, régiek vagy újak valamit a magyar Heidelbergért áldoznának.”¹⁸ A szerb megszállás után újjászülető városhoz Surányinak érzelmileg már kevesebb köze van. Ezt megírják majd mások. Surányi régi, 19. századi Pécske kedvesen szüklátóköri város. Vegyes származású lakói, akik egya-

¹⁵ Halasy-Nagy... i.m. 1938. 5. p.

¹⁶ Halasy-Nagy... i.m. 1936. 9. p. Muszty a sajátos pécsi tájkultúra irodalmi felfedezőjének nevezi Surányit. Muszty László: Surányi Miklós Pécske. Pécs városképe Surányi műveiben. Műhely (melléklet) 1940. 1–17. p.

¹⁷ Surányi Miklós: Kantate – Noé bárkája. Bp. 1984. 145. p.

¹⁸ Surányi Miklós: Magyar Heidelberg = S. M. Pécsről, a magyar Heidelbergről. Dunántúl, 1923. december 23. 3. p. Hasonlóan lehangoló képet olvashatunk Kolozsvári Grandperre Emil Tegnap című regényében.

A regény 1935-ös kiadásának címlapja

ránt büszkék pécsiségükre, bezárkózásra hajlamos, konzervatív gondolkodású kispolgárok voltak. De mindig megjelent köztük valaki, akinek hatására kissé megváltozott az élet a Mecsek alján.

A helytörténeti hagyomány pécsi regénynek tekinti Surányi Miklós egyik legszebb, maradandó értékűnek látszó művét, a *Kantaté*-t (1918). Ez kétségkívül jogos megállapítás, hiszen a cselekmény jórészt Pécssett játszódik, hőse a székesegyház organistája, s a történet keretét is a főszereplő kétszeri ide érkezése adja, először tervekkel teli érett férfiként, végül pedig csalódott, megtört öregemberként. A miliórajz azonban legtöbbször, így ezúttal is csak része a kompozíciónak, s nem formát meghatározó elve, ezért a *Kantaté*-t célszerűbb a főhős személyisége felől megközelíteni. Regen Richard művész – a *Kantate* művészregény.

(Azon, persze, érdemes lenne elgondolkodni, hogy a pécsi téma miért társul a művészsors problémáival – nemcsak ebben a regényben.)

A művészregény, amely elválasztandó a regényes életrajz, az életrajzi lektúr fogalomkörétől (ezt nálunk Harsányi Zsolt művelte az *Élni jó* című Rembrandt-regényben vagy a Lisztről szóló *Magyar rapszodiá*-ban), gazdag, változatokban bővelkedő terület Goethétől Hermann Hesséig és Thomas Mannig. Nálunk a századfordulón kerül előtérbe, főként Ambrus Zoltán (*Midas király, Girofle és Girofla*), Justh Zsigmond (*Művészszerelem*) és Bródy Sándor révén (*Színészvér, Rembrandt-ciklus*).¹⁹ A típus meghatározó jegye a kompozíciót feszítő bipoláris oppozíció: a művészfőhős küzdelme szűkebb és tágabb környezetének ellentétes erőivel.²⁰ E regényváltozat „alapmotívuma a világban (a társadalomban, a művészetben, az emberi kapcsolatokban) helyet kereső művész”. [...] olyan regénytípus, amely e diszharmoniókat egy-egy művészfőhősön keresztül, művész(et) és élet diszharmonikus viszonyában jeleníti meg.”²¹ Ebből a cselekmény szintjén képződő oppozícióból a típus szempontjából még lényegesebb, mert a narrációs formát meghatározó szembenállás következik: a fikcionalitás és referencialitás feszültsége. A főhős egyfelől a művészi sors alapvető kérdéseit hordozza, tehát egy művészi kód része, másfelől hiteles személy, aki az esetek jelentős részében valóban élt, ismert figura. E két követelmény között kell a szerzőnek egyensúlyoznia. (Dénes Gizella 1927-ben keletkezett regényében, *A csodálatos fazekas*-ban így lesz a főhős pszeudo-valóságos figura. A mű Zsolnay Vilmos regénye, de a hőst Oroszlay Vilmosnak hívják, aki nem minden vonatkozásban azonosítható a valóságos személlyel.)

Hasonló kettősség jellemzi a környezetrajzot. A referenciális szféra centruma a Gyömörey-epizód a regény VI. fejezetében. Az ifjú Gyömörey Zsigmond régész beleszeret Wittmann Jennybe, Regen nevelt lányába, s mikor sértő megjegyzést hall róla „a bástya omladékaihoz ragasztott” kocsmában, párbajra hívja a nagyszájú, kérkedő hadnagyot, aki a viadalban megöli őt. A párbaj előtti éjszakán a fiatal archivárius sétát tesz a belvárosban. A Klímo utcán leereszkedik a Kórház tere. „A kórház előtt a közös kút – sandervár – vízcsapjából vékony, unalmas, szinte bús locsogással csurgott a víz. Láncon függő pléh kanna imbolygott a víz sima tükrén. A kórházzal szemben a Magyar Király-szálloda ablakai világítottak. Benn húzta a cigány, az ajtó néha kinyílt és részeg vendég botorkált ki az útra. Egy szerelmes pár surrant ki a kapun és gyorsan átszaladt azon a néhány lépésnyi területen, amelyet a sarkon lobogó gyámoltalan, lepkealakú kis gázláng bevilágított.” Gyömörey végigmegy a Ferenciek utcáján, kiér a Főterre, ahol felfelé haladva megáll a püspöki könyvtár utcája előtt. „Innen a kanonokok kertjei előtt a székesegyház felé ballagott. A dóm előtt megállott s botjára támaszkodva, sokáig nézegette az állványok közül titokzatosan átsötétlő falakat.”²² Gyömörey útvonalán ma is végighaladhatunk, persze, már egy másik idődimenzióban. Az a

¹⁹ Bodnár György: A művészregény mint az intertextualitás korai formája = *Literatura* 1991. 3. 224–238. p.

²⁰ Herbert Marcuse: *Der deutsche Künstlerroman*. Frankfurt am Main, 1978.

²¹ Harkainé Vass Éva: A művészregény a 20. századi magyar irodalomban. *Újvidék*, 2001. 16. p.

²² Surányi Miklós: *Kantate*. Surányi Miklós Műveinek Emlékiadása 3. Bp. 1936. 81–82. p.

város, amelyet ő látott, már a múlté. Surányi emlékezetében létezik csupán, s az ő képzelete színezi. Amikor a regény íródott, Pécs túlhaladt az írón, s ő tudta ezt. „Nekem a régi Pécs tetszik” – írta a *Magyar Heidelberg*-ben –, ahol a Mecsek az ő számára olyan, „mintha csak Fiesole dombja volna”.²³ Személyes emlékeit így formálja a művész képzelete.

Az író a regény élményi alapjáról szólva elmondta, hogy egykor jelen volt a Dulánszky Nándor püspök által újjáépíttetett dóm ünnepélyes megnyitását (Gyömörey Zsigmond tehát a kisdíák Surányi szemével látta az állványzattal körülvett székesegyházat), s tagja volt a dóm énekkarának.

A polgári Pécs regénybeli rajzához sötét árnyékok is hozzátartoznak. Az idilli leírás néha szelíd szatírba hajlik. „Pécs zeg-zugos, lejtős, keskeny utcáin a nyolcvanas évek elején apró, keskeny bejáratú, lefüggönyözött ablakú kis házak álldogáltak, mintha a hátuk mögött emelkedő hegyről csúsztak volna alá s most útközben kissé megpihennének, hogy szétnézzenek a völgyben, amely a Mecsek hegyet a siklói domboktól elválasztja. A házakban tisztos polgárok laktak. Reggel már hat órakor misére siettek az asszonyok s aztán a városháza előtt húst, a gimnázium előtt lisztet vásároltak. Itt megbeszélték a házasságokat és a haláleseteket, az új magyar színtársulat előadásait és a franciskánusok böjti prédikációit. Itt vették számon, kinek mennyi bora termett az idén és kit kívül csal meg újabban a felesége. A gimnázium előtt méregető molnárnék s az alsópiacon vagdalkozó hentesasszonyok egytől-egyig kövérek és pirosak voltak. Egészségesek és jókedvűek, lármások és könyörtelenek, mint az öntudatos és igénytelen emberek általában.”²⁴ A szűk látókörű (nemcsak a hegyről, de a haladó időről is lecsúszott) kisvárosban a nyugati polgártípusok csenevész másai élnek, a szegény pécsi Bovarynék a pletyka fojtogató légkörében vegetálnak. A derék kispolgárok pedig beérik azzal, hogy „a sör legyen friss csapolású, és a filoxéra ne bántsa a szőlőt.”

Ám lehet, hogy a kisvárosi idillt felhőző szatirikus tónusokat nem csupán az emlékek táplálják, de miliőbeli jelenlétüket megköveteli a művészregény formateremtő elve, az esztétikai álmok és a lehúzó környezet kontrasztja. Regen Richard idegen Pécssett. Neve szülővárosára, Regensburgra utal. Ebben a városnévben viszont, mint az elbeszélő hangsúlyozza, az egykori római város, *Castra Regina* neve rejlik, amely a regény szövegében egy úrnőre (*Regina*) utalhat, akiért harc folyik, akit bevehetetlen várként (*castrum*) ostromolnak. Gyömörey ennek a harcnak az áldozata, és Regen is hiába küzd Jennyért. A küzdelem eredménye – *castrum doloris* – a ravatal. Amelyen egy még élő, de lélekben már halott művész fekszik. Ohne sich zu regen: mozdulatlanul. A főhős nevének ellentétes szemantikai üzenete e ravatal felé mutat: a 'mozgat' ige az egykedvűen aláhulló 'eső' főnévi jelentésével társul. A komponista ellentéte Pfaff pedellus, aki egyébként szintén regensburgi származék. (A pfaff szó pejoratív értelemben: 'csuhás'.) Ő a túlélő, a diadalmas kispolgár. Amikor a végzetes Jenny-jelenet után Regensburgban találkoznak, az összeroskadt, a híd kőkorlátjának támaszkodó zenész mellett úgy megy el Pfaff, „mintha acélrúgókon táncolnának a csontjai”.

²³ Surányi... i.m. 1923. 3. p.

²⁴ Kantate... i.m. 1936. 19–20. p.

A regény címe a cselekmény szintjén arra utal, hogy a főhős első nagyszerű alkotása „A szamariai asszony” című kantate volt, ám ez a sikeresnek induló pálya hajótörést szenved a második mű, a Lót-kantate kudarcra következtében. A regénykompozíció szintjén a cím a szöveg zenei szerkezetét jelzi. Ennek fő vonulatát a főhős kettős próbatétele képezi. Ez két névvel, Lót és Jenny nevével jelezhető. A Szodomából menekülő férfi, aki felesége elvesztése után lányai vonzáskörébe kerül, Regen sorsát példázza, ahol ellentétébe fordul a bibliai história. Wittmann Jenny története pedig az özvegyember (Witwer!) válságára utal egy szoborszerűen hideg szűzzel kapcsolatosan. (Jenny a Johanna becézett változata.) Jellemző, hogy utoljára egy kolostorban találkoznak.

Ahogy a környezetrajz centrumát a VII. fejezet alkotta a Gyömörey-epizóddal, a művész történetének középpontját a IX. fejezetben találjuk a szövegbe épített bibliai intertextussal. A Genézis 19. fejezetének Lóttal és leányaival foglalkozó részlete Szilvássy kanonok parafrázisaként illeszkedik a regénybe, de egy rendkívül fontos, üzenet értékű kihagyással, mert Surányi műve Lót históriájának ironikus visszavonása. Regenben a bibliai parafrázis hatására tudatosodik nevelt lánya iránti szerelme, s a kanonok által felidézett történetet a zenész szeretné kipótolni, folytatni, ám ez nem válik lehetségessé. A jelenet rendkívüli súlyát az író nézőpontváltással hangsúlyozza: a mindentudó elbeszélő szolamába belső monológ töredékei applikálódnak.

A cselekmény kifejlése (a IX–XIV. fejezet) Regen Richard kettős kudarcát beszéli el. Elveszíti Jennyt, és nem képes megírni a főművének szánt kantatét. A regény a befejezés fényében nem csupán a Lót-sorsot, hanem a Pygmalion mítoszt is ironizálja. A komponista lemondja koncertprogramját és hamis ábrándba menekül: „Igen, visszamenni Pécsre, új Bayreuthot csinálni, élni, mint Wagner, egy elrejtett, sugárzó zenebarlangban, ahonnan lelkem szétárad az egész földre s az ujjaim hegyéből kiáradó dallamokért hadd jöjjenek el hozzám magános és megszentelt ligetembe”.²⁵ E ponton a szöveg a romantikus művészregények paródiájává válik. Ez a formai metamorfózis a kompozíció tudatos eleme. A regény utolsó mondata („Így érkezett másodszer Pécsre Regen Richard, a dóm öreg karmestere.”) visszaül az első fejezet zárómondatára („Így érkezett Pécsre Regen Richard, a dóm új karmestere.”). Innen nézve a regény a főhős testi-lelki megöregedésének története. Kudarcát nemcsak Pfaff életereje ellenpontozza, de szemben áll a Péterffy György főlevéltáros által hirdetett vitalizmussal is, aki szerint „csak önzéssel lehet boldogulni ezen a tarkabarka, ügyesbajos világon”. Ám Péterffy halálszerű lény sovány alakjával, fonnyadt arcával és csattogó műfogsorával, a cselekmény során meg is hal, akaratlanul előidézve ezzel a Barbotnéval kapcsolatos, a hős számára karierválságot is okozó botrány kirobbanását. A gáláns kaland lelepleződése sötét foltot ejt Regen jó hírére. És itt ismét a kispolgári miliő visszahúzó hatásához jutottunk.

A regény alapján úgy látjuk, hogy Surányi Miklós, nagy kortársaihoz hasonlóan, pesszimizmussal szemléli a polgár–művész viszonyt, s negatívan ítéli meg a művészet esélyeit a kispolgári környezetben. *A pesszimista irodalom* című

²⁵ Kantate... i.m. 1936. 178. p.

*Surányi Miklós arcképe Lovász Pálnak szóló dedikációval.
A JPM Várostörténeti Múzeum tulajdona.*

tanulmányát (a Kisfaludy Társaságban tartott székfoglalóját) olvasva úgy véljük, borúlátása Anatole France és Romain Rolland szemléletmódjával rokonítható, bár egyikévé sem azonos: előbbi az egyén konstrukciójában, utóbbi inkább a társadalmi környezetben látta a bajok okát. Surányinál e két szempont találkozik, de, mint látni fogjuk, nem végzetes és végleges determinizmussal. A kérdés összefügg a kisvárosi téma előtérbe kerülésével. A magyar irodalomban remekművek születtek ebből a motívumkörből, elég Móricz *Az isten háta mögött* és Kosztolányi *Pacsirta* című regényére utalni. A konzervatív paradigmához sorolt íróknál is felbukkan e téma. Herczeg Ferenc *A fehér páva* (1910) című regénye egy képzelt kisvárosban, Varjason játszódik, de a szerző nem Surányi elégikus borúlátásával viszonyul a témához, hanem felülről szemlélődő iróniával, amit a narráció szellemes kettős fordulata, meglepő csavarja hitelesít. Ábel Mariska az esküvő napján

elmenekül rámenős vőlegényének erőszakos pereputtyától, de az őt elszöktető Pankotay bárónak sem lesz a szeretője, hanem emancipált nőként kezd önálló életet a fővárosban. Surányi ezzel szemben nem felülről és kívülről, hanem hősével és városával azonosulva vizsgálódik. Szereti a régi Pécset, de horizontjának korlátait is látja. Ezért Regent szánalommal és rokonszenvvel bírálja. A *Kantaté*-t Dóczy Lajos még a sikeres pályakezdő múnél, *A trianoni pává*-nál is jobbnak ítélte.²⁶ Heinrich Gusztáv viszont leírásainak erotikus túlfűtöttségét kárhoztatta, szerinte az író „hajlik a pornográfiára”.²⁷ Béládi Miklós a századvégi kisváros életrajzi elemekkel átszőtt rajzát emelte ki a műről szólva.²⁸

A *Noé bárkája*, a Regen Richard történetét folytató, s attól el is kanyarodó másik pécsi regény 1927-ben jelent meg. A mű címe oly módon utal az elbeszélés fő motívumát alkotó bibliai jelképre, hogy az a cselekmény során fokozatosan elveszíti pozitív, életmentő jelentését. Az író ezt is deformálja, mint korábban Lót történetét. A regény utolsó mondata leszámolás egy illúzióval, egy szép, de hamisnak bizonyuló álommal: „a vízözön a Noé bárkáját is összetörte”. Az étellel kapcsolatos remény visszavonása ismétlődően megtörténik. A Mohács-szigeti, margittai Birukov birtokot éppen úgy elpusztítja a háború (a jelképek nyelvén: a vízözön), mint ahogy a pécsi Bertics-kocsma is ebek harmincadjára jut. Itt mindenki otthon érezhette magát. A tulajdonos halála után azonban szétszélednek a törzsvendégek: az alsó-ausztriai Amtmann bácsi, a tiroli kucséber, a majolika-szobrász és a bajor földről immár három évtizede ide került orgonista. Nem kutatják többé jó dörgicsei mellett beszélgetve élet és halál titkait. A város is pusztulni látszik. „A vadgesztenyefák már csupaszon álltak a bástya előtt, mint lerongyolódott, kiaszott öreg koldusok a temető kapujában. A fűgefa görbe, bütykös, barna ágain nem csillogott már a szivárgó nedvesség: utolsó cseppjét is elkönnyezte már rajtuk a halódó vénység. Kiszáradt a gyp a bástya tövében.”²⁹ A háború véget vet annak a világnak, amely az egyes szereplők életeiből tevődött össze. És a jövő még sötétebb. „A győztesek felfalják a legyőzötteket, és a legyőzöttek keresik a bűnbakot, akin kiolthatják égő bosszúvágyukat. A hadvezérek és államfők békét kötnek, de a népek lelke tovább háborog. Akkor jön az igazi küzdelem a létért. A paraszt és az úr, a város és a falu, a háború vértanúi és a háború kizsákmányolói csak akkor kezdik el a maguk nagy leszámolását az elpusztult gyárak, a felzabált kenyér, a feldúlt tűzhelyek és a benépesedett temetők felett. Vége az élet szépségének és nyugalmának.”³⁰ „Semmi sem marad meg, csak az én. Az ego. A szubjektív ember árva, szomorú, magára hagyott önzése.”

A regény ennek az egónak a tragédiáját beszéli el. Az elbeszélő filozófiája szerint ez a dolgok igazi oka. A háború csak okozat, következmény. Három család végzetdrámája alkotja a cselekményt. „Minket elkapott egy nagy kerék; valami szörnyű gépnek, az életnek vagy a bűnnek, vagy az isteni igazságszolgáltatásnak

²⁶ Nyugat, 1919. I. 218. p.

²⁷ Irodalomtörténet, 1921. 53–55. p.

²⁸ A magyar irodalom története VI. A magyar irodalom története 1919-től napjainkig. Szerk.: Szabolcsi Miklós. Bp. 1966. 173. p. A Konzervatív irodalom c. fejezet (160–190. p.) szerzője Béládi Miklós.

²⁹ Noé bárkája... i.m. 1984. 334. p.

³⁰ Noé bárkája... i.m. 1984. 333. p.

a kereke. Mi már nem tehetünk semmit. Csak forgunk, le és fel, körbe-körbe, eszeveszett lendülettel és feltartóztathatatlanul” – mondja az egyik szereplő a naturalizmus determinista eszméje jegyében. Az elháríthatatlan fátum hangulatát a temető-motívum sugallata erősíti fel. A cselekményt periodikusan hálózzák át a temetőben játszódó jelenetek.

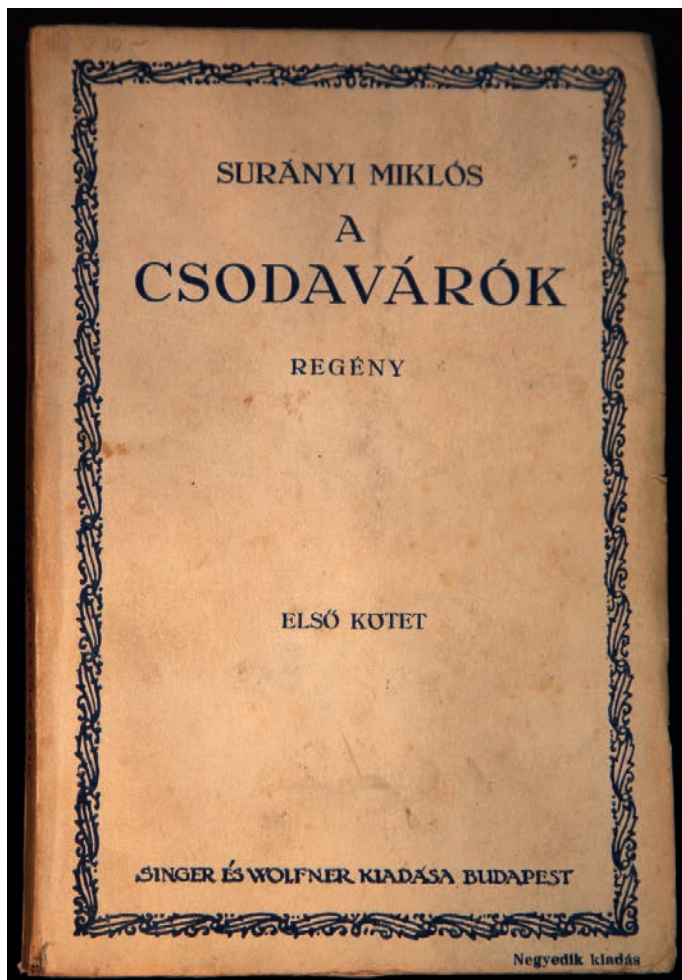
Jellemző, hogy a máramarosi család története halálesettel kezdődik. Az a Fritz Müller hal meg élete delén, aki a családi üvegyárból hatalmas ipari birodalmat fejlesztett. És nem tudja már meg, hogy felesége, Berta, gyermekükkel terhes. Berta megszüli a fiút, ám apja, Lubinszky Taddeus, az anya tiltakozása ellenére, az örökösödési bonyodalmak elkerülése céljából, az újszülöttet törvénytelen gyermekként anyakönyvezteti. Lubinszky Taddeus a pénz és a vagyon megszállottja, démoni apafigura. Ördögi természetét az elbeszélő jelképes utalásokkal nyomatékosítja: egy alkalommal „szeme pokoli fényben ragyogott”, máskor „szeméből vad láng csapott ki”. Mindent lánya vélt érdekében cselekszik, ám fanatikus szeretetével tönkreteszi Bertát, akit önvád fog kínozni.

Az orosz Birukov hercegi család történetét tragikus hasonlóság kapcsolja Müllerék históriájához. A herceg morganatikus házasságból származó fiát, szintén vagyoni megfontolásból, álnéven neveltették fel. A származás eltitkolása és az ebből következő identitászavar itt is végzetes következménnyel járt. Az ifjú Alekszej, aki a cselekmény idején huszonöt éves, züllött, léha életet él, s a játékszenvedély és a morfium rabja. Nizzában ismerkedik meg Bertával, akibe beleszeret. Az asszony viszonzza az ifjú érzelmeit, és szerelmével meg is akarja váltani őt, mert benne saját fia jövődő sorsát látja megtestesülni. A „nagy kerék”, a „szörnyű gép” azonban őket is foglyul ejti. Alekszej nem képes úrrá lenni beteges szenvedélyein, házasságuk boldogtalan lesz.

És itt kapcsolódik a cselekménybe Regen Richard története. Szerellemmel társult apai féltékenysége (amelyet már a *Kanate* című regényből ismerünk) most egészen démoni méreteket ölt. Ezúttal ő lesz az az apa, aki szeretetével tönkreteszi Jennyt. Az ő egója szüli nevelt lánya végzetét. Kéky Lajos joggal emelte ki a gyilkos szeretet motívumát a regényről írt bírálatában.³¹ Jenny megalázó viszonyba menekül az apai zsarnokság elől, gyermeket szül (ennek apja nem más, mint Birukov herceg), az újszülött csupán egyetlen napot él, s az anya hamarosan követi gyermekét a halálba. Amikor a regény egyik jelenetében Alekszej megáll a Mohács-szigeti temetőben a kis halott obeliszkjénél, megtudja, hogy féltestvére alussza ott örök álmát. A végzet, mint látjuk, akár a romantikus regényekben, szoros szálakkal köti össze a három boldogtalan család életét. A fátum könyörtelen működéséről szellemjelenések is üzennek. Jenny kísértete is fel-felbukkan gyermeke sírjánál. „Egyszer egy vadász rá is duplázott a puskájával – meséli a temetőőr –. De mikor a puska eldurant, a szellem nagy, csontos fehér lóvá változott. Ott találták a ló tetemét az árokban éppen azon a helyen, ahol a szellem megjelent.”³² Regen Richard, a *Kantate* daliás orgonistája itt már beteg, megha-

³¹ Könyvbarátok lapja, 1928. 293–294. p.

³² Noé bárkája... i.m. 1984. 300. p.

A regény 1930-as kiadásának címlapja

sonlott öreg. A Lótról szóló nagy mű utolsó akkordjait soha nem komponálja meg. Megírta azt a sors.

A *Kantate*, az intim hangulatú, szűk térben játszódó kamaradráma után a *Noé bárkája* kitér a regényvilágot, és több szálát fűz össze, néha romantikus túlzásokkal és véletlenekkel. Túlárad benne a századforduló dekadens szellemisége, és eluralkodik rajta a naturalisták vérségi rögeszméje. Túl sok a szereplő, némelyik csupán odavetett vázlat, szecessziós kontúr, még Regen Richard is veszít alakjának korábbi plasztikájából. Csak Lubinszky Taddeus ördögi figurája kap erősebb rajzot, testszerű tónusokat. Az olvasó néha úgy érzi, hogy a szerző tollát a rutin viszi, könnyen, gördülékenyen, de olykor felszínesen. Az erőteljes sorsdráma a fáradtabb szakaszokban a lektúr alacsonyabb régiójába ereszkedik. (A kon-

zervatív írócsoport tagjainál többször is tapasztaljuk ezt, még olykor az erőteljes prózát író Gulácsy Irénnél is.) A fátum ereje azonban mégis átsugárzik az írói technikán, a tragikus történelemszemlélet keserű érzületét pedig emlékezetes jelene-tekben élheti át az olvasó. Fritz Müller szimbolikus jelentőségű temetését például – baljós nézőpontváltással – román hegyi pásztorok szemlélik. „De sokan vannak a magyarok! – mondta a fiú, s félénken nézett az öreg veteránra. – Vannak. – Gazdagok? – Hála Isten, azok. Az öreg újra keresztet vetett begörmnyedt mellére. Aztán mind a ketten némán, megigézve, tátott szájjal bámultak a havasokra kanyargó országút felé. A lelkük szétfolyt, kiáradt és elöntötte testük minden porcikáját. Egy új mitológia fogamzott meg e pillanatban.”³³ De ez már egy másik történet.

Az életműben tovább haladva Surányi egyik főművéhez jutunk. A *Csodavárók* (1929) nem pécsi regény, de több szálon is kapcsolódik Pécshez és Baranyához. Művészi láttelel a 20. század első negyedének magyar históriájáról a birtokos nemesi osztály hanyatlástörténetén keresztül. Schöpflin Aladár bírálatában szóvá tette a túlméretezett kompozíció lazaságát, s úgy ítélte meg, hogy „az író invenciója események, helyzetek dolgában gazdag, de a lélektani invenciója kevés”.³⁴ A regény fő cselekménye 1904-től 1924-ig játszódik, s a Péterffy család két nemzedékének élet-útját és magatartás-változatait mutatja be a kései monarchia, a háború, a forradalmak (a regény jelképstruktúrája szerint: az elszabadult mozdony és az egymást pusztító hangyák céltalan küzdelme) és az ország trianoni feldarabolása idején. A cselekmény első felének fő helyszíne a pesti, múzeumutcai Péterffy-penízó, amelyet az energikus Klema asszony vezet, s ahol a család azon tagjai lelnek menedékre, akiknek lába alól kicsúszott a birtok. Realista portrészorozatot kapunk a sorsukat tétlenül szemlélő, az országot hitbizományynak tekintő s a családi hagyományokba bezárkózó figurákról, köztük a família hétszáz évének dokumentumait őrző Gyuláról. A Péterffyeket a gyakorlati élet ismeretének hiánya s annak lebecsülése, sőt megvetése jellemzi, céltalan úri büszkeség és a tetteket pótló csodavárás. Mint a zseniális feltaláló, Grónay Barnabás öngyilkosságba torkolló életútja tanúsítja, a reális tájékozódás mellőzése még a tehetséget is felőrli. Vita Zsigmond ezt a szereplőt a regény legjobban megrajzolt figurájának tartotta.³⁵ A mű címébe foglalt motívum fel-felbukkanó bűvópatakként végigvonul a szövegen, egészen az utolsó mondatig.

A regény első szakaszában Péterffy Andrásné Grónay Ágnes a főszereplő, legtöbbször a vele kapcsolatos eseményekről értesülünk, s az ő nézőpontjához alkalmazkodik az elbeszélő perspektívája. Ebben a családban mindig is a nők azok, akik megpróbálnak kitörni a férfiak tehetetlenségének bűvköréből, helyettük cselekedni, mint a már említett Klema, akit – ezt szimbolikus utalásnak vehetjük – tizenégy éves koráig fiúként neveltek. A háború idején magára maradt Ágnes kétes és kockázatos vállalkozásokba fog, mégsem tudja megmenteni sem a férjét, sem a fiát. Ez utóbbi vöröskatonaként hal meg a románok ellen az Erdély visszafoglalásáért folytatott harcokban. (Surányi tiszteletre méltó tárgyilagossággal mutatja be a forradalmak eseményeit: polgári értékrendje talaján állva igyekszik

³³ Noé bárkája... i.m. 1984. 184. p.

³⁴ Nyugat, 1930. I. 391–392. p.

³⁵ Pásztortűz, 1931. 118. p.

A 15 kötetes emlékkiadás első kötetének dedikációja

megérteni azt, amit elítél.) A cselekmény második felében a nemzedékváltás a családi szemléletmód és a környezetrajz megváltozásával társul. A helyszín Mindszent (Surányi szülőfaluja) és az ottani (képzelt) Péterffy-kastély, a család utolsó menedéke. A família legifjabb tagjai a megváltozott körülmények között gyakorlati pályán kívánnak helytállni. Ágnes gyermekei közül Éva orvos lesz, aki feleségként sem fogja feladni gyógyító hivatását, István pedig iparművészeti tervezéssel kísérletezik. És itt kapcsolódik a Péterffyek sorsához két zsidó család, Hartmannék és Rosenthalék története. István és a Hollandiából hazatért Hartmann Margit szerelme arról tanúskodik, hogy Surányi a magyar-zsidó viszonyt a közös történelemben kialakult sorsközösség alapján szemléli. Mindszent felé utazva „Hartmann újra elsírta a fia tragédiáját, Árpád még a przemysli halálkitörésénél esett el,

– vagy ezt már elmondtam? – tette hozzá és bocsánatot kért. Klema arra gondolt, hogy az ő veje is Przemyslnél tűnt el, s ott halt meg Árpád is, akinek ez a kecskeszakállas kopasz öreg úr minden félórán egyszer könnyek között elsóhajtotta nevét.³⁶ Rosnethal Salamon pedig együtt utazik Istvánnal a románok által megszállt Máramarosba a családi birtok ügyében, mert mindkettejüket egyaránt sújtja a trianoni tragédia.

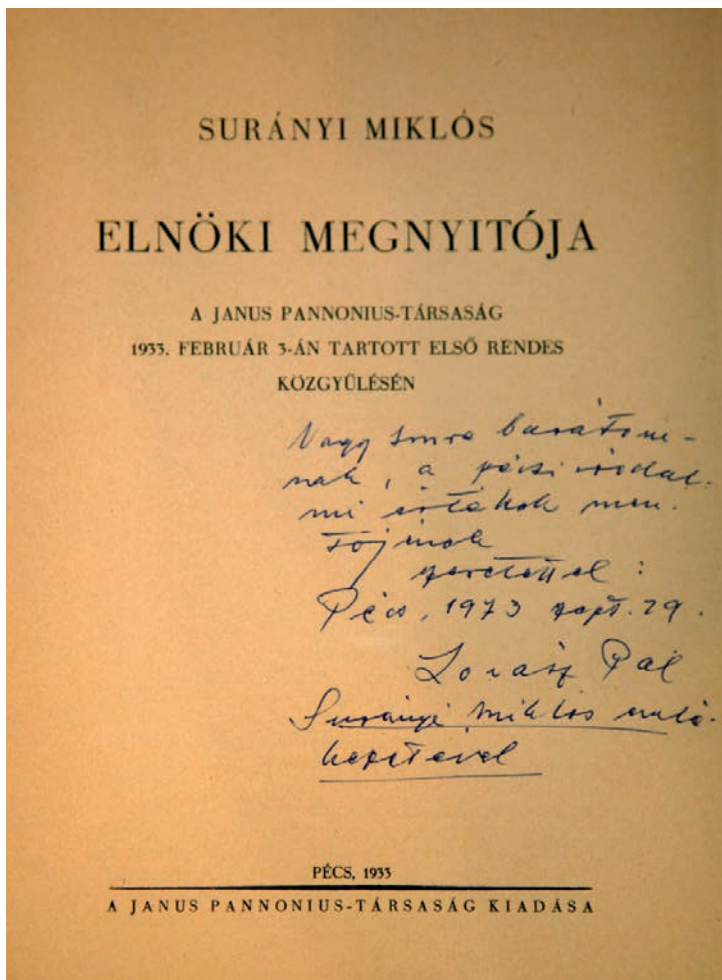
A regény hagyományos narratív struktúráját és lineáris kronológiai rendjét játékonan gazdagítja szereplői elbeszélők felléptetése. Ágnes naplójának és mások leveleinek beépítése a szövegbe változatosabbá teszi a realista regényekből örökölt mindentudó elbeszélő szövegre épülő művet. A legizgalmasabb megoldás a háború által egymástól való elszakadásra ítélt szerencsétlen szerelmespár kassai nászéjszakájának kétszeri elbeszélése: először Ágnes nézőpontjából, majd a „kommunista Mária” személyes élményének felidézésével.³⁷ Schöpflin ezt az epizódot a regény egyik legszebb részletének nevezte.

Éva férjének, Pokorny Elemér doktor pécsi látogatásának elbeszélése alkalmával kerül sor a manafa történetének – levélformában történő – elmondására, amely diákkora óta foglalkoztatta az író. A szimbolikus értelmű história most vonul be az „Ötöröny” regényvilágába. „A püspöki könyvtár épületének kertjében állott. Megközelíthetetlen, komoly, rejtélyes, tiszteletet gerjesztő kert; sohasem reméltük, hogy lábunkat oda betehessük. Az épület egyemeletes, magas, Mária Terézia korabeli monumentum. Négy rideg, komor, vaskos dór oszlopa megdöbentette az arra járó jámbor polgárembert. A gyerekeknek olyan volt, mint a bevehetetlen vár. De a kerítésen jóságosan áthajolt a manafa és az uccára potyogtatta igénytelen gyümölcsseit. Isteneknek való ingyen-eledel.” A manafától (amely a magyar csodavárásnak, a közhasznú tudományoknak és – mint látni fogjuk – az egyetemes humánumnak is jelképe) elválaszthatatlan a dadogó, együgyű Gusztinak, a percesnek a sorsa. Amikor a háború éveiben a pékek nem sütöttek már peracet, Guszti jövedelem nélkül maradt. „Szegényházba akarták tenni Gusztit, de a perces elszántan védekezett. A manafa alá költözött s csak úgy az ujjával mutogatta, hogy az Isten eltartja őt mannával, akárcsak az ég madarait. Akárcsak a magyar Kánaánban élő magyarokat, akiket ezer éven át etetett a magyarok külön istene, égből hullott mannával. [...] Ott ült Guszti a manafa alatt s a kis diákok már nem ismerték őt. Az emberek egy része kéregető koldusnak nézte. Papírkoronát hullajtottak a kalapjába. Ilyenkor Guszti felháborodott és visszadobta a cifra szemetet. Nem kell neki pénz, őt magát az Úristen táplálja a manafa bibliai gyümölcsével. És rendületlenül őrizte a manafát pajkos suhancok kődobálásai és a tolvajok ellen, akik tűzifának akarták letördelni százaz, görcsös ágait. Így védte egymást a múlt idők két ittfelejtett, gyámoltalan veteránja: a manafa és Guszti, a perces.” Amikor aztán Guszti egyszer a nyakába szakadó hideg esőtől megfázott, s tüdőgyulladásban meghalt, a manafa sem élt tovább: a temetés napján elszáradt. Úgy látszik, tudta, hogy nincs már rá szükség.³⁸

³⁶ A csodavárók, i.m. 1930. I. 360. p.; A csodavárók, 1936. II. 92. p.

³⁷ A csodavárók, i.m. 1930. I. 57–61., II. 103–105. p.; A csodavárók, i.m. 1936. I. 58–61. p., II. 242–245. p.

³⁸ A csodavárók, i.m. 1930. II. 200–210.; A csodavárók, i.m. 1936. III. 72–82. p.

Surányi Miklós megnyitó előadásának belső címlapja.
Lovász Pál példánya e tanulmány szerzőjének szóló dedikációval.

A Pécshez köthető Surányi-művek sorát egy elbeszélés bemutatásával zárjuk. A *kisasszony*³⁹ cselekménye egy Klimó utcai házban játszódik. A jelen idejű történetre a főszereplő hatvanötödik születésnapján, egy júniusi estén kerül sor. Im már tizenkét esztendeje gyászolja a kisasszony a méltóságos urat, Grónay Pétert, a vén cseléd, a vak Mari együttérző közreműködésével. A hősnő feltétlen érzelmi odaadása az évek során szinte vallásos rajongássá fokozódott. Ezen a vallomások estén felidéződik a múlt, megtudjuk, hogy a megözvegyült Grónay nem vehette törvényesen feleségül a vele élő s őt önfeláldozóan szerető kisasszonyt, ennek kétes

³⁹ Surányi Miklós: *Ketten*. Bp. 1928. 104–126. p. Az elbeszélés az emlékkiadás 14. kötetében is megjelent: *Sorsok*. Bp. 1936. 256–281. p.

származása miatt: valójában a feleség törvénytelen viszonyból származó féltestvére. Így gyermeket sem szülhetett neki. Háromszor is megtörtént a baj, ilyenkor a kisasszonynak Pestre kellett utaznia „sírva, szégyenlősen, de engedelmesen, mert tudta, hogy ezzel nagy és fájdalmas gondoktól szabadítja meg az urát”. Így hát boldogan élt a mindszenti kastély nem hivatalos asszonyaként. Viszonyukat a ház népe is elfogadta, hiszen, mint mondogatták, „a méltóságos urat is csak Isten teremtette”. (A származással kapcsolatos előítéletek az író visszatérő témájaként kerülnek elő.) Ám ezen az estén a jámbor Mari önkéntelen elszólásából a kisasszony megtudja, hogy egyik pesti távolléte idején Mari is Grónay vágyainak odaadó célpontjává vált. A hatás drámai: a kisasszony kiúzi házából a szerencsétlen cselédet, kidobálja szobájából emléktárgyait, s elzavarja az úr neve napján szokás szerint megjelenő koldusokat. Még a macskát is elviteteti, de az visszaszökik. „Esténként zöld fényben gyulladt ki a szeme és magasra görbült háttal, komoran, kutató pillantással nézett be a kisasszony ablakán. Olyan volt, mint a kísértet, mint az elátkozott lélek, mint a pokol követe. Mozdulatlanul gubbasztott a bádog vízcsatorna fölött és égő, zöld boszorkánysággal kémlelte a házat...”⁴⁰

Az elbeszélés egyetlen fordulatra épülő narrációja pszichológiai látélet a túlzó, s valójában önző érzelmek által táplált lelki fanatizmusról. A feltétlen rajongástól és „a gyász megszokott, boldog extázisától” úgy jutunk – hirtelenül, mégis hitelesen – a féktelen gyűlölet és az önmagába zárkozó sértődöttség fagyos hangulatába, hogy érezzük: az emóciók megalapozatlan túláradását szükségképpen követi az immár végleges lelki apály.

A pécsinek nevezhető művek ellenére Surányi nem volt regionalista író, mint Tömörkény, Móra vagy Tamási, témaköre tágabb, és stílusa sem foglal magában tájnyelvi elemeket. (Ez a szempont, persze, közömbös az esztétikai érték szempontjából.) Mondtuk már, hogy Surányi városa a régi Pécs. De a jelenbeli várostól sem szakadt el, sőt, ez a kötődés a harmincas években szorosabbá vált, intézményes jelleget öltött. 1931-ben ugyanis a Nemzeti Kaszinóban tartott alakuló ülésen a Janus Pannonius Társaság elnökévé választotta Surányit (Babitsot pedig tiszteleti taggá). Az ezt tudató levélben köszönetet mondanak azért, hogy „kitűnő személyével a vezető szerepet vállalni s ezzel a Janus Pannonius-Társaságot Dunántúl szellemi életének irányadó szervévé avatni kegyes volt”.⁴¹ Az író, mint levelei tanúsítják,⁴² lelkesen dolgozott a Társaságért, gyakran ellátogatott Pécsre, részt vett a választmányi tanácskozásokon és felolvasó üléseken.⁴³ Az 1933. február 3-án tartott első rendes közgyűlés elnöki megnyitójában a magyar kultúra újjászületését vidékről kiindulva képzelte el. „Ha Pécsen akadtak kultúrlelkek, akik ellenállhatatlan vágyat éreztek kollektív irodalmi élet kialakítására, ám jöjjen ez az új stílus Pécsről! Kitűnő geográfiai helyzeténél fogva, közel a Dunához

⁴⁰ Ketten... i.m. 1928. 126. p.; Sorsok... i.m. 1936. 281. p.

⁴¹ A levél másodpéldány, címezése: Surányi Miklós Író Úrnak, a Corvin Koszorú tulajdonosa, a Janus Pannonius-Társaság elnöke. Budapest, IV. Veres Pálné u. 33. Dátuma 1931. jún. 22. Lelőhelye: Baranya megyei Levéltár. Jelzete: X. 51. XIV/1.

⁴² Surányinak a tárgyjal kapcsolatos leveleit (azok egy részét) a Baranya megyei Levéltárban (X. 51.) és a JPM Várostarténeti Múzeumában fellelhető gyűjtő dossziében találtam.

⁴³ Pusztai... i.m. 1962. 655. p.

A Janus Pannonius-Társaság mélyszéges fájdalommal jelenti, hogy nagynevű elnöke

SURÁNYI MIKLÓS

a Corvin-Keszorú tulajdonosa, a Kisfaludy-Társaság, Petöfi-Társaság stb. tagja

elnökségének hatodik esztendejében; 1936. június hó 23-án elhunyt.
Elnökünk társaságunk megalapítása és megerősítése érdekében fáradhatatlanul munkálkodott s nagy szellemével Társaságunkat a honi talajban gyökeredző egyetemes irodalom szolgálatába állította. Alkotó munkájának emlékét nagy tisztelettel és büszkeséggel őrizzük.

Szeretett halottunkat 1936. június hó 25-én délután 5 órakor kísérvük Budapest székeséfváros közönségétől a Kerepesi-úti temetőben adományozott díszsírhelyére.

Pécselt, 1936. június hó 23-án.

Dunántúl Pécsi Egyetemi Nyomda, Pécs 7148

*A Janus Pannonius Társaság gyászjelentése.
A JPM Várostarténeti Múzeum tulajdona.*

és az Alföldhöz, középpontja lehet az új magyar irodalmi törekvéseknek.”⁴⁴ Az író ekkor már sokat betegeskedett, de a Társaság ügyét mindvégig szívén viselte.

1936. június 23-án hunyt el. Temetésén Halasy-Nagy József a pécsiek gyászát tolmácsolta: „Nekünk nemcsak az író voltál, hanem lélek, amelybe, ha beletekintettünk, magunkat láttuk meg benne” – mondta.⁴⁵ A gyászszertartást celebráló Bitter Illés clairvaux-i apát szerint Surányit „ragyogó intellektus, a nagyszerű műveltség, a mély tudás jellemezte, valamint az örök nyugtalanság”.⁴⁶ Haláláról, temetéséről a jeles írónak kijáró tisztelettel számoltak be a pécsi és az országos lapok. A Pécsi Napló azt emelte ki, hogy „regényeiben a pécsi utcák kelnek életre”,⁴⁷ s a lap azt a sorsot villantotta fel, amelynek során az, aki Schürnpeck néven született, a magyar nyelv kiemelkedő művészevé vált.⁴⁸ A Pesti Hírlap szerint Surányi az „európaiság” fogalmát testesítette meg.⁴⁹ E cikkek szerzői a formális méltatáson túl az író tiszteletét

⁴⁴ Surányi Miklós elnöki megnyitója a Janus Pannonius-Társaság 1933. február 3-án tartott első rendes közgyűlésén. Pécs, a Janus Pannonius-Társaság kiadása, 1933. 5. p.

⁴⁵ Halasy-Nagy szavait az „Eltemették Surányi Miklóst” c. cikk idézi = Dunántúl, 1936. június 26. 3. p.

⁴⁶ Bitter Illést idézi a „Ki volt Surányi Miklós?” c. cikk, Dunántúl, 1936. június 27. 4. p.

⁴⁷ (-): Surányi Miklós = Pécsi Napló, 1936. június 24.

⁴⁸ J. E. R. dr.: Surányi Miklós fejfájára = Pécsi Napló, 1936. június 26. 2. p

⁴⁹ A „Surányi Miklós halála” c. cikkben = Pesti Hírlap, 1936. június 24. 5. p.

lemezték. Kiemelték a „színes mesemondás” és az „álmodó fantázia” találkozását könyveinek lapjain,⁵⁰ a lélek „nyájas rezignációját”, amely áthatja írásait,⁵¹ s azt, hogy „regényeiben elbukik az én, aki valamit mer, valamit akar, és aki nem hajlandó tömeg maradni”.⁵² Illés Endre Surányit „freskófestőként” jellemezte, aki „nagy felületekre vitte át álmaikat”. (Ezért is láttak többen hasonlóságot, joggal, az ő történelmi tárgyú művei és Merezkovszkij népszerű regényei között.) Hősei „a magyar léleknek nyugati beoltottságától” lelkesülnek s szenvednek, ezért regényeiben „mindig valami nagy lobogásra lapozunk, majd a káprázat másnapjára virradunk: a szenvedély nem tudta kigyújtani a világot és csak önmagát pusztította el.”⁵³ Itt jegyezzük meg, hogy Surányi szépprózájában nem ugyanaz a világszemlélet tükröződik, mint tanulmányaiban, esszéiben és cikkeiben. Úgy is fogalmazhatunk, hogy regényeinek elbeszélője, aki nem azonos a szerzővel, nem ugyanúgy látja a világot, mint az életrajzi éhez szorosabban kötődő tanulmányíró vagy publicista. A *lelked a tiéd* című esszékötetében például kora bajaival, gondjaival, csapásaival számot vetve mégis így fordul húszéves olvasóihoz: „a te hitbizományod megsemmisült; de nem semmisült meg az a lehetőség, hogy újat alapíts [...]. Mindent elveszthetél, de megmaradtál Te s ez elegendő.” Portrészorozatot rajzol azokról – Kőrösi Csoma Sándortól a Bolyaiakon át Zsolnay Vilmosig – akik rendkívüli nehézségeik ellenére, hátrányos helyzetből indulva tudtak sikeressé válni.⁵⁴

A Kisfaludy Társaság 1936. október 14-i felolvasó ülésén Voinovich Géza elnök emlékezett megnyitó beszédében Surányira,⁵⁵ a Társaság tagjára, 1937. október 6-án pedig, ugyancsak e körben, Nyíró József tartott előadást az íróról.⁵⁶ A Janus Pannonius Társaság 1936. október 13-án tartotta meg emlékülését, amelyen Tolnai Vilmos megnyitó szavai után Halasy-Nagy József tartott előadást.⁵⁷ A Lipótvárosi Kaszinó Ruszt-díjat adományozott „a magyar történelmi regény elhunyt nagymesterének”,⁵⁸ Pécssett pedig a Magaslai út egy szakaszát Surányi Miklósról nevezték el.⁵⁹ Dénes Gizella Herczeg Ferenc lapjában, az Új Időkben egy pécsi találkozás emlékét felidézve rajzolt szubjektív portrét az íróról.⁶⁰

Surányi Miklós (és a konzervatív írócsoport) irodalomtörténeti értékelése mértékadó módon még nem történt meg. Kritikai megítélése ellentmondásos, olykor a bíráló hangok uralják. Schöpflin Aladár főként a színes, mozgalmas tömegjelenetek festését becsülte nála, a lélekrajzot kevésbé.⁶¹ Barta Lajos szerint a narrátori szólam elnyomja a dialógusokat, ennek következtében alakjai szerinte nem testszerűek.⁶² Béládi Miklós pedig úgy látta, hogy Surányi regé-

⁵⁰ Lásd a „Surányi Miklós” c. cikket = Nemzeti Újság, 1936. június 24. 6. p.

⁵¹ Katona Jenő: Surányi Miklós meghalt = Magyarország, 1936. június 24. 7. p.

⁵² (k. i.): Surányi Miklós halála = Magyar Hírlap, 1936. június 24. 4. p.

⁵³ Illés Endre: Surányi Miklós = Budapesti Hírlap, 1936. június 24. 5–6. p.

⁵⁴ Surányi Miklós: A lelked a tiéd. Bp. 1935. A Zsolnay Vilmosról szóló „A keramikus” c. fejezet, 149–152. p.

⁵⁵ „Surányi Miklós emléke a Kisfaludy Társaságban” = Budapesti Hírlap, 1936. október 15. 5. p.

⁵⁶ Nyíró József: Megemlékezés Surányi Miklósról c. előadásáról, lásd: Dunántúl, 1937. október 8. 4.

⁵⁷ Budapesti Hírlap, 1936. október 15. 4. p.

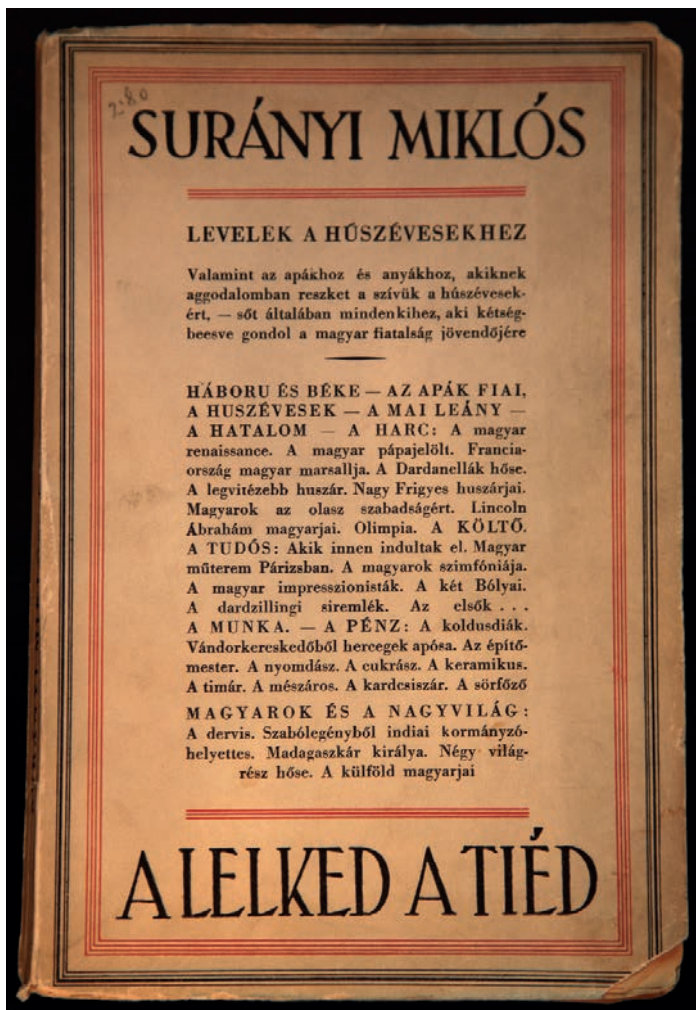
⁵⁸ Pesti Hírlap, 1936. július 15. 11. p.

⁵⁹ Dunántúl, 1941. január 30. 5. p.

⁶⁰ Dénes Gizella: A Mester nyomában – Emlék = Új Idők, 1938. június 19. XLIV. évf. 25. szám, 893–895. p.

⁶¹ Schöpflin Aladár: Új magyar regények = Nyugat, 1918. 1. 67–76. p.

⁶² Nyugat, 1917. 11. 1044–1045. p.

Az 1935-ben megjelent esszékötet címlapja

nyeit dekadens szemlélet és romantikával átítatott, megkésett naturalizmus jellemzi.⁶³ A fő művének tekintett Széchenyi-regény, az *Egyedül vagyunk* (1936) heves vitákat váltott ki a szerzőnek – néhány kritikusa által vélt – illúzióromboló, deheroizáló szándéka miatt.⁶⁴ Várkonyi Nándor viszont megvédte az író, aki, szoboralak helyett, egy ellentmondásos lélek fejlődésrajzát adta. „Széchenyi valóban az ő kedve szerint való regényhős, minden ellentét megvan benne, amit a szenvedély, a féktelenül izgatott idegrendszer, a mohó tettvágy, a sötét önmár-

⁶³ Béládi... i.m. 172–173. p.

⁶⁴ Surányi Miklós Széchenyi regényéről. A Janus Pannonius-Társaság kiadása. Pécs, 1936. Supka Géza az író korai halálát is a „patenthazafiak” vádjai által okozott lelki krízissel hozta összefüggésbe: Supka Géza: Surányi Miklós halála: a Széchenyi-tragédia újabb fejezete. Literatúra, 1936. július 1.

A Janus Pannonius Társaság kiadványa az Egyedül vagyunk című regényről

dosás, a rajongás és a hitetlenség, a buzgó vallásosság és beteges érzékiség, zajos közéleti szereplés és titkolt, végzetes magány egy ember életében összezsúfolhat. Ezt a zsúfoltságot kitűnően meg tudta ragadni Surányi, itt felülmúlta önmagát, a díszletezés pedig s az embererdő, ha lehet, tarkább, mozgalmassabb, mint valaha.”⁶⁵

⁶⁵ Várkonyi Nándor: Az újabb magyar irodalom 1880–1940. Bp. 1942. 280. p.

RAYMAN JÁNOS

A SZÉCHENYI TÉRI ÖRÖKMÉCSERŐL

Az I. világháború befejezésekor Pécs városát és Baranya vármegye nagyobbik részét az antant képviselőiben szerb katonaság szállta meg, miután 1918. november 13-án Linder Béla Belgrádban aláírta a fegyverszüneti megállapodást.¹

A 33 hónapig tartó katonai megszállás története eléggé ismert. Talán annyit szükséges hozzátenni a pécsiek szerb annexió elleni egységes fellépését dicsőítő, gyakori vélekedéshez, hogy az csak 1919-ig volt valóság. Az első időben még valóban egység volt e téren. A Városházán megfogalmazott »Néphatározat« című kiáltvány kimondta: „Kizártnak kell tartanunk még annak fölvetését is, hogy ez a város, melynek máshová tartozása a népvándorlás óta soha szóba nem került, Magyarország területétől elszakíttassék [...] a város egész népe: osztály, felekezet, gazdasági hitvallás, politikai pártállásra tekintet nélkül egyöntetű, megmásíthatatlanul szilárd akarattal, a tökéletes igazság érzésének legerélyesebb nyomatékával hangsúlyozottan tiltakozik, minden olyan törekvés ellen, mely városunkat a magyar népköztársaságtól elszakítani megkísérelné. A népek és nemzetek szabadságának elve nem tűrhet olyan égbekiáltó igazságtalanságot, hogy városunk Pécs nemzetiségi, gazdasági, földrajzi helyzetének, ezredéves hagyományainak teljes figyelmen kívül hagyásával Magyarország egységes nemzeti kötelékéből erőszakkal kitépessék. Ezért minden erőnkkal követeljük, hogy ország-világ hallja meg [...] városunk kiáltását.”²

A Kiáltvány 1918. december 3-án készült el és több mint ötven intézmény, szervezet, párt, felekezet írta alá. Az önérzetes tiltakozásnak valójában a várost és a megyét is megbénító háromhetes sztrájk adott nyomatékot, amely győzelemmel zárult, mert a szerbeknek szükségük volt a szénre, és a sztrájk ténye a területalkudozásokat is zavarta. A belgrádi kormányzat nevében mindent megígértek, de csak a város magyar közigazgatását állították vissza. A Pécsről kiutasított Nendtvich Andor polgármester is visszatérhetett, de a megye közigazgatását szerb kézben hagyták.

A tanácsköztársaság bukása után megváltozott a szerb politika is. A számukra veszedelmesebbnek látszó magyar polgári erők ellensúlyozására a magyar szocialistákat támogatták, és a szerb fegyverek árnyékában, 1920-ban, létrejött pécsi szocialista városvezetésről a nemzeti és pécsi egységteremtés már aligha mondható el. Befolyásukat latba vetve, a bányászokat is igyekeztek a szerb uralom (és saját uralmuk) meghosszabbítására felhasználni. Bár kevesebb sikerrel

¹ Linder Béla (*1876. február 10. Majs, Baranya vm. †1962. április 15. Belgrád). Tüzérkari ezredes, a Károlyi-kormányban hadügyminiszter 1918. október 31. és 1918. november 9. között. Hírhedt mondása, „Nem kell hadsereg többé! Soha többé katonát nem akarok látni”, katonai kormányzására is rányomta bélyegét és hozzájárult az ország megszállásához. Mint a Berinkey-kormány tárcanélküli minisztere, 1918. november 13-án aláírta a belgrádi fegyverszüneti egyezményt. Eredményeként a románok Erdélyt, a szerb katonák Bácskát, Bánátot és Baranyát szállták meg. 1920. szeptember 22–1921. augusztus 20-ig a Pécs szocialista polgármestere. Híve a megszállás fenntartásának és szószólója a Baranyai Szerb-Magyar Köztársaságnak. A megszállás után Jugoszláviába települt át.

² BML 1046/1918 főispáni iratok.

jártak, de augusztus 14-én kikiáltották a Széchenyi téren, a Pécs-Bajai Szerb-Magyar Köztársaságot. Szerencsére kérészetével már nem változtatott a város sorsán, és 1921. augusztus 20-án a szerb csapatokat kivonták a térségből, 21-én már magyar csendőr egységek jelentek meg, a Nemzeti Hadsereg pedig 22-én vonult be Bádoki Soós Károly altábornagy vezetésével, aki a Széchenyi téren, a dzsámi előtt adta át Pécs városát lakóinak.

A város polgárai valóban egységesen várták Pécs visszatérését az anyaországhoz, nem így a városvezető szocialista politikusok és köreik, a kivonuló szerb katonasággal együtt el is hagyták a térséget, és az SHS királyságban telepedtek le. Ide kell sorolni dr. Doktor Sándort is, akinek megítélése ma is vitákat vált ki, de a szerb uralom fennmaradásáért folytatott tevékenysége nem vitatható.

Az ország és Pécs város gazdaságának lerombolása és kifosztása után egy építkezőbb kor következett. Pécssett is a város rendezésével foglalkoztak. Az 1928-ban Pécs város szabályozására kiírt tervpályázatot a városrendezési feladatokban járatos Weichinger Károly,³ valamint két társa, Dörre Endre és Kőszeghy Gyula építésszek terve nyerte meg. A terv részét képezte a Széchenyi tér rendezése is.

Ehhez igazították a szerb megszállás alóli felszabadulás emlékére létesítendő Örökmécses tervét, közvetlenül a belvárosi templom, a dzsámi alatt. A felszabadulás 10. évfordulóján rendezendő ünnepeken, 1931. augusztus 21-én szeretnék volna az emlékművet felállítani, de addigra nem készült el. Előbb szoborcsoportot és szökőkutat is gondoltak felállítani, amelyet a Zsolnay gyárban lehetett volna elkészíteni. De volt olyan vélemény is, hogy elég a templom falába elhelyezni egy emléktáblát.

Az Emlékmű Bizottság a felszabadulási emlékmű mellett a Széchenyi tér rendezési terveihez illesztette még Pécs két háziezredének, a 19-es és 52-es gyalogezrednek az emlékművét is. A terveket a város törvényhatósági bizottsága és közgyűlése többször tárgyalta. Végül 1931. július 13-án elfogadták Weichinger-Dörre-Kőszeghy felszabadulási emlékműtervét.⁴

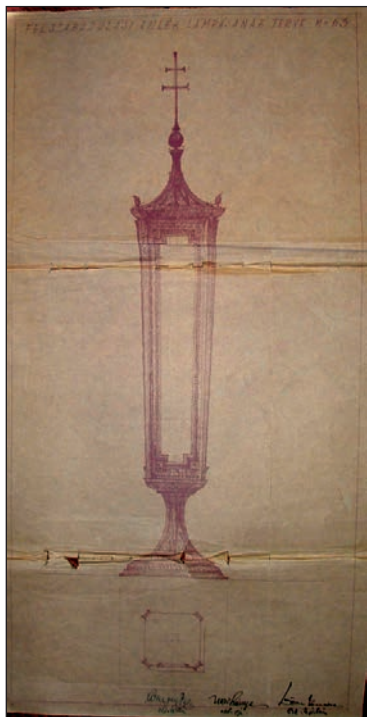
Az emlékmű valójában csiszolt mészkőlapokkal burkolt négyszegletes serleg, egy fordított csonka gúla, amely négyzetes nyaktaggal kapcsolódik a talpazathoz. Az építmény teljes magassága 2,46 m. A tetején 1,2 m magas, karsú bronzlámpás áll, benne vörös színű izzó adja az „örök” fényt. A külső díszeknek egy része külön öntvény, amelyeket rejtett forrasztással rögzítettek a lámpatesthez. Az emlékmű részletes leírása a Pécs szobrai c. kötetben olvasható.⁵

Az irodalom többnyire a három nevet sorolja fel az emlékmű alkotójaként, vagy csak a vezető tervező Weichinger Károly nevét. A Baranya Megyei Levéltár őriz egy eredeti műszaki rajzot, amely elől- és felülnézetben ábrázolja az emlékművet, a lámpást tartó építményt. A terv 1931. július 18-án készült Pécssett. Felirata: Felszabadulási emlék. Mérete: 1:10. Aláírása: Kőszeghy Gyula, mellé útve Kőszeghy Gyula okl. építészmérnök céges bélyegzője. Ebből nem túl nehéz arra

³ Weichinger Károly (*1893. október 12. Győr, †1982. február 20. Győr). Építész, egyetemi tanár = Pécs Lexikon II. 403. p.

⁴ Pécs város th. közgyűlése jkv. 1931. július 13.; BML. Pécs város műszaki ügyosztályának iratai F- 5163-1939.

⁵ Romváry Ferenc: Pécs szobrai. Pécs, 1982. 322–324. p.

A lámpatest tervrajza

A bronzlámpa grafikája

Az Örökmécses ma

a következtetésre jutni, hogy az emlékművet nagy valószínűséggel egyedül Kőszeghy Gyula tervezte, és ez a rajz nem egy elfogadott tervrajz másolata, amelyet bármelyik műszaki rajzoló is elkészíthet. Tudjuk, hogy a helyi viszonyokat egyedül Kőszeghy Gyula ismerte, hiszen társai közül egyedül ő élt Pécsen. Nevéhez fűződik a Hadapródiskola kertjében felállított Zrínyi Miklós mellszobor és a Vasutas hősi emlékmű a Főpályaudvarral szemben. A tehetséges, jól rajzoló és festő építész Moiret Ödön szobrászművész tanította mintázni az egyetemen. Tehát egy ilyen terv elkészítése megfelelt az adottságainak.

A rajzokhoz csatolt karcsú bronz lámpatest tervét és a két különböző méretarányban (1:3, illetve 1:2) készült látványos grafitrajzát viszont mind a három tervező aláírta. De nyilván egyik rajzot sem hárman rajzolták, csak az egyikük. Úgy véljük, az emlékmű tervezésén, a látványrajzokon és a helyszíni elrendezés részletein aligha az agyonfoglalkoztatott pesti egyetemi tanár buzgólkodott Pécsen, inkább hihető ez a helyben lévő sokoldalú, művészi érzékkel és képességekkel rendelkező kartársukról. Valószínű ezért is vették a csapatba Kőszeghy Gyulát, aki itt élt Pécsen, itt volt tervezőirodája. Munkáit nyilván jól ismerték pesti építész társai is. Egy ilyen munkát nem tervez egyszerre három építész, ahhoz egy is elegendő. Az természetesen elképzelhető, hogy akár mind a hárman készítettek valamilyen vázlatot, amit együtt megvitatnak, és ebből alakult ki a végleges változat.

Kőszeghy Gyula a József nádor műegyetemen tanult 1909–1913-ban, ahol építészmérnök oklevelet szerzett.⁶ Az irodalom és a levéltárban őrzött levelezése hol építészmérnöknek, hol századosnak nevezi. Mivel egyetemet végzett, nyilván tartalékos tiszti kiképzést kapott, a századosi rangot már a háború alatt szerezte. Pécs szerb uralom alóli felszabadulása után mint mérnökszázados került Pécsre, tanárnak a Hadapródiskolába. 1929-től megvált a katonaságtól és önálló tervezőirodát tartott fenn. Érdekes, hogy az 1932/1933 tanévben fél évet a pécsi Erzsébet Tudományegyetem jogi karán is tanult.

Számos építészeti terve valósult meg Pécsen. A Hadapródiskola helyreállítása, bérházak, köztük az egyetemi tanárok bérháza, új szárny az egyetem épületéhez a 48-as téren, a ciszterciek gimnáziumához. Terve alapján épült meg Pécs egyik nevezetessége, a Mecsek Kapu. Fontos feladat volt számára társaival a Széchenyi tér átalakításának több lépcsőben elkészített terve (1928–1935). Mátyás király szoborterve készült a kőszegi Hunyadi Mátyás reáliskolai (katonai) nevelőintézet részére, hasonló, mint a pécsi Zrínyi-szobra. Tanított Pécsen a fa- és fémipari szakiskolában. A pécsi mérnökegyetemen elnöke, tagja és választmányi tagja volt a Mecsek Egyesületnek és a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társaságának, de ott találjuk a pécsi Nemzeti Casinó tagjai között is. Tragédiája, hogy katonatiszt fia, Barnabás, 1944-ben hősi halált halt. Sajnos további életútjáról nem találni adatokat.

Kőszeghy Gyula arcképe

Pécs város Emlékmű Bizottsága úgy vélekedett, hogy helyi bronzöntő nem tudja elkészíteni az emlékmű lámpásának bronzöntvényét. Ezért legalább három fővárosi iparost kell versenytárgyalásra felkérni. Ez meg is történt. Jelenleg is megtalálható Vignali Raffael műöntőde ajánlata 1500 pengő, Kissling Rudolf és fia Bronzárú gyártól 1280 pengő, Batta testvérek ajánlata 1210 pengő, Vas és Fémöntőde Peternell és Kulhanek 1100 pengő költséggel. A város természetesen 1931. augusztus 5-én a legolcsóbb ajánlatot fogadta el, és ez utóbbi céget bízta meg az öntéssel.⁷

Az építési és kőfaragó munkák elvégzését ifj. Vogl János és Fia cége, Vogl Károly helybeli iparos kapta meg. A kőműves munkákat Kajdy Mihály végezte.

Mivel a Baranya Megyei Levéltárban az építési napló is rendelkezésre áll, pontosan megállapítható, hogy az emlékmű építése 1931. július 18-án kezdődött, de a bronzlámpa csak szeptember 16-án érkezett Pécsre a budapesti kivitelezőtől. A naplót a munkálatok befejezésével 1931. október 5-én zárták le.

Az emlékmű felirata egy külön méretezett táblára vésve, feltehetőleg az

⁶ BML. Kőszeghy Gyula hagyatéka; Winckelsteini Kőszeghy Gyula (1911-ig Winkler) Rózsahegyen született, Liptó vármegyében 1891. február 10-én, további adatai nem ismeretesek = Pécs Lexikon I. 429. p.

⁷ BML Pécs város műszaki ügyosztályának iratai F-5163-1939.

alábbi szöveggel készült: *A világháború után elszenvedett megszállás alól történt felszabadulás emlékére emelte a X. évfordulón Pécs szabad királyi város törhetetlen hűségű közönsége, 1931. Az építési napló a szöveget nem említi, de Vogl*

Az emlékmű rajza 1938-ból

Károly bejegyezte 1931. július 28-án: Középen a felirat részére 156x58 kisméretű lemez jön, ami 5 cm-rel vastagabb, mint a többi burkolólap. Kéri a végleges szöveg sürgős megadását és lehetőleg természetes nagyságú részletrajzát. A felirat

Az emlékmű, 2012.

vésése egy hetet vesz igénybe. 1931. augusztus 8-án megismételte a bejegyzést és közölte, ha nem kapja meg augusztus 9-ig, nem tudja tartani a határidőt (feltehetően augusztus 20). A bejegyzésre a tervező Kőszeghy Gyula augusztus 18-án válaszolt: a vállalkozónak a felírás rajzát 1:1 méretben átadta, átvételét Vogl Károly igazolta. Tehát vésett felirat készült az előbbi szöveggel. Majd a városi polgárok felszólalására még kiegészítették az 1918–1921-es évszámmal.

Mivel a tervezők, Weichinger, Dörre és Kőszeghy, 1931. augusztus 21-én, közös levélben fordultak Pécs polgármesteréhez azzal a javaslattal, hogy „...az emlékmű homloklapján alkalmazott nem minden tekintetben kifogástalan szöveg levétesék és helyette 1,5 cm-el mélyített mezőben és jobban érvényesülő bronz betűkkel az a szöveg alkalmaztassék, amelyet utolsó pécsi tartózkodásuk alkalmával feljegyeztek. Ennek pontos szövege: A RENDÜLETLEN HONSZERETET / SZEREZTE VISSZA E VÁROST / IDEGEN JÁROM ALÓL / A MAGYAR HAZÁNAK / 1921. AUGUSZTUS HÓ 21-ÉN.” Tehát a felirat pontos szövegének jóváhagyása még hiányzott, ezért késlekedett Kőszeghy a kőfaragó bejegyzését azonnal teljesíteni. Végül, úgy látszik, jobb híján az eredetileg tervezett, általa is kifogásolt szöveget adta meg a kivitelezőnek. Később mégis az új szöveg került az emlékműre, annak a szövege olvasható Kőszeghy Gyula rajzán is, amely 1938. október 10-én készült. Ezen a felirat az emlékmű felső részén volt látható, viszont a 2011. augusztus 20-án felavatott, azonos szövegű vésett feliratú márványtábla az emlékmű alsó nyaktagjára került. De lehet, hogy csak Kőszeghy szerette volna a szöveget a huszár domborműtől távolabbra, feljebb helyezni. A felirat alatt a város felszabadulásának napját írta fel két sorban: 1921. VIII. 21. A rajzon látható még az emlékmű déli oldalának lábuzatán a 8-as huszárok Kőszeghy által felvázolt dombormű-rajza is.⁸ Ezen két kissé furcsa lovas látunk, önálló felirattal: *A volt m. kir. 8. Honvéd Huszárezred hősi halottainak emlékére a bajtársi kegyelet.* Szemmel láthatóan tervváltozat, talán Kőszeghy nem is akart lovasokat mintázni, azt talán a szobrászra bízta, de a szobrásznak és a városnak, valamint a 8-as huszárok képviselőinek mutatott egy lehetséges megoldást, amelyből kialakult a végleges, amelyet Szomor László alkotott és négy, balról-jobbra vágató huszárt ábrázol. Felirata is más a domborművön, az alsó keretben A M. KIR. 8. HONVÉD HUSZÁREZRED EMLÉKEZETÉRE, a dombormű jobb oldalán alul 1914–1918. A mészkőlapra pedig nem került felirat.

A háború után az emlékműről eltűnt a tábla. Oldalára MKP jelvény festettek, amely még a '80-as években is kivehető volt.⁹ A bronzlámpást is kikezdte az idő és a rongálók érdeklődése. A Pécs szobrai c. könyvben lévő fényképen a kettős kereszt is hiányzik. Szerencsére nem kellett az egész lámpást újra előállítani. Néhai Balogh Imre pécsi bronzöntő-mester a hiányzó és sérült levéldíszeket újra öntötte, ekkor készülhetett az új kettős kereszt is, és a lámpást teljesen felújította 1994-ben, vagy 1995-ben. Akkor a világítását is újra üzembe helyezték: vörös izzó égett a lámpában.

Ma ismét javításra szorul, már sikerült az ajtaját megrongálni, nem is világít, otromba kezek a lámpa üvegét is összetörték.

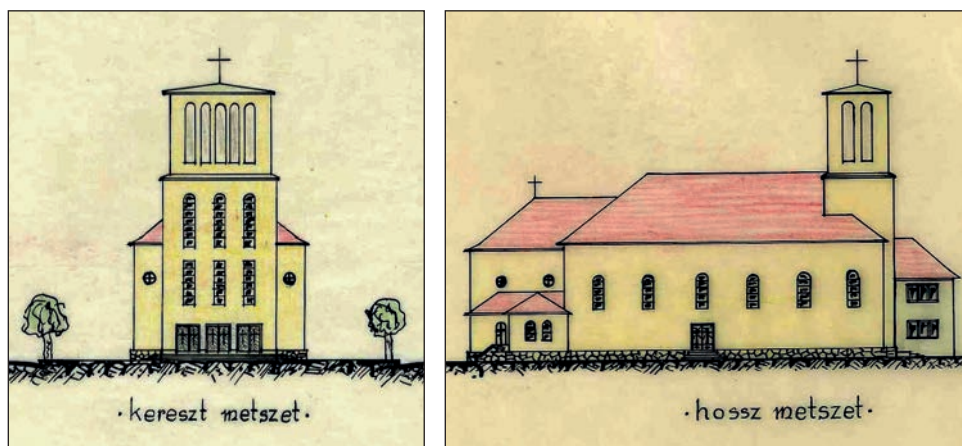
⁸ BML Aprónyomtatványok. XV. 13.

⁹ Romváry Ferenc: Pécs szobrai. Pécs, 1982. 324. p.

ÁRPÁD-HÁZI SZENT ERZSÉBET-TEMLOM

Ember tervez...

Pécs-kertváros kialakulásának kezdeteit a Pécsi víz szabályozásáig, az ingoványos terület lecsapolásának végeztéig vezethetjük vissza. A 1930-as évektől a szórványban előforduló épületeket az egyre kiépülő Megyeri kertváros körzetéhez csatolták. Pécs eme új városrészévé fejlődő település a viszonylag olcsóbb telekárak és a közművesítés révén csakhamar benépesült. A lakásépítés folyamatába a Magyar Államvasutak, az Első Pécsi Bőrgyár és az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) is bekapcsolódott.¹

Gosztonyi Gyula: A templom homlokzati terve és oldalnézete

A lakosság lelki igényeinek kezdeti részleges megoldásaként a kántortanító házában alakítottak ki ideiglenes miséző helyet. E körülmények között a székesegyházi plébánia felügyelete alatt működő segédlelkészség látta el a lelki gondozás feladatát. Az évtized második felére nyilvánvaló szükségletté vált egy templom építése, amelynek gondját a Székesegyházi Szent Péter Római Katolikus Egyházközség vállalta magára. Az építkezés szándékát Esztergár Lajos polgármesterhez Lajos Gyula kanonok-plébános, egyházkerületi elnök jelentette be 1940 októberében.²

A templomépítő bizottság a tervezési munkára pályázatot hirdetett, amelytől a későbbiekben eltértek, és a tervek elkészítésével Gosztonyi Gyulát, a pécsi egyházmegye főmérnökét, a kivitelezéssel Németh Béla építési vállalkozót bízták meg. Gosztonyi egyhajós, körüljárós szentélyvel, nyitott árkados előcsarnokkal,

¹ Dunántúl, 1938. október 22. és november 19.; 1939. április 27., július 18. és 21.

² BML Pécs város műszaki ügyosztályának iratai F-v-85022-1941.

A templom mai képe

két toronnyal épült templomot tervezett. A háború következményeinek hatására az első tervváltozaton egyszerűsítéseket kényszerültek végrehajtani, illetve a kivitelezésben egyes részletek kiépítését későbbi időkre halasztották. A második termódosítás alaprajza szerint a templomot továbbra is egyhajós elrendezésben, előcsarnokkal, szélfogókkal, kórussal, a hozzávezető lépcsőzettel, szentélyvel, sekrestyével, kápolnával, alattuk pincével, a főbejárat fölött emelkedő egyetlen harangtoronnyal szándékoztak megépíteni.³

A födémhez nélkülözhetetlen anyag hiánya, nemkülönben a beszerzés nehézségei a tervektől eltérő szerkezet átalakítását tette szükségessé. Az eredeti tervek szerinti egyhajós tér boltozatosra tervezett vasbeton födémének kivitelét a kellő mennyiségű vasanyag hiánya hiúsította meg.⁴ Az ennek következtében módosított, kevésbé költségigényes síkmennyezetes változat, az Erdélyből szállítandó megfelelő hosszúságú szálfenyők beszerzése viszont a háború miatt nem volt megvalósítható. Ez a körülmény indította Gosztonyit arra, hogy a beszerezhető hazai faanyag méreteihez igazítsa a rövidebb fesztávú gerenda-tartóelemes födém tervét. Javaslatára szerint a háromhajós térosztás jelenthet megoldást. E ter-

³ BML Pécs város műszaki ügyosztályának iratai F-v-85022-1941.

⁴ A pillérekhez és a főhomlokzathoz nélkülözhetetlen mennyiséget a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt.-től a pécsi Hamerli-cég közvetítésével szerezték be.

A szentélyből kialakított plébánia

vezői lelemény eredményeképpen épült a templom háromhajós, síkmennyezetes, jelenleg fennálló változatában.⁵

Az anyagi szempontok által vezérelt módosítások szerinti eredetileg két, majd egytornyúra tervezett homlokzat sem látszott kivitelezhetőnek. A további termódosítással végül a torony elmaradása mellett döntöttek. A műszaki leírás kitér az épület elhelyezésének, a kivitel és az építési program egyes szakaszainak sorrendi kérdéseire is. A templom titulusának megválasztásában Szent Erzsébetnek, II. András és merániai Gertrúd harmadik gyermekének halála 710. évfordulója adott alkalmat. Az alapkövet ünnepélyes keretek között, a városi előkelőségek jelenlétében, Agócsy László vezetésével a Szeráfi kórus közreműködése mellett, 1941. szeptember 21-én helyezte el és áldotta meg Lajos Gyula kanonok-plébános. A falakat 1942–43 között építették fel a tetővonalig, majd az épület tetőszerkezetét a következő évben készítették el.⁶

A belső tér hevenyészett, innen-onnan beszerzett vagy kölcsönadott berendezésével 1945 folyamán szerelték fel a templomot. A felszentelésre már a város szovjet megszállása alatt került sor. Virág Ferenc megyéspüspök 1945. de-

⁵ Historia primum Expositurae deinde Curatae postea Parochiae Pécs-Megyéri Kertváros. Ab anno 1939. Scribere incepit: dr. Georgius Jurányi, 30. p.

⁶ Historia 30. és 35. p.

cember 2-án áldotta meg a templomot. 1946–47-ben felépült az addig nélkülozött sekrestye, és a fakeretes ablakokat is helyükre illesztették. A tetőtérig megépült torony hajó felőli oldalsíkját 1950-ben kibontották, ezen a módon alakították ki a karzat terét. Mennyezetét ideiglenesen nádlapokkal fedték, majd lesározták. Két év elteltével a padlás egész felületét is sárréteggel borították.⁷

1970-ben elkészült a kórus és a fődém, és a főhomlokzat is ekkora készült el mai formájában. Az egy toronnyal tervezett változathoz viszonyítva a torony nélküli homlokzat osztása akként módosult, hogy az eredetileg két sorba rendezett, három-három keskeny, magas ablaknyílás közül, a felsők helyett, egyetlen nagy félkörívet alkotó ablakot nyitottak. Ennek felső íve a tetőélek által megszabott oromzati mező alsó részét foglalja el. A homlokzat elé kilépő torony alsó szakaszát megtartották, amely új szerepében rizalítként tagolja az épület főhomlokzatát. Háromrészes, egyenes záródású bejárati egységeinek tengelyvonalaiban, három keskeny ablak emelkedik. A beton ablakkeretek függőlegesen elhagyva az ablakokat, azokon túl emelkedve elérik a középhajó szélességében a rizalit felületének nagy, széles ívben záruló ablaknyílását. Ezzel a formai kötéssel valósul meg az áttervezett homlokzati összkép a bejárattal harmonizáló egyetlen hatalmas, osztott ablakként felfogható látványában.

A tervek kényszerű változtatásának idejétől a felszentelésig eltelt, gondokkal terhelt évek munkájának eredménye, háborús mementója, sokáig vakolatlan falaival állt a régi Kertváros házai között. A belső vakolást 1971-ben, a külsőt a következő évben végezték. A szentély padozatát tardosi márványlapokkal rakták le. A 400 négyzetméternyi betonfelületű hajópadozat pilisszentiváni vörösmárvány-lapokkal való burkolása, valamint a síkmennyezet faborítása csak 1973-ban készült el.

Három egységből álló, szélfogótérrel mélyített kapuzatát fémvázaz, kettős üvegfelületek alkotják. Az alacsony terméskölabazaton emelkedő oldalhomlokzatok sima falfelületeit hat-hat kerekített felsőívű, látható keret és párkányok nélküli ablak osztja. Az épület keskenyebb szentélyi szakaszának oldalfalain egy-egy ke-reklablak látható.

Az eredetileg igen tágas, magas szentély végéből a kétemeletes plébánia épületének egy részét alakították ki az 1970 és 1974 közötti években. A beszögellések által kínálkozó terület balról a volt sekrestyének, jobb oldalon pedig újabban garáznak adott helyet. A sekrestye helyén 1971-ben konyhát, ebédlőt és kamrát létesítettek. Ez utóbbit később kazánház céljára alakították. A templom sekrestyéjét a szentély mögötti vegyes használatú teremben helyezték el.⁸

Megjegyzendő, hogy a hagyományos szentélyzáródásokkal szemben a templom szentély felőli, a Hegybíró testvérek által tervezett déli külső nézete szokatlan látványt nyújt, amely ebből az irányból inkább egy kétemeletes ház homlokzatának, mintsem templomnak látszik. A mindenkori szerzetes templomoktól eltekintve, a funkcionalitás és célszerűség hasonló megoldásaival, ahol a templomhoz plébániaépület is csatlakozik, modern templomépítészetünk több példájában is találkozhatunk.

⁷ Historia 76, 77. és 85. p.

⁸ A szentély és a homlokzat módosításának terveit Hegybíró Béla és Hegybíró Miklós készítette.

Az OTI nagylelkű adományát képező telken a háborús helyzet adta sok nehézség árán, ha részletekben is, a város legkülönbözőbb társadalmi rétegeinek példás összefogásával felépült a templom, amely külsőségeiben igen egyszerű, modern megjelenésű, északkelet–délnyugati tájolású, torony nélküli, kétszaka-szos, oromkeresztes nyeregtetővel fedett épületként valósult meg.⁹

Az utóbbi négy évtized során végzett újabb alakítások záró aktusaként az öt lépcső magasságban álló hármass bejárat fölé, Dévényi Sándor terve alapján, négy téglapillérre emelt féltető készült 2008-ban, amely a templom tájolása szempontjából volt szükségszerű pótlás. A mozgásukban korlátozott hívők számára a templomlátogatás könnyítésére csekély emelkedésű feljártot építettek 2011-ben.

A belső tér részletei

A főbejárati üvegajtók a karzat alatti tágas fogadótérbe nyílnak, ahonnan a kórus is megközelíthető. Építészeti szempontból a lehető legegyszerűbb geometrikus formarend szerint épült. E téregység fehér síkmennyezete egyben a karzatos is tartó, téglalap keresztmetszetű két pilléren nyugszik. E pillérek a karzat felső ívének a mellékhajók záró falával, illetve utolsó pillér-párjával alkotott szerkezeti összefüggésében, részben a torony támasztóelemeiként is szolgáltak volna. Ehhez viszonyítva karcsú kialakításuk statikai kérdéseket vethetne fel, ha nem ismernénk a tervezett torony magasságát, illetve a pillérekre eső viszonylag csekélyebb tömeghányadát. A kórus mellvédjét sík felszín alkotja, középmezéjének szögletes kivágásában helyezkedik el az orgonaház három egységből álló kihelyezett előrésze. A kórust látszólag a mellvédről, szerkezetileg valójában az alsó falpillérekéről indított egyetlen nagy ív határolja el a hajótól, amely megegyezik a szentélyi diadalív méreteivel és formai megjelenésével.

A középhajóba belépő számára az első benyomás alapján a tágas, világos beltér nagysága, kellemes arányai szembeötlőek. A három dimenzió lélekemelő méretei alkalmas eszközök az áhítat érzésének fokozásában. A korábbi századok templomainak viszonylagos zsúfoltságával, színvilágával, berendezésének csekélyebb megvilágításban megjelenő tónusával ellentétben a könnyű áttekinthetőség, az architektúra egyszerűsége, szerkezetének kellő érvényesülése uralkodik. A térérzetet az ívsorokkal kapcsolódó igen magas pillérek közeiben feltáruló oldalhajók fokozzák.

A főhajó pilléreinek külső feléről indított keskeny harántívek a mellékhajók ablakközeiben álló falpillérekre gyámelem nélkül, sima átmenettel csatlakoznak. Figyelmet érdemel a főhajó pilléríveinek ismétlődése a mellékhajók falfelületein, amelyek a templom külső oldalfalainak statikai biztonságát növelik, és a látszat alapján az első tervváltozat szerinti egyhajós teret áthidaló boltozat viselésére készültek. Ezek, a szabadon álló belső pillérívekkel együtt, a könnyű fafödémhez viszonyítva túlbiztosított statikai rendszert, a főfalakat kísérő párhuzamos, harántívekkel erősített kettős archivolt-vázatot alkotnak. Az ívközökbe helyezett rézsűs

⁹ A templom részletes építéstörténetét lásd: Pete József: A kertvárosi plébániatemplom = Pécsi Szemle 2003. tavasz, 52–64. p.

A középhajó a szentéllyel

béltetű ablakokból beáradó fény egy része a pillérek fehér felületén szórt fénné változva deríti a középhajó terét, ahol legfeljebb borús téli napokon vagy a késői napszakban indokolt a mesterséges fényforrások használata.

A középhajó pilléreinek feszávolságától kissé beljebb indul a diadalív lábazati része, amelyből törés nélküli átmenettel emelkedik a széles dongaívű szentélyválasztó térelem. A szentély egyenes záródású, az átalakítás óta csekély mélységű, ezért az első pillérközéig a hajó terébe nyúlik a három lépcsőnyi szintkülönbségű liturgikus tér. A hajók fehérre meszelt felületétől eltérően, a szentély hátsó falának világos okker színű felülete a valódinál nagyobb mélységű tér illúzióját kelti. A színek és tónusok, így a sötétre pácolt sík deszkamennyezet is, a térkonstrukció kiemelésében játszanak nem elhanyagolható szerepet. Gosztonyi Gyula a kertvárosi templom belső terének szerkezeti megoldásában a zárt formák rendjét, a formatagok megsokszorozása által és az abszolút világosság eszközével, mindenki számára közérthető és élvezhető látvány-élménnyé emelte.

A berendezés

Ellentétben a korábbi korok templomainak összképi látványától, ahol a figyelmet a gazdagon faragott padok, oltárok, szobrok, festmények és a tagolt térelemek festett falfelületei vonják magukra, a modern templomok belső terére az egyszerű,

Nézet a szentély felől

egyenes vonalvezetés, a részletgazdagság hiánya, az első látásra érthető építészeti szerkezet, és ennek szellemes statikai megoldásai szolgálják a látvány élvezetét. Az Árpád-házi Szent Erzsébet-templom elsősorban térélményt nyújt a templomlátogató számára. Egyéb részletek csak azután kötik le a látogató figyelmét, amikor már körüljárta tekintetét a szembeötlő térformáló elemeken. Ezután a két oszlopra rendezett 17–17 tagból álló, 1973-ban felállított modern padok párhuzamos vonalrendje láttatja magát, amelyeknek sorközén végigfutó bordó szőnyeg csíkja irányítja a figyelmet a főoltár felé, fölötte, a szentélyzáró falon függő keresztre.

2004 óta a szentély hátsó falának közepén áll a márvány lábazati pillérre helyezett kocka formájú egyszerű szentségház. Kétszárnyú vörösréz ajtaját szegcsdísszel kísért keretbe foglalt sima felületű lemezek alkotják. Fölötte, geometriai formákkal áttört, 90 kerámia-négyzetből szerkesztett nagy kereszt a liturgikus tér legkiemelkedőbb eleme. A keresztszárak hármassorokból rakott középvonalában kör alakú nyílással sötétkék, a szártöveknél üres fehér, a középmező szögletében négy piros színű, a négy evangéliumra utaló rácsos lap tölti ki az alkotás területét. Fürtös György keramikus, a Zsolnay Porcelángyár tervezője 1973-ban készítette kerámiakeresztjét. A szembemiséző- és egyben főoltár fehér márványlapokból összeállított egyszerű vonalú tömbjének előlapján aszimmetrikus szárú lapos kereszt kissé kiemelkedik a lábazat felületének síkjából. Azonos anyagból

és hasonló módon készültek az eltérő méretű ambók, közülük csak a nagyobbiknak az előlapján szerepel az oltárlábazaton is látható kereszt.

A templom első berendezését a kölcsönkapott, vagy ajándékozásokból származó oltárok, festmények, szobrok igen vegyes összképe jellemezte. 1945 októberében Virág püspök engedélyével a Lyceum-templom régi oltárait a kertvárosi templomba szállították, amelyeket Vargha Damján egyetemi tanár, templomigazgató bocsátott a templom rendelkezésére.¹⁰ Az oltárokat magunk is ismertük. Az egyik egy empire stílusú négyoszlopos, timpanonnal záruló fekete-arany festésű magas faoltár, a másik a romantika stílusjegyeit viselő neogótikus, fehér és arany színezésű, szintén faanyagból készült oltár volt. Retabulumán keresztvirágos, fiatornyos, magas, egyenlőszárú háromszögű oromzatok magasodtak, amelyek közül a szélsők alacsonyabbak voltak. Tabernákuluma oldalain két-két evangélista fafaragású magas-domborműve helyezkedett el. Az oltárlábazat előoldalán három kör alakú, aranyozott bimbófrízes bélletű keretben egy-egy félalakos angyal fadomborítása, középen ugyanilyen keretben, aranyozott Mária-monogram volt látható. A körmező többi részét deszka-alapra ragasztott burizs-szemekből képzett, aranyfestésű mező töltötte ki. Az oltár Budapesten készült, s kevésbé részletgazdag felépítésében a Mátyás-templom főoltárának Schulek Frigyes által tervezett típusát képviselte. Ezt a két oltárt 1970-ben kíméletlen módon darabjaira aprították. Az aranyozott oszlopféjezeteket és más, a nyitott templomban napokig szanaszét heverő faragott részleteit, éppúgy fehér selyembélésű tabernákulumát eltűzelték, egyéb faragványokat a templomban dolgozó munkások vittek el.

Az államosítás után került a kertvárosi templomba a Székesegyházi Énekiskola kápolnájának felszerelése, valamint az egykor a székesegyház Corpus Christi kápolnájában, Eszterházy Pál László püspök sírja fölött függő, Dorffmaister István által 1786-ban festett Utolsó vacsora-kép is. 1958-ban még paravánként használták a templomban felhalmozott tárgyak takarására, amíg az 1960-as években el nem lopták.¹¹ A templom nyugati oldala mellé kidobott keretét megtaláltuk, azonosítottuk.¹² Feldarabolása előtti pillanatban sikerült megmenteni, kérésünkre a plébános úr a Lyceum-templomba szállíttatta, ahol azonban a drezdai akadémia tanárának, Gabriel Mattheinek szintén odamentett, 1741-ben a székesegyház Szent Imre-kápolnájának oltárára készült festményével együtt, 1972-ben megsemmisítették.¹³

1970-ben új oltárt, tabernákulumot, keresztelő-kutat és ambót állítottak a szentélybe carrarai márványból. Alkotójuk Meretei József kőfaragó volt. E márvány berendezési tárgyakat övmagasságú sávban Rétfalvi Sándor vörösréz domborításai díszítették. Ugyanekkor Nádas Éva munkájaként, szárukon két gömbnódusszal díszített, kandeláber méretű hat vörösréz gyertyatartó és a keresztelőmeden-

¹⁰ Historia 43. p.

¹¹ Néhai Salamon Béla gyógyszerész szíves szóbeli közlése.

¹² A festményt a Pollack-féle székesegyház elbontása előtt a szeminárium ebédlőjébe vitték, ahonnan az államosításkor Gabriel Mattheinek Bohus Imre kanonok végrendelete alapján készült, Szent Imrét ábrázoló képével és más műalkotásokkal együtt a kertvárosi templomban helyezték el.

¹³ Helyszíni értesülés alapján.

ce fedele is elkészült. 1977-ben a szembemiséző oltárra két gyertyatartó, és egy régebbi felhasználásával, örökmécs is készült. Újabb márványoltárt, és 2004-ben egy másik ambó is állítottak a szentélybe.¹⁴

Árpád-házi Szent Erzsébet drapériát utánzó háttérrel készült bronzszobrát első alkalommal a bal mellékhajó szentély felőli végébe állították. Felszentelése készítésének évében, 1977-ben e helyen történt, majd az akkori főoltárra helyezték.¹⁵ A szoborban megjelenített nőalak, mozdulata alapján bárkit ábrázolhatna, tartalmilag, attribútum hiányában, nem utal a megjeleníteni szándékolt személyre. Bal válla felé fordított feje teljes profilban látszik. Frontális beállítású alakja mellett lecsüngő, kissé széttárt karjai nem kifejezői a Szent Erzsébetet jellemző karitatív tulajdonságnak. A szobor függönykarikás drapéria-háttér előtti bemutatása a tartalmi kifejezés szempontjából közömbös. A részlet nélküli hosszúruhás nőalak megjelenítésének e módja, formai utalás hiányában, a szemlélő számára közömbös marad. Rieger Tibor szobrászművész alkotását napjainkban a bejárati előtér jobb oldalán láthatjuk. Felszentelési helyén Szentsír-oltárt létesítettek. A sírhely a menza alatti teret tölti ki, fölötte, átvetett kendővel a fekete posztóanyagból készült keresztet látjuk, amelyet részben takar az előtte kétfelé nyíló fehér függöny. Az oltár mellett márványpilléren áll a gyász fehér kendőjét viselő Fájdalmas Anya festett szobra, amely egy hívő ajándékaként került a templomba 1986-ban.

A jobb mellékhajó szentély felőli záró falán függő, modern felfogásban megjelenített életnagyságú bronz Feszület felismerni engedi alkotóját. A Tettye fölött emelkedő szikláról az alatta elterülő városrészre tekintő megfeszített Krisztus szuggesztivitása ismétlődik a kertvárosi templom Feszületén, de az előbbinél fokozottabban szemlélteti az emberfeletti kínszenvedés megdöbbentő drámaiságát. Rétfalvi Sándor alkotása formailag és tartalmi szempontból is alapvetően eltér a hagyományos feszületábrázolásoktól. Az utóbbiakkal való összehasonlításban feltűnik a korábbi korok bármilyen méretben is készült hasonló ábrázolásainak csekély kifejezőereje. Ugyanakkor a kertvárosi Korpusz részletein, a görcsberándult ujjak látványán túl, a testi-lelki szenvedés nagyhatású megjelenítését tapasztaljuk, különösen, amikor kis távolságból a kereszten függő, haldokló Krisztus fájdalmat tükröző arcába tekintünk.

A templom két sorba rendezett, kőrisfából készült padjait a padlóburkolat lerakását követően állították fel 1973-ban. 2010-ben a templom padlófűtésének kiépítése után padozatát új burkolólapokkal rakják le, ugyanakkor felújítják a padokat is. Egyetlen gyóntatószéke a jobb oldali mellékhajó végében áll. Igen egyszerű síkelemekből felépülő, alacsony lábakra helyezett, kétajtós üvegezett szekrényre hasonlító építmény. A külső szélek felől nyíló ajtószárak katedrálüvegeit kereszt alakú osztás tagolja, timpanonos oromzati mezejében kereszt látható. Hegybíró Miklós építész tervei szerint készítette Merkler József asztalos, 1973-ban. Az első két, ma már ismeretlen helyen lévő, vagy elpusztult nyitott gyónta-

¹⁴ Historia. Számozatlan betétlapok, 1970., 2004. Jelenleg a templomnak nincs baptisteriuma. A réginek vörösréz zárófedelét megőrizték.

¹⁵ A Pécsi Egyházmegye Schematizmusa 1981. Pécs, 1981. 170. p.

Rétfalvi Sándor: Feszület

tószéket a temetőkápolnából, illetve a belvárosi templomból 1949-ben Kelemen Andor apát-plébános kölcsönözte a templomnak.¹⁶

A keresztúti stációk a mellékhajófal ablakosztásainak megfelelően helyezkednek el, akárcsak az 1946-ban alkalmazott első keresztúti ábrázolások, amelyek Szabó Margit által színesre festett fekete-fehér nyomatok voltak. A jelenlegi, Németh Aurélia 1986-ban készült sorozatának alapált bronzlemez hatását keltő plasztik-munkája, amelyeken a hagyományos többalakos kompozíciók helyett a képművészetben mindössze két szereplő portréi és a szükséges tárgyi utalások szerepelnek. A stációk amúgy is ismert eseménytörténete helyett e korszerűbb előadásmód nem elbeszélő jellegű, viszont a lényegre koncentráló, modern felfogásban megjelenített ábrázolások. A leegyszerűsített, tömören fogalmazó kompozíciók ellenére az egyes állomások cselekményének egyértelmű bemutatása szempontjából, valamint az arcokon tükröződő érzelmek kifejezésében hatásos alkotások.

A hajó magasan elhelyezett ablakait az első időkben fakeretbe foglalt katedrálüveggel látták el. Az időállóbb műkő szegélyt és a vaskereteket 1968-ban építették az ablaknyílásokba. 1988-ban kerültek helyükre a színes mozaik üvegablakok, amelyek a nap minden szakában jól érvényesülnek a nagy fehér falfelületek környezetében.¹⁷ Az összképi benyomás javításában és a belső tér hangulatának emelésében jelentős tényezők. A jobb oldali ablaksor kompozíciói Szent

¹⁶ Historia 131. és 66. p.

¹⁷ Historia, Betétlapok, 1988.

Erzsébet életéből vett jeleneteket, a kiűzetést, a rózsa-csodát, a kenyérosztást, a két koronát és Erzsébet eljegyzésének jelenetét, a bal oldaliak magyar szenteket, Szent Margitot, a vizet fakasztó Szent László királyt, Szent Gellért püspököt, Szent Imrét, végül a Szent koronát felajánló Szent István királyt ábrázolják. Az üvegmozaik kompozíciók Molnár Attila műhelyének alkotásai.¹⁸

A templom orgonájának vásárlásáról 1973-ban esik szó a plébániatörténet lapjain. A szűkszavú bejegyzés a készítőről, a korábbi használati helyről vagy a hangszer tulajdonságairól bővebbet nem árul el. Mindössze annyit tudunk róla, hogy Szigeti Kilián tervezte, s hogy 1982-ben átalakították.¹⁹ Legközelebb 1986-ból szerezhetünk tudomást a jelenleg használatban álló orgona elkészültéről. Dr. Ament Lukács bencés szerzetes tervezése alapján a Budapesti Aquincumi Orgonaépítő Üzem gyártotta három manuállal, harminchárom változattal (III/33–1986).²⁰ Az orgonaszekrényt négy egységre osztott elhelyezésben állították fel. Ebben a megoldásban nyilvánvaló szempont volt, hogy a két szélső homlokzati ablakot ne fedjék el, ezért a mély hangzású sípokat a karzat széleire, a középfekvésben megszólalókat középre, a magas hangokat képzőket pedig előre, a kórus mellvédjének erre a célra kivágott részébe építették. A faragványos díszítést jelentő áttört függőnymotívum a sípházak felső részét takarja, fő elemei viszont csak keretet adnak az egyszerű, ötoldalú oszlopos hasábokba rendezett sípoknak. Első soruk előre- és összetartó, élszögben találkozó két síkot képez, találkozási vonalukat egyetlen síp alkotja.

Első harangját 1945-ben kapta a templom. Egy vasúti pályamunkás által talált 300 kilogrammos bombának épen maradt orrkúpjából Ludvig Rezső bőrgyári lakatos azt a nem mindennapi harangot alkotta meg, amelyet a szintén általa készített alacsony faállványon láthatunk a kórus alatti előtérben. A ráhegesztett *Béke hírnöke* felirat a bomba eredeti feladatától merőben eltérő, ügyes kezek által átalakított szerepére utal. A harang-különlegességet 1946. november 17-én, a templom búcsúnapján szentelte fel Lajos Gyula kanonok.²¹ Első, immár templomi szolgálatát a mai harangok helyén, a főhomlokzatot záró nyeregtető alatt 1949-ig egyedül teljesítette. Működése a bejárat előtérbe csüngő kötél segítségével történt.

A harangok beszerzésére a háború során leszerelt és elhurcolt, beolvasztott harangállomány pótlásának időszakában, az elpusztult öntőműhelyek miatt alig volt lehetőség. Kertváros második harangja is, lévén a harangoknak is saját sorsuk, kalandos úton jutott a templom birtokába. 1946-ban egy arra utazónak feltűnt a bátaszéki állomás mellett heverő harang, aki a látottakat a kertvárosi lelkészség tudomására hozta. November hó folyamán kérvényt intéztek a Magyar Államvasutak Igazgatóságához a háború alatt Erdélyből elhurcolt, két mázsa súlyú harang ügyében. Közben a talált és elfekvő harangokról az állam hivatalosan is rendelkezett. A pécsi egyházmegye területén, Bátaszéken fellelt harangot a székesegyháznak ítélték, majd Pécsre szállították. Ezt a példányt a kertvárosi

¹⁸ Historia

¹⁹ Historia 141. p.

²⁰ Historia, Betétlapok, 1986.

²¹ Historia 51. p.

A bomba-harang

templom kapta meg 1949-ben.²² A csíkmenasági harang a tetőtérben 1982-ig volt egyedül, mivel időközben a bomba-harangot, mint kuriózumot az előtérben helyezték el. A harangok összeírása során, két használaton kívüli példány került elő. Újdombóvárról egy 65 kg-os, Szentlászlórol pedig egy 98 kg súlyú harangot kapott, illetve vásárolt az egyházközség.²³ A templom főhomlokzatának nagy ívű ablakából, a talán egykor felépülő torony alsó szakaszából, az 1983 óta villamos vezérlésű három harang szava hangzik fel, s szólítja, vagy az idő múlására emlékezteti a régi kertváros lakóit.

A felszerelés tekintetében a templom már az első időktől megfelelően ellátott volt, ami elsősorban a székeskáptalan 1945. november végi ülésének határozatából következett, amikor az egyházi ruhák ügyében hozott döntése szerint a templomot a székesegyházi ruhatár nélkülözhető darabjaival kell ellátni.²⁴ További számos nagylelkű adományról szerezhetünk tudomást a parókiatörténet lapjairól. A miseruhák mellett ötvöstárgyak is szerepelnek. Kelyhek, cibóriumok megfelelő számban állnak rendelkezésre a készletben, közöttük egy 18. századi monstrancia is szerepel, amelyet egy kehellyel együtt 1977-ben újraaranyoztak. Az oltárnál

²² Historia 56 és 72. p. Felirata: Öntötte Nicolau Spereanu haranggyára Bukarestben az Úrnak 1922-ik esztendejében. A csíkmenasági hívek buzgó adományozásából Gabriel főangyal tiszteletére.

²³ A harangok feliratai: – 65 kg. Szent Mihály tiszteletére 1929-ben készült e harang, hogy a feltámadás vigaszát csengje a szeretteikért kesergők szívében. Öntötte Szlezák László harangöntő Magyarország aranykoszorús mestere Budapesten. – 98 kg. Öntötte Szlezák Rafael Rákospalotán 1947-ben

²⁴ Historia 51. p.

lévő szőnyeg Farkas Lászlóné textiltervező munkája. A nagy oltárszőnyeget Pirgl Boldizsár fodrázmester ajánlotta fel a templomnak, ezen kívül más szőnyegeket különböző adományokból helyeztek el a templom kövezetén. Virág püspök egykori nagy íróasztalát Dr. Jurányi György plébános saját tulajdonaként hagyta a plébániára. A Szent Filoménát ábrázoló festmény is papi hagyatékból maradt a templomra 2007-ben, amely a bejárati előcsarnokban, Szent Erzsébet szobra fölött látható.

Háborúból – győztesen

A két világháború közötti évtizedek fiatal építész-generációja a Walter Gropius szellemi hatása alatt álló Bauhaus irányzata felé orientálódott. Az új formavilágtól idegenkedő hivatalos szemlélet miatt az első időkben az ifjú építészek kevés számú, elsősorban lakásépítésre szóló megrendelést kaptak. A modern templomépítéssel felé hajló törekvéseket költségvetési szempontok is indokolták, ugyanis a korszerű formarendet követő templom lényegesen kevesebb anyagi ráfordítással volt kivitelezhető, mint a történelmi stílusokat követő épületek. Természetesen nem pénzkérdés motiválta az építészet irányváltását, legfeljebb a háború és következményeinek szerény lehetőségei csökkentették a hatósági ellenállás erejét.

Pécs-kertvárosi templomának Gosztonyi Gyula-féle első tervei az 1920-as évek hazai avantgarde irányába nyitott építész nemzedék tettekesztségét tükrözik. Gosztonyi a körülmények kedvezőtlen hatására eredeti elképzelését többször is megváltoztatni kényszerült, azonban a gazdasági, és a rendelkezésre álló építőanyagban jelentkező kötöttségekhez minden esetben rugalmasan alkalmazkodó tervváltozatokkal bizonyította magas szakmai felkészültségét.

Az újabb felfogásban fogant templomok a rendelkezésre álló térbeli környezet rendezését is igényelték, de ennek anyagi vonzatai, a két évtized gazdasági körülményeiben, az ilyen irányú törekvéseknek határt szabtak.²⁵

Ez a háborús körülményekből következő helyzet a mai napig érezteti hatását a kertvárosi templom előtti téralakítás ötletszegénységében, rendezetlenségében, ahol a templom homlokzatát takaró fák miatt a tér az építészeti szempontok funkcióját nem teljesítheti. Pedig az úgynevezett térfal kertvárosi jellege alkalmasabb környezeti látvány lehetőségét nyújtja egy szabadabb térélményt nyújtó városképi egység számára. A templom előtt magasra nőtt fák helyett a tér közepén alacsony növényzet, szökőkút vagy szobor telepítésével, virágos körsétánnyal, padokkal, a Honvéd tér–Erdély utca irányából a templomra való rálátás feltárásával, városképi szempontból is Kertváros egyik nyugalmas, kedvelt centrumát jelenthetné.

Az Árpád-házi Szent Erzsébet-templom 1974-re, a lelkesedés plébánia rangra emelésének évében, feladatának minden tekintetben megfelelt. A hosszú évek terjedő fejlesztés és gyarapítás eredményeképpen, Pécs modern templomainak sorában, immár harminc éve egyenrangú egyházi épületként és szolgáltatóként tartjuk számon a lakosság lelki szükségleteinek ellátásában.

²⁵ Kiss Katalin–Cságoly Ferenc: A 30-as években épült modern építészeti együttesek megőrzésének lehetőségei napjainkban = Rimanóczy Gyula (1903–1958). Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Magyar Építészeti Múzeumának kiadványa. Budapest, 1994. 45., 48. p.

ÓNODY JENŐ

EGY EMBER ÉLETE... II.

Alföldi parasztyerekből lettem pécsi bányász

Eltelt egy hét. Erdély felől a betonúton éjjel-nappal özönlöttek a visszavonulók. Grigorij civil ruhába öltözött és Géza bátyámmal körutat tettek. A többieket hasztalan kereste, csak a Balog-tanyánál kilőtt másik tankjukat találta meg. Érdeklődve nézte a visszavonulókat, az út mellett beásott hosszú csöví, messze hordó német ágyúkat. Pontosan úgy, mint a többi fiatal, de a zsebei gránátokkal voltak tele.

Október közepe táján következett a változás, a visszavonulás befejeződött, az utat és a vasutat feladták. A lövegeket kihúzták a gödörből, teherautó után kötötték és elhúztak nyugat felé. Csönd lett, az ágyúzás teljesen megszűnt.

Szép, napfényes délelőtt volt. Nyitott zöld autó jött a földúton és bekarrodott a tanyába. Szürke köpenyes, kereksapkás katonák, kézi fegyverekkel a kézben, vállon, ukránok voltak. Odamentünk, anyám egész kenyeret hozott, megszegte, feldarabolta.

Apám elment a tankhoz, senkit nem talált. Hosszas kiabálás után került elő a technikus, Mihail. A többiekről ő sem tudott semmit. Mikor megértette, hogy itt vannak az oroszok, azonnal kibontotta a tankot, beült és jött. Rövid búcsú, kézfogás után indult a betonút felé. Apám is beült és elment vele a Karacs-tanyáig, ott volt a parancsnokság.

Meglepetéssel fogadták az eltűnt tankot és vezetőjét, az elmondott történetet és apámat, aki mindezt igazolta. A parancsnok, Plotnyikov őrnagy egy igazolást adott apámnak, melynek szövege: „Ezen igazolást Ónody Gézának adtuk ki arról, hogyan rejtette el és mentette meg egy tankunkat és személyzetét tíz napon keresztül. Forró köszönet ezért, és parancsunk, hogy nevezett parasztot és családját minden zaklatástól meg kell kímélni és a lehetőség szerint legnagyobb segítséget nyújtani számára. 1944. október 18. Plotnyikov őrnagy, 31735. postarészleg”.

Éjjel kopogtatták a kis ablakot. Papa ggye masin? De nem jöttek be, bizalmatlanok voltak. Apám kiment, fegyverrel a kézben fogadták. A személyzet két tagja került elő és rémülten kereste a tankot. Követelték, hogy apám is menjen velük a parancsnokságra. Most apám is félt: de hiszen éjszaka van, lelőnek az örök! Nem mertek reggelig várni, és nem mertek egyedül menni sem. Így aztán messziről kiabáltak az öröknek.

Másnap reggel ők hárman visszajöttek, mert néhány katonai eszköz még a kukoricásban maradt elásva. Azokat is magukhoz vették, majd igazi búcsú következett, egetverő jókedvvel. Ettek-ittak, emlékül sorozat a mennyezetbe, apró ajándékok oda-vissza. Egy durván munkált kis réznyelű bicskát kaptam, ami sokáig megvolt. Az öt főből tehát három került elő. A másik kettőt nem találták, úgy tudom, azok is hazataláltak, csatlakoztak a sereghez.

Mozgalmas napok következtek. A harcoló, fegyelmezett gépesített alakulatok mögött kisebb-nagyobb csoportokban, lóháton és gyalog jött a hadsereg. Itt fegyelemről már nem beszélhetünk, minden csoportnak, minden katonának saját törvénye volt.

A németek a legkritkább esetben jöttek be a lakásba, tömegesen sohasem. Az ukránok kopogtatás nélkül jöttek, birtokba vették az egész lakást és mindent sajátjuknak tekintettek. Igaz, nem voltak igényesek, elaludtak a konyhában, a padlón, szalmában, sűrűn egymás mellett. Szegyzis, kusáj! Mondta apám. A fegyvereket a szoba közepén gúlába rakták, leültek és ettek. Mindegy volt, hogy mit. Nagyon szerették a malakót klebával – a tejet, bele aprított kenyérrel –, tej pedig volt bőven.

Nagy beszélgetések voltak oroszul. Innen tudom, hogy apám reménykedett a kiugrásban. Gitler, Gorty, Szalássi nevei röpködtek a levegőben. Nagyon nagy baj ez nekünk, fiam, mondta apám.

A jó lovat elvitték kérdés nélkül, hagytak helyette rosszat, ha hagytak. Volt egy fekete csödörünk, amit Géza bátyám vezetett haza, teljesen kimerült állapotban. Nálunk feljavult, csak vasvillával lehetett etetni, olyan vad volt. Jött néhány lovas, kiverték a csödört. Két lábra állva csápolta a levegőt. Egy ráült, de rövidesen a földre huppant. Csodálkozva mondta: Á, harasó konyi! Kivezették az udvarról a szántás mellé, ott ült rá. Sokáig vágtázott a szántásban, térdig belesüppedve. Nem bántotta a lovat, csak engedte vágtázni, amíg teljesen ki nem merült. Letörölgette, megpaskolta a nyakát. A csödör olyan kezes lett, mint a bárány. Saját kis hegyi lovát ott hagyta helyette, de apám kizavarta az udvarról. A mezőn ődöngött, Gúték fogták be. A hadsereg vegyes társaság volt. Voltak idősebb emberek, akik imádkoztak, keresztet viseltek és mondták, hogy: Moszkva nye harasó! Ez a második ukrán hadsereg volt. Voltak jobb emberek, éjfélbe nyúló beszélgetésekkel, akiknek kis motyója nagyobb részét Puskin- és Lermontov-könyvek tették ki. Apám papírjait több példányban lemásolták, ők tudták, hogy miért. Bozse, bozse, Zafra tózse, mondták.

Volt néhány galambunk, a tetőn sütkéreztek. Egy katona célzott és lőtt. Behozta, hogy ő abból levest szeretne enni. Anyám mondta, hogy legalább két galamb kellene. Így aztán két galambból készült a leves. Két kutyánk is volt, a Burkus és a Hitler, szép fehér kuvasz mind a kettő. Kis húgom szólt a kutyáknak, egy katona meghallotta, azonnal lőtt: Hitler kaput! Elástuk a kedves kutyát, szó nélkül. Minket legyőztek, elvesztettük a háborút.

Két nyitott terepjáró gördült be az udvarra, vagy húsz román katona ugrált le róla. Enni szeretnének. Anyám mondta, kenyeret tud adni, fogjanak egy süldőt, és az üstben főzzék meg. Így is lett. Bőséges, nagyon finom étket készítették az üstben, az udvar közepén. Furulya került elő, és a tűz körül elkezdtek jární a hórát. Az udvart felsöpörték, bakancsaikat levetették, mert a hóra mezítláb az igazi. Válluknál összekapaszkodtak, körbe álltak, körbe jártak. A dallam is ugrált, ők is ugrottak, mezítlábukkal dobantottak, csattogott a talpuk a tiszta, sima földön. Daloltak, kurjongattak: Ruszki lubis malakó, Bukaresti dalekó!

Román tisztok érkeztek. Üdvrivalgás, végig ölegették a bakákat, együtt

ettek, táncoltak, majd ugyanúgy búcsúztak, és mentek tovább. A hórázás az éjszakába nyúlott, aztán a kis szobában, az istállóban nyúltak el, ki hol talált helyet.

Sápon, az andaházi és szentkozmai tanyavilágban nem tudok komolyabb atrocitásról. Haláleset nem történt. Nagy szerepe van ebben apámnak. Központ voltunk. Cselédembereknél nem lehetett – mert nem volt mit – enni. Karjukkal mutatták az irányt felénk. Sok zabrálnivaló már nem volt. A lovakat, bicikliket, rádiót, jobb ruhákat elvitték. Az ökrök, tehének, disznók megmaradtak, akadtak újabb lovak is. A portyázók ettek, beszélgettek, mentek tovább.

Apám segítséget kért az újfalusi helyőrségtől. Eredménye nem volt, és mi is tudtuk, hogy másfelé sokkal több a baj.

Egy éjjel anyám felriadt: valaki jár a ház mögött. Lámpát gyújtott, erre kopogtak az ablakon. Apám kiment. Hét, vagy nyolc német katonával jött vissza. Fegyverteleknek voltak, a szentkozmai megállóban szöktek meg egy fogolyvonatból, fölszedték a padlót és kibújtak. Kis csoportokban indultak nyugat felé. Mosakodtak, tiszta fehérneműt kaptak, az még volt – feltarisznyáztak, térképet kaptak. Civil ruhát már nehéz volt összeszedni, - vegyes lett. Még jó szállást nyújtott a határ, még sokféle kint volt a kukorica, ami sütve kitűnő táplálék. Vajon tudtak-e élni vele, vajon haza értek-e?

Szabó Márton bácsit kirabolták. Ketten voltak otthon, a feleségével 70 év fölötti öregek. Rájuk törték az ajtót, megverték őket, minden mozdítható értéket elvittek. A rablók orosz szavakat használtak, sto takoj, kak gyela, stb. de nem oroszok voltak, hanem magyarok, megismerték őket. Ságiak voltak. A bűnösöket aztán nem találták meg, talán nem is keresték. A falvakban, Földesen, Szováton, Kabán több hasonló eset fordult elő. Magyarok fosztogattak magyarokat. Kabán nyilas fiatalok lelőttek egy szovjet katonát. Súlyos következményei lettek. Tizedeléssel fenyegették a lakosságot. A tizedelés elmaradt, de sokakat málinkij robotra vittek.

Bátyám legeltette az ökröket. Magyar katonabakancs volt a lábán. Láta, hogy két szovjet katona közeledik, gyorsan levetette és eldugta a bakancsot, nehogy katonának nézzék. Odaérve, mutogattak a meztelen lábára, majd az egyik benyúlt a zsákjába és egy pár bakancsot dobott oda neki.

Újabb három német katona tért be hozzánk, akik szintén a fogolyvonatból szöktek meg. Ők ott is voltak néhány napig, az istálló padlásán rejtőztek. Nekik kisebb kézi fegyverük is volt, amit a határban bujkálva találtak. A szalufára felírták a címüket. Pár nap múlva búcsú nélkül, észrevétlenül távoztak.

Levelt kaptam Újfaluból december közepén, hogy kezdődik az 1944–45-ös iskolaév. A mezőgazdasági középiskola második osztályaiba mentem. Az iskola új helyen, a volt Miskolczi-kúria egy részében működött. Az épület egy sarkában még ott lakott a tulajdonos család néhány tagja. Az épületben lakott a volt polgári iskolai igazgató is, aki itt gazdaságvezető tiszteletet töltött be. Volt istálló is, gazdasági épületekkel, és volt kert is gyümölcsfákkal és egzotikus növényekkel. Volt két nagyszarvú ökör, egy tehén és néhány – a háború által teljesen lerobbantott – ló is. Ezeket a hetes tanulók gondozták. A konviktus megszűnt, magánháznál voltam koszt-kvártélyon Ispány Marcival, aki két évvel előttem járt. Sági fiú volt.

Újfaluban még kilótt tankok voltak az utcákon. Halottak búzlóttek a ház-tetőn a református templom mellett. Egy vasárnap gödröket ásunk a derecskei útfélen. Mésszel leöntött tetemeiket hozták ide. Segítettünk összeszedni a fegy-
vereket, lőszereket.

Tavasztól a volt leventeház udvarán lévő strandra és a Berettyóra jártam fű-
ródni. A Berettyó szeszélyes kis folyó. Magamtól tanultam meg úszni. A Berettyó-
ba fulladt nagyapám bátyja, László. 1906-ban Pocsajon temették el. Fennmaradt
kézzel írott munkáiból tudom, hogy a család reménysége volt, olyan tehetség,
amilyen nagyon ritkán születik. Naplója, feljegyzései, melyek most is megvannak,
gyermekkorom óta erősen hatottak rám.

A lovakat is elhoztam és fürdettem a Berettyóban. A ló jól úszik, de vigyázni
kell, a patájával el ne találja az embert.

A Berettyópartra jártak a „mobil” lányok az orosz katonákkal, akiknek ked-
vére jött a háború. Közel volt a vasútállomás, fogolyvonatok húztak kelet felé. A
szökött foglyok helyére civileket fogdostak, hogy meglegyen a létszám. Veszélyes
időszak volt. Én nem bántottam senkit, engem sem bántottak.

A tanárok közül többen elmentek, mások jöttek. Hittan tanárunkat az oro-
szok agyon lőtték, nem tudom, miért. A kultúrházban megjelent a baloldali ideoló-
gia. Baloldali csoportok, pártok alakultak és rendszeresen előadásokat tartottak.
Sok volt az érdeklődő, főként a fiatalok. Az elhurcolt zsidók közül néhányan visz-
szajöttek és bekapcsolódtak a közéletbe. Az utcán orosz katonák járkáltak, ket-
tesével. Agitátorok, szintén kettesével és minden lehetséges helyen magyarázták,
hogymilyen jó világ van az oroszoknál.

A négy nagy pártra jól emlékszem, úgymint a kommunista-, a szociáldemok-
rata-, a kiscgazda- és a parasztpártra. Eleinte eljártam mindegyik párt rendezvényeire,
előadásaira. Sok furcsaságot láttam. A volt nyilas leventeoktató, aki azt mondta,
hogy minket az éhség szteppére telepítenek, most csasztuskákat énekelt. A volt Hitler ra-
jongó, zsidóverő fiatalok közül mind többen épültek be a Kommunista pártba.

Ez időben olvastam a „Kertmagyarország felé” című könyvet. A gazdászok-
nál kézzel írtak. A könyv hosszantartó, nagy hatással volt rám, ez a hatás
maig fogva tart. Saját sorsomat és az ország sorsát Kertmagyarországban tudtam
elképzelni. Ennek az elképzelésnek a négy párt közül egyedül a kiscgazdák prog-
ramja felelt meg, de az, tökéletesen megfelelt.

Az iskolában több közeli rokonom, falubeli és környékbeli barátaim kap-
csolódtak a kiscgazdákhöz.

Apám fiatal kora óta és előtte nagyapám is, a vadásztársaság aktív tagja
volt. Nálunk, a tanyán is gyakran összejöttek. Apám barátai közül több személyt
ismertem fel a kiscgazdáknál, akik politikusok, később képviselők lettek. Megis-
mertem szüleim régi kötődését, engem is megismertek, kézen fogtak, elkapott,
húzott magával a kiscemberek, a szabad parasztok országformáló mozgalma. Ké-
szen találtam az életideált apám, nagybátyáim, közeli rokonaim életében, Sápon
és a közeli falvakban. Jó úton járok, csak tanulni kell, nagyon sokat.

Kisgazda program volt a nagybirtokok felosztása, a földosztás. Hat-nyolc holdat kapott egy-egy volt béres. Tudtam, hogy kertműveléssel ez eltart egy családot, és leköti annak munkaerejét, de külterjes műveléssel semmire sem elég. Az úgyszólván azt mondták: majd segít a Kisgazdapárt.

Föld és munkaerő volt, iga, eke és vetőgép nem volt. Vetettek búzát kézzel szórva, kapa után, gereblyével boronálták el. E tárgyban többször szót emeltünk mi, „kertmagyarok”, de eredménye nem volt, nem is lehetett. A látványos politika döntött, nem a józanész.

A kisgazdáknak a falu központban, öreg vályogházban volt a központjuk. Sokan jártak oda, de az ügyeletet, egyéb tennivalókat mi, gazdászok láttuk el. Döbbenet volt, amikor Bajcsy-Zsilinszky Endrét kivégezték. Mi akkor is tudtuk, hogy a fő németellenes erő, a kiugrás magyar útjának szervezője a kisgazdák pártja lehetett volna, ha hagyják.

Rendelet jött, hogy a fegyvereket be kell szolgáltatni. A dezertáló katonák eldobott fegyverei, tőlényei a tanyák fiatalságához kerültek. De bűnözők kezébe, dezertáló szovjetek kezébe is kerültek. Nálunk több tucat fegyver gyűlt össze. Zoltán nagybátyám is fogott belőle, de ő időben leadta. Apám tán nem is tudott róla, így későn vittük be. Baj lett belőle, nehezen tisztázódott. Kimaradtam a bajból, mivel már nem voltam otthon, pedig néhány pofont én is megérdemeltem volna.

1945. május elsején nagyszabású népünnepély volt Újfaluban, és másutt is. A Berettyó partján ökörsütés volt, nagy beszédek voltak oroszul, magyarul, utána reggelig tánc. Részt vettek az oroszok, a barisnyák is. Több rendbontás, verekedés történt, az oroszok lövöldöztek is. A volt leventeházban is rendszeres volt a tánc. Idősebb orosz tiszték, széttárt karral, hosszan járták a guggolóst: „Raszcvítáli na beregi grúsi.” Sokáig tapsoltatták magukat, azután jött a másik tiszt. Ez nálunk biztosan így szokás. Kiskatonák nem kerültek színpadra. A leventeházban is rendszeresen verekedtek, de mivel az ok mindig a lányok közt volt keresendő, nem csináltak belőle nagy ügyet.

Az őszi búzát fagyasztva, „jarovizálva” tavasszal vetették. A pékek kukoricából sütötték a lapos, ragadós kenyeret, közben a búza magtárakban dohosodott. A vidéki nép zsúfolt vonaton szatyorban hordta Pestre az élelmet, használt ruhaneművel megrakva utazott haza. Az áruforgalom spontán, tömeges cserével indult, de a gazdaságot nagyon hamar talpra állította.

Otthon, a tanyán is rendeződött a helyzet. Rengeteg volt a munka. Nagyon szép lovaink, hatalmas, gyönyörű ökreink voltak. Az ökröket, amíg lehetett, a váradi nagyvásárból hozta apám. Ezek keresztezett jószágok voltak. Volt bennük a fehér magyar marhából és az erdélyi barnából is. Nagyra nőttek, erősek, okosak, és szelídek voltak. Ökör hátán ülni sehol sem láttam, csak nálunk. Boronálás, hengerezés alkalmával Géza bátyám is, én is felültünk a csás ökör hátára, persze, nem egyszerre. A mi ökreink nem voltak lomhák. Ha tudták, hogy hazafelé mennek, nekilendültek a futásnak, egyszerre lépve, könnyedén.

Anyám földjei is a mi művelésünkbe kerültek a Hosszúszeren és a Kacs-

korán. Megkaptuk apám megyyesi földjeit is. Nálunk nem okozott kiesést a front átvonulása, fegyver alá még fiatalok, de az ökröt, lovat hajtani már elég erősek voltunk, bátyám is, én is.

A 45–46-os évek jól fizettek. A család elhatározta, hogy beköltözünk a faluba, Sáp-ra. A fő utcán lévő még üres, egyholdas telekért Ónody nagyanyámnak és a testvéreknek, három hold kitűnő szántót adott apám a Gáttőn.

Az anyag összehordása '45 második felében megkezdődött. Tordán, az Eserő-birtokon bontottak, onnan hordtuk szekérral a használt téglát. Az andaházi tanyán bontottuk, ami felesleges, onnan jött a vályog, a faanyag és a cserép. A sápi vályogvető gödörben is sok vályog készült. Azt szokás szerint segítséggel, a rokonok, ismerősök összefogásával hordtuk haza. Géza és én erősen be voltunk fogva. Apám gyakorlott munkaszervező volt, szombat este még visszafordított a tanyára, hogy vasárnap reggel újabb fuvarot hozjunk a bimbókkal. Ezt az utasítást megtagadtuk, mert már készültünk az esti bálba. Rendben, ahogy akarjátok, mondta apám. A bál nem volt az igazi, az ökröket el kellett látni, a munkarend napokra felborult. Megbántuk az ellenkezést, anyám is neheztelt érte, aztán már mi is egymást hibáztattuk.

'45 második felétől, amíg épült a házunk, Sápon laktunk, a Katona udvarban, a sütőben. Az állatok nagyobb része kint volt a tanyán. Tanyás is volt, Géza is, én is, hol itt, hol ott. De én az év nagy részét iskolában töltöttem.

Apám szólt, beszéde van velem. Itt volt az orvos nagybátyám, Jenő bácsi Kabáról. Őt taníttatta a család. Régi szokás szerint egy fiúgyermek kapta ezt a bizalmat, hogy a család tekintélyét növelje és a többiek támasza legyen. Neki fiú utódja nincsen, de kötelességének érzi, hogy férfi orvos utódot állítson maga helyett. Egyszóval, akarok-e orvos lenni? A költségek nagyobb részét is hajlandó ő fizetni.

Vasárnap Kabára kerekedtem a legfontosabb könyveimmel. Elmondtam, hogy a kertészet és az állatok érdekelnek, az orvosi pályára soha nem gondoltam. Volt ott egy tanár, akivel rövid idő alatt megállapítottuk, hogy olyan nagy anyagból kellene különbözetit tennem, ami a rendelkezésre álló idő alatt lehetetlen. Különösen építkezéssel egy időben, gondoltam hozzá én. Unokatestvérem, Ónody Sanyi egy évvel fiatalabb nálam, ő gimnáziumba járt. Belőle akkortájt papot akartak nevelni. Az orvosi hivatást ő sem vállalta.

A Kacskoráról a sápi szérúre hordtunk. Két szekérral indultunk, amelyek búzakévéekkel voltak alaposan megrakva. Elöl Géza haladt a két fiatal ökörral, utána én a két öreggel. Kissé lemaradtam. A szántók között kisebb legelő volt, ahol az ökrök legelni, pihenni szoktak. Én fent ültem a rakott szekéren. A Rigó-Bicskás, saját ötlettől vezérelve, hirtelen befordult a legelőre. Az útmenti árok szépen rendben volt. A kerék nagyot döccent, a szekér felborult. A kerekek oldalra kerültek, és forogtak. Én messzire repültem. Géza látta az esetet, le is hordott, ő volt az idősebb. Igaza volt, túlságosan hamar felmászta a szekérra, a rakomány tetejére. Aztán kifogta az ökreit, és újra raktuk a szekeret. Ez kétemberes munka, Géza akkor már mestere volt a szekérrakásnak.

Többször közlekedtem ló-szekérral, vaksötétben a tanya és Sáp között.

Ne félj, fiam, mondta apám, a ló jól lát sötétben, és nem megy az árok közelébe, nyugodtan rá bízhatod magadat. Lóval hasonló hiba nem is fordult elő.

Már újra iskolában voltam '45 őszén, amikor egy randalírozó szovjet társaság elvitte a szekerünket, két lóval és elvágattak keletre, Újfalú felé. Az egyik ló, az Ilka hasas volt, már az utolsó időben.

Pár hétre rá Újfaluban, az utcán várakozva megismertem a szekeret és a lovat, az egyiket. Kereskedő fuvarozott vele Debrecen és Újfalú között. Felírtam a pontos címet és kigyalogoltam a tanyára. Apám bekerekezett Debrecenbe és lóval, szekérrel tért haza. Az Ilka sajnos elpusztult, amikor a randalírozó bandát az útról az árokba leszorították Biharkeresztes közelében.

1945 őszén választásokra készült az ország. Nagy propagandáról a kommunisták és a kiscgazdák részéről beszélhetünk. A kommunisták a szegény népréteget célozták meg. Látványosan szegényes öltözetben, egy-egy agitátor szónok mellé csoportosulva, brigádokban járták a falvakat, nagyobb tanyákat. A kiscgazdáknál szekerekkel jártuk a falvakat, nemzeti zászlókkal, szalagos-pártás lányokkal. Nagy beszédek voltak. Megismertem Tildy Zoltánt és Nagy Ferencet. Hallgattam a beszédeiket, úgy láttam, ők lesznek a kis emberek vezetői. Tildy református pap, Nagy Ferenc tíz holdas kisparaszt.

Újfalú akkor Csonka-Bihar megye központja volt. Az MKP-nak már volt „R” gárdája. A kiscgazdáknál a megyegyűlésen tíz válogatott fiatalember volt megbízva, hogy állandóan a vezetők közelében tartózkodva, a testi épségükre vigyázzon. Köztük voltam én is.

Nagy Ferenc fogékony volt a kertművelés kiterjesztéséhez, de azt mondta, sok munka és sok idő kell ahhoz. Idő pedig nem volt, csak verseny az időért. És volt egy megszálló nagyhatalom, amelyik árgus szemekkel figyelve, beleszólt mindenbe. A kiscgazdák programjához nem sikerült megnyerni a megszállók támogatását.

A választás elsöprő győzelmet hozott. Felbolydult a politikai élet, Nagy Ferenc keményen és látványos sikerrel kezdte a programot, de nem volt esélye a szovjet hadseregre támaszkodó ellenfeleivel szemben.

Új gazdasági tanárt kaptunk, Lóheringnek neveztük. Azt mondták, nagy tudású ember, de nem értett semmihez. Írni nem tudott, beszélni sem. A tanárok közt állandó volt a marakodás. Több barátom, Gyöngyössy Pista is Debrecenbe ment. Én is gondolkoztam ezen, különösen azért, mert ott volt az egyetem Pállagon, akkori álmaim netovábbja.

Karácsonyi szünetre hazaindultam Sápura, de nem volt annyi milliárdom, hogy vonatjegyet tudjak venni. Szép havas, mínuszos idő volt, gyalog tettem meg a tizenhat kilométeres utat. Tizenhét éves voltam. Több lányiskola volt Újfaluban, a lányokat már észrevettem, és ők is engem. Táncolni szerettem és tudtam is. Tagja voltam egy kis néptáncsoportnak.

Sápura hirtelen robbantunk be a tanyáról. Megbolygattuk a hierarchiát. Nem voltunk finoman nevelve, de családi hagyományainknak megfelelően élre törtünk minden tekintetben. Táncolni Sápon kívül Földesre és Tordára jártunk. Földesen mo-

zi is működött. Sok ismerős fiatal volt ott a részes aratók gyermekei közül. A mozi után bál. A bálban esténként három-négy verekedés. A közönség félrehúzódva helyet adott és hangosan biztatta a hadakozókat. Mi nem vettünk részt a csetepatében, nem voltunk verekedősek. Földesre toronyíránt jártunk át, a gyalogúton.

Tordán többször megkergettek bennünket. Futottunk az utcán, messziről futottak utánunk. Beugrottunk egy kerítésen, elrohantak mellettünk.

Az elpusztult Ilka helyett lovat vett apám a kabai nagyvásáron. Csillag volt a neve, szép ló volt. Úgy adódott, hogy lószerszám nem lévén kéznél, igában nem lett kipróbálva. Elhittük az eladónak, hogy jó ló.

Negyvenhat nyara volt. Én voltam a soros, hajnalban kimentem a lovakhoz. Enni kaptak, na, mondom, megpucolom a Csillagot. Amint a vakaró az oldalát érte, rúgott, harapott, alig tudtam kimenekülni mellőle. Apám azt mondta: nem lehet az, fiam.

Szekérrel a tanyára indultunk, a Csillag is be volt fogva. A Hosszúszeren egyszer csak megállt, két lábbal elkezdett rúgni a bakon ülők felé. Az istrángba gabalyodott és még a földön fekvő is rúgott. Kihámoztuk, szekér után kötöttük és haza, azután vissza Kabára. Másik lovat vett apám, szintén Kabáról. Fiatal, jó növésű nóniusz volt. A neve csak Muki volt, de megszoktuk. A Muki élmény volt. Gyönyörű a tartása, járása, szekérbe, igába, türelmes és serény. Legjobban azt szerettük benne, hogy kitűnő hátasló volt. Sokat jártattam, vágóban Tordáig, Földesig és Sápon, a falu alatt. Két lovunk volt, Muki és a Bolygó. Soha szimpatikusabb állatokkal nem találkoztam.

A házépítés 1946 második felében zajlott. Már nem voltam otthon. Apámat sikerült meggyőzni, bevitt a debreceni mezőgazdasági középiskolába. Nézik a bizonyítványt, minden rendben. De hát miért jön ide az utolsó évre, az érettségi előtt? Debrecen, az Debrecen! – mondta apám. Ennél a két szónál maradtak aztán, többször elismételve.

Debrecenben kitűnő társaságba kerültem. Itt volt konviktus is, nevelő tanárral, nekem semmire nem volt gondom. Megismertem a várost. A Dóciba sokan jártak a sápi, földesi ismerős és rokon lányok közül.

Tájékozódttam Pallag felől. Megtudtam, hogy ott Győrffy kollégium működik és az majdnem ingyenes.

1947 júniusában érettségiztem Debrecenben, jó eredménnyel. A politikában kemény csatározások voltak. Ebből itt kimaradtam, de olvastam újságot, broszúrát, hallgattam beszédeket. A 40–50 holdas gazdaságokra, akiknek három évig a legjobban ment, mind sötétebb jövő várt. Differenciált adórendszert vezettek be. A gépállomások, Tsz-ek a legjobb földeket kapták, a magángazdákat kitétték az Isten háta mögé. Beadási rendszereket kreáltak, termény, zsír, tej, hús stb. Teljesen fölöslegesen, hiszen nálunk sohasem, akkor sem volt hiány élelmiszerből.

A jövő láttán Géza is, én is elpályáztunk otthonról. Egy iskolaévet, (1947–48), otthon töltöttem, én voltam a kocsis. Géza önként katonának, tiszti iskolára jelentkezett, '48-ban behívták.

A '48–49-es iskolaévre Pallagra, agráregyetemre jelentkeztem. Tudtam, hogy ez az utolsó nagy dobásom itthon, ezért mindent megpróbáltam, hogy sikerüljön. A községtől ajánlás kellett. Az ajánlást Halász Vince bácsi adta, ő MKP-tag volt.

Aláírjuk, fiam, rokonok vónánk mink, fiam, aztán majd számítunk rád, fiam, mondta Vince bácsi, miközben felkászálódott a kosárfonásból.

Később megtudtam, valóban rokonok vagyunk, hetedik felmenőnk közös. Az öregek szájhagyománya mindenről pontosan tudott. Tiszta lappal indultam, elkötelezetten a nép ügye, a nemzet ügye mellett, mentesen a politikától. Apám barátai 20–50 holdas magángazdák voltak. Mindent tudtak rólam. Nem helyeselték, hogy úgymond baloldali, kommunista egyetemre megyek. Csak Gyöngyössy Imre bácsi biztatott: ne hallgass rájuk, tanulj, ha lehet.

A kocsmában külön padjuk volt a kisgazdáknak. Ott jöttek össze, egy pohár bor mellett, értékelni a helyzetet. Apám is odajárt. Fórum volt a két fodrász, Kecse úr és Madarász Zoli üzlete is.

A közélet változott, a kisgazdavezetés fokozatosan visszaszorult. A közoktatás még kisgazda kézben volt, a Győrffy népi kollégiumokkal együtt. Még nem tudtam, hogy éppen ez időben zajlott a kisgazda vezetés felszámolása ezen a téren (is).

Felvételre Pestre kellett menni, illetve Budára, a Szent Imre herceg úton lévő Kertészeti Egyetemre. Apám közölte: nem tudlak visszatartani, fiam, de segítséget ne várj tőlem. Pestre utaztam. A szállás, étkezés ingyen volt. Még romokban volt a város, gyalog közlekedve nem volt könnyű megtalálni a helyszínt, mivel először voltam a fővárosban. A behívót mutatva azonnal otthont – fekhelyet – kaptam, de azonnal kezdődött a politikai fejtágító is. Nem volt nehéz igazodnom, hiszen a tanyán a legszegényebbek között nőttem fel. A szövetkezés gondolata azonban új volt és nem volt világos. 1948 augusztusa volt. Az ország minden részéből összeverődött fiatalok, fiúk és lányok voltunk együtt, talán százan. Megtanultuk az akkor még újnak számító dalt, négyes sorokban, alakzatban jártuk a budai utcákat és daloltunk. Győrffy Béla vezényelt:

*Sej, a mi lobogónkat fényes szellők fújják,
Sej, az van arra írva, éljen a szabadság.
Sej, szellők, fényes szellők, fújjátok, fújjátok,
Holnapra megforgatjuk az egész világot!*

A felvételi sikerült. Visszagyalogoltam, végig a Duna parton, át a Mancsi pontonhídon a Nyugatiba és hazautaztam. A Dunán az összes híd a folyóba volt robbantva, állítólag a németek robbantották fel őket. (Rákosi Mátyás nem így gondolta, mikor partizánadón a népet robbantásokra buzdította.) A Mancsi híd a lerobbantott Margit hídtól délre, rövid uszályokra, pontonokra rakott fagerendákból állt. Pár nap múlva megjött a behívóm Pallagra, az Agrár Egyetemre. Felvettek a Népi Kollégiumba is.

Pallag a Nagyerdő nyugati szélén van. A kollégiumban négyen laktunk egy félkomfortos szobában. A vezetőség fiatalokból állt. Szigorú rend uralkodott. Kollégiumban lakni csak jó tanulmányi eredménnyel lehetett. Tanulócsoportok, tanulókörök alakultak, akik átbeszélték az anyagot. Állandóan tanultunk, ha nem volt

éppen szeminárium. Mivel fürdő nem volt, hetente bejártam a nagyerdei fedett uszodába. Az egyetemen több ismerős volt. Két évvel fölöttem járt Tisza Pista, a földesi Tisza földbirtokos fia. Egyik tanyájuk a miénk közelében volt. Régen sokszor láttam az egész családot kocsival közlekedni a tanyaúra és vissza.

A vezetőség tagja volt Molnár Dénes, a volt sápi tanító fia is. A Katona-földnél szomszédok voltunk. Sándor bácsi vágta, Dénes szedte a markot, de lemaradt. Az öreg leteremtette: vágjad te, én felszedem, kötöm és keresztbe is rakom utánad!

Egy hallott történet: Sándor bácsit a fronton eltűntnek nyilvánították. Fiatal felesége már élettárrsal élt. Mikor fogságból hazajött, batyúval, szakállasan, egy asszony az utcán felismerte: jé, a tanító úr! Nagyot néz most a tekintetes asszony! Nem néz nagyobbat, mint amekkorát lát! – volt rá a válasz.

A tanyán Sándor bácsi főzött: megfőzöm a paszulyt szalonnabúrral, leszűröm oszt megvan a leves is, a főzelék is.

Dénes rendes volt hozzám, de segíthetett volna többet is. Lehet ugyan, hogy sejtelve sem volt a galibáról, amit a nevem okozott. Dénes később a karcagi kutatóintézetnél dolgozott. A vezetőség tagja volt Gyórfy Béla, én az ő embere voltam. Láttam, amint lelkesen dolgozott, és láttam, amint politikailag kikezdték, úgy tudom, el is ítelték. Később rehabilitálták, és a soproni kutatóintézetnél dolgozott.

Egy hétvégén, Sápon előadást kellett tartanom a mezőgazdaság jövőjéről. Ismerős, kiscgazda fiatalok jöttek el, nem volt nagy sikerem. Régi barátaim közül többen megsértődtek. Pedig én nem voltam radikális. A szövetkezést csak önkéntes alapon tudtam elképzelni. Lelkes voltam és naiv. Azt gondoltam, hogy tudok segíteni.

Nehezen viselték el a helyi és területi kiscgazda vezetők, hogy az, amihez életük nagy reményeit fűzték, a párt lassan megszűnt a hátuk mögött. Nehezen viselték az itt-ott már náluk is jelentkező szegénységet, pedig ez csak a kezdet volt.

Pallagon rengeteget tanultam. Elég csak a biológiát említeni, mikroszkóppal néztük a növényi és állati sejteket, az egysejtű élőlények világát. Gazdasági gyakorlaton Kuthy professzor úr ismertette a vetőgép beállításának technikáját, majd azt mondta: kukoricát vetünk 60 centi sortávolsággal, kérem, állítsa be valaki a gépet. A gép, hasonló volt, mint a miénk otthon, azonnal ugrottam. Mértem, húzogattam a csoroszlyákat, bemértem és rögzítettem a vezető kereket, fél perc múlva jeleztem, hogy készen van. A professzor úr ellenőrizte és felderült: hol tanulta ezt, fiam? Otthon tanultam, professzor úr. Szeretem a precíz embereket.

Többször bevettek bennünket Debrecenbe felvonulni, tüntetni. Más egyetemek diákjai is vonultak, itt többször találkoztam unokatestvéremmel, Tubival, ő akkor az orvosi egyetemre járt.

A szemináriumok előadója legtöbbször Ábrahám Lajos volt, a kollégium egyik vezetője, harmadéves hallgató. Egyszer beszélgetést kezdeményezett. A családra volt kíváncsi. Apám hogy írja a nevét, mi a végzettsége, hol és mit dolgozott, és főleg, a Felső Tisza-vidéken vannak-e rokonaink? Nem tudtam megfejtetni a rejtélyt.

Karácsonykor otthon elmondtam, unokatestvérem, Oláh Ilike megkérdezte: nem zsidó az az Ábrahám? De – mondom –, ő az egyetlen zsidó a kollégiumban.

De hiszen Ónody Géza írta a Tiszaeszlári pert! Jenő, ebből nagy bajod lesz! Lett is. Ősszel Nagy Imrét hallottam beszélni egy agrárgyűlésen. Lényege az ismert szlogen: támaszkodj a szegényparasztságra, köss szövetséget a középparasztsággal és harcolj a kulák ellen. Főként a begyűjtésről volt szó. Én ezt a beszédet nem felejtettem el Nagy Imrének. Egyebekkel együtt beleszólt az én életembe is. Igaz, az ő élete is ráment.

A féléves vizsgák jelesre sikerültek. Aláírt leckekönyvvel a zsebemben hazamentem a karácsonyi szünetre. Volt néhány megbízásom az ifjúsági szervezethez, összejövétel, felmérések stb. Összes jegyzetem, teljes felszerelésem nálam volt. Minden időmet a tanulásra akartam fordítani. A vizsgaeredmény alapján bejutottam a Szovjetunióba induló diákcsoportba. Úgy volt, hogy a szünet után indulunk Taskentbe.

Apám az első világháború után a Volga vidéken, a szamarai kormányzóságban, (a Szamarszki Gubernában), Kujbisovka településen volt két évig hadifogoly. Egy gazdaságban dolgozott, ahol a fiatal gazda családtagnak tekintette, a saját hűgát akarta hozzáadni feleségül. Ha elmegy, majd én is elmegyek, megnézek ott, fiam. Te azt a lányt szeretnéd megnézni, aki ezt a dohányzacskót horgolta neked, akit otthagytál, mondta anyám.

Vége felé járt a szünet, levelet kaptam Pallagról. Közölték, hogy az egyetememet a pestihez csatolták, a népi kollégiumban a továbbiakban nem kaphatok helyet. Igen, tehát a szállásról, étkezésről magamnak kellene gondoskodnom Budapesten. Apámnak régen megmondtam, hogy nem kérek támogatást. Tudtam, hogy kis gazdasága, úgy, mint másoké is, a teljes leépülés stádiumában van. Tudtam, hogy a Lajos keze benne van a dologban. Ne keseredj el, fiam, te bárhova mégy, mindenütt megállod a helyedet, mondták a szüleim. Így aztán a leckekönyvvel együtt otthon maradtam. A leckekönyvet azóta is őrzöm. Pestről is jött levél később, amelyben az egyetem hívott. Talán reklamálni kellett volna? Nem tudom. Én nem is válaszoltam. Két ökör és egy tehén volt már csak az állatállományból. Nem volt kocsis, apám a lovakat is eladta, elmentek adóba.

Ünnepi hangulatban volt a község, a hét végén bál volt, természetesen ott voltam én is. Elmondtam, hogy otthagytam az egyetememet, megmondtam, hogy miért. Pallag életem szép epizódja volt, apám is elfogadta, nővéremmel meg is látogattak ott. Sokáig vágytam vissza, de csak az egyetemre, a politikába nem!

Jelentős különbség van egyetemi polgárnak vagy ökörhajcsárnak lenni. Már csak a Sáp körüli földekre volt gondunk. A Hosszúszeren és a Meggyesen dolgoztam a bimbókkal. Szerettem tanulni, szerettem kaszálni és szántani is. Mivel haszon már nem volt belőle, a parasztok elkezdtek földjeiket ingyen följárlani az államnak. Apám is ezen mesterkedett, én is ezt javasoltam.

1949 a fordulat éve volt nálunk. Márciusban férjhez ment Gyöngyike nővérem, Báránra, Papp Jánoshoz. Szép idő volt, szép családi lakodalom volt. Ezután gyakran átjártam Báránra.

Mind jobban ment a kulákozás. Most már tudtuk, hogy mi is kulákok va-

gyunk. A tanácsnál elszámoló bizottság, – nyúzóbrigád – alakult. Új vezetők jöttek, bizonyos Hlada nevű személy lett a vezetője. A gazdákat sorban beidézték, elszámoltatták, mennyi termett, mennyit kell beadni, hol a többi, hol az ára? Egyesek úgy válaszoltak: mi közöd hozzá, te szemétláda?!

Pofozó-verőbrigád alakult. Többeket kegyetlenül megverték. Nincs jogom nevetek írni, hiszen a sértettek is szégyellték a dolgot, az elkövetők helyett. Közvetve Sápon és országosan is, sok halálos áldozata volt a népellenes túlkapasoknak.

Apám minden földjét felajánlotta, de a többség még ragaszkodott a földjéhez. A begyűjtési miniszter Nagy Imre volt. A gazemberség ott van, hogy semmi szükség nem volt begyűjtésre, hiszen nem volt élelmiszerhiány. A rendelkezés csak a zaklatás eszköze volt. Hlada elvtárs, a volt pofozógép, amikor dobták, Dunaújvárosba (Sztálinvárosba) ment kohásznak. A kocsmában korsó sörök mellett mesélgette, hogyan és mennyit segített ő a parasztoknak. Isten malmai lassan örölinek.

Tudtuk, hogy termelőszövetkezetben kulák tag nem lehet, állami gazdaságban nem dolgozhat. Ezért sokat gondolkoztunk, mitévők legyünk. Mások is gondolkoztak és a fiatalság lassan, fokozatosan megindult az iparvidék, főként Budapest felé. Gyöngyössy Pista barátommal együtt készülgettünk Pestre. Neki volt ismerőse, Tőkés István bácsi, aki szállást adott. Próbáld meg, fiam, mondta apám, én már nem tudok neked értelmes munkát adni. Ne dolgozz potyára, én majd valahogy megszabadulok a földtől.

1949. december vége volt, szilveszteri bál. Nem voltam elkötelezve, mindekkivel táncoltam. Orosz Endre volt a zenész. Ahogy táncosomat elkérték, szembe találtam magamat egy fiatal hölgygel, akit látásból ismertem. Csípőre tette a kezét, én meg a derekára. Csárdás volt soron. Nagyon jól táncolt, vezetgetett engem. Ez kell nekem, népi táncosnak, gondoltam magamban. Már láttam, hogy néznek minket, Endre is mellénk lépett, nekünk húzta. Egy figurával átvetem a vezetést, aztán a Sápon akkor jól ismert kis harang, majd a nagy harang következett. Itt már ugrani kellett, szépen, egyszerre ment a tánc. Ezután forogni kezdtünk. A forgást mindig jól bírtam, úgy látszik, ő is. Endre gyorsított. Sokáig forogtunk, egyre gyorsabban, már nem láttam semmit, minden összefolyt. Egyszer megállt a zene, mi is megálltunk. Akkor láttam, hogy csak ketten táncoltunk, egy kör közepén és mindenki minket nézett. Köszönöm, mondtam. Jó utazást, mondta, legyen szerencséje. Ez volt a búcsú a szülőfalumtól. Másnap elmentem még a templomba, ez volt a búcsú második része. A harmadik részt anyám mondta, amikor elköszöntem: menjetek, fiam, menjetek. Nagy a világ, próbáljatok szerencsét! Ne maradjatok itthon, mert itt semmi sem lesz belőletek.

1950. január 3-án utaztunk Pestre Pistával. Szállásunk a Nyugati közelében volt. Egy kicsit túl finom volt alkalmi munkások részére, ezért akármilyen munkát nem lehetett elvállalni. A Bajcsy-Zsilinszky úton volt egy nagy munkaközvetítő, oda jártunk rendszeresen. Nagyon sokan voltak ott vidékiek, akiknek otthona sem volt. Nyitástól zárásig ott töltöttük az időt. Voltak komplett talicskás brigádok, ásó-lapát-csákánnyal, ők voltak a legjobb helyzetben. Rakodókat is kerestek néha. A pályaudvaron ögye-

legve, néha akadt hordármunka. Talán még ez lett volna a legtisztább, én azonban rendszeres és biztos munkát akartam. A pénzem csak fogyogatott. Pista többször hazament pótlásért, én megfogadtam, hogy pénzért haza nem megyek.

Nagy, üres teremben üldögéltünk. Oldalt volt egy kis kalitka, ablakkal. Az ablak mögött egy hölgy üldögélt, akit kis aranyosnak nevezünk. Egy nap nyílt az ablak és a kis aranyos nagy hangon kiabálni kezdett: hé, emberek! Most szóltak a nehézipartól, hogy több száz embernek tudnak munkát adni. Akit érdekel, jelentkezzen a Guszev utca 5-ben. Kiderült, hogy bányamunkáról van szó, ezért nem sokan mentünk, a Nehézipari Minisztérium volt ott. Pista barátom közölte, hogy bányába nem jön.

Nekem nincs választási lehetőségem, munkára van szükségem, ahol jól fizetnek, mondtam. Ha a kaszát elbírtam, elbírom a csákányt is. Közöltem, hogy olyan helyre mennék szívesen, ahol szállást és étkezést is tudnak adni. Többen csatlakoztak. Pécszet ajánlották.

Másnap reggel, a miniszteriális ajánlólevéllel Pécsre indultunk. Voltunk vagonban tízen, közte több pesti vagon. Láttam, hogy ezekből nem sok marad meg. A lankás, dombos vidék nagyon tetszett. Sárbogárdnál kezdtek dalogatni a gyönyörű operettet:

*Áldott magyar hazám, édes szülőanyám,
Tőled a sors mostohán elrabolt már
És bár a nagyvilág hírt és vagyont megád,
Olykor kivert vándorként bolyongok feléd.
Sárbogárd, Dombóvár, vadvirágos vidék,
Napsütött Hortobágy, visszavártok-e még?
Százszínű délibáb csókra csábít engem,
Sárbogárd, dombóvár, gyógyítsd meg a lelkem.
Lassan leszáll az éj, a Nap nyugodni tér,
Idegen ég ragyog rám, bús éjszakán.
Süví az éji szél, zizzen a falevél,
Álmomban jár csak szívem hozzád, szép hazám.
Sárbogárd, Dombóvár...*

És a másik, a legszebb magyar-nóták közül:

*Hogyha ír majd, édesanyám, írjon a falunkról,
Küldjön egy szál virágot az öreg akácunkról,
Írja meg, hogy az emberek sajnálták-e, hogy el kellett mennem,
Írja meg, hogy magán kívül megsiratott-e valaki engem.
Írja meg, hogy házuk előtt áll-e még a nyárfa,
Írja meg, hogy arrafelé milyen nóta járja?
Él-e még az öreg cigány, járnak-e még fonóba, mint régen?
Mindenkiről írjon anyám, csak egy lányról sose írjon nekem.*

Segítettek az utasok is, aki ismerte a dalt, aztán mentek a nóták, egyik a másik után, egészen Pécsig.

A PÉCSI FELSŐOKTATÁS ÉVSZÁZADAI

Méltán tarthat számot az olvasók érdeklődésére a pécsi felsőoktatás történetét – a középkortól egészen napjainkig – feldolgozó kötet. A mű egyrészt erősíti a hallgatók kötődését az intézményhez, s az itt eltöltött éveikhez. Másrészt a város lakosainak biztosít lehetőséget arra, hogy rendkívül olvasmányos stílusban ismerkedhessenek meg a Pécsi Tudományegyetem múltjával és jelenével. A szerzők hat fejezetre tagolva tekintik át a pécsi felsőoktatás intézményeinek szervezetét és működését a régió, valamint az ország fejlődésének tükrében. Az eseménytörténetet színesíti, hogy az egyes korszakok művelődési viszonyai és mindennapi élete is bemutatásra kerülnek.

A kötet első fejezetében Fedeles Tamás és Lengvári István Pécs történetének legfontosabb momentumait villantják fel. Mindketten hangsúlyozzák, hogy a település római kori alapítása óta a dél-dunántúli régió fontos gazdasági, egyházi, illetve oktatási központja volt. Ez pedig jelentős mértékben hozzájárult a város szellemi pezsgéséhez, illetve a lakosság vallási, etnikai és kulturális sokszínűségéhez.

Fedeles vizsgálja a Nagy Lajos király uralkodása idején szerveződő pécsi egyetem alapításának körülményeit. A választható fakultások ismertetésén kívül rámutat, hogy sok hallgató csupán személyes kapcsolatainak kiterjesztésére iratkozott az intézménybe. Néhány érdekesség mellett az olvasó megismerkedhet Magyarország első egyetemének tanáraival, köztük Galvano di Bolognával, aki pécsi működése során a 14. századi Európa legjobbban fizetett oktatójává vált.

Az újkori pécsi felsőoktatás történetét Pohánka Éva tárgyalja a 16. századtól az első világháború kirobbanásáig. Bár a középkori *universitas* elsovadását követően a városnak hosszú ideig nem volt egyeteme, a felsőfokú képzés több fontos intézménye is a korszakban jött létre. Ezek közé tartozik a Papnevelő és Hittudományi Intézet, valamint a Püspöki Joglyceum, melyek az 1920-as években Pozsonyból Pécsre költöző Erzsébet Tudományegyetem alapjait szolgálták.

A trianoni határok megállapítása után Budapestre, majd Pécsre költöző egyetem kiépüléséről, továbbá a város és az intézmény között kialakult kapcsolatról fest szemléletes képet Pohánka és Lengvári. Az olvasó betekinthez a karok hallgatóinak és kollégistáinak mindennapjaiba, sporttevékenységébe, emellett számos híressé vált pécsi diplomás rövid életrajzával ismerkedhet. Kevesen tudják, hogy városunkban végezte tanulmányait többek között Weöres Sándor költő, illetve Fonó Lászlóné, európai híru gyermek-kardiológus.

A pécsi felsőoktatás II. világháború utáni átszervezését, illetve a jelenleg tíz karral és harmincezer hallgatóval működő integrált Pécsi Tudományegyetem létrejöttét Polyák Petra és Lengvári István ismerteti. A szocialista politikai befolyás ellenére már az 1950-es évektől világszínvonalú szakmai és tudományos tevékenység folyt az orvosi fakultáson. 1970-ben indulhatott meg városunkban a közgazdászokképzés, s ugyanebben a tanévben nyitotta meg kapuit a Pollack Mihály Műszaki Főiskolai Kar. A Pécsi Tanárképző Főiskolán pedig az 1980-as években indult meg egyes szakokon az egyetemi szintű képzés, a jelenlegi Bölcsészettudományi és Természettudományi Karok előfutáraként.

A kötet szerzői azt is szem előtt tartották, hogy az egyetemi élet nem csak a tanulásról és a vizsgákról szól. Éppen ezért kitérnek az intézmény keretein belül működő filmklubra, a hallgatói önkormányzatok tevékenységére, illetve az 1990-es évek elején formálódó szakkollégiumi mozgalmakra. A mű külön értéke, hogy az intézménytörténetet sikeres szigorlatok után, sporteseményeken és alkotótáborokban készült fotók tarkítják, melyeken az egyetem egykori és mai hallgatói is könnyen magukra ismerhetnek.

Czeferner Dóra

Fedeles Tamás – Lengvári István – Pohánka Éva – Polyák Petra. A pécsi felsőoktatás évszázadai. Pécsi Tudományegyetem. Pécs, 2012. 162 oldal

ROZS ANDRÁS

„Horthysta katonatiszt”, hortobágyi kitelepített, segédmunkás, majd főagronómus DR. BREUER PÁL ÉLETÚTJA

2012. március 15-én „Magyarország köztársasági elnöke – a miniszterelnök előterjesztésére – nemzeti ünnepünk, március 15-e, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc kezdetének, a modern parlamentáris Magyarország megszületésének napja alkalmából a Magyar Érdemrend középkereszt polgári tagozata kitüntetést adományozza az 1950-es években a hortobágyi kényszermunkatáborokba elhurcolt emberek sorsának és a kitelepítések okainak feltárása, a meghurcoltak rehabilitálása és érdekvédelme terén végzett több évtizedes munkájáért, valamint példaértékű életútja elismeréseként Dr. Breuer Pál, a Recski Szövetség Hortobágyi Tagozatának alapító elnöke részére” – szól a hivatalos közlemény.

E kitüntetéssel egy nehéz, küzdelmes életút kapott végre megérdemelt elismerést. Pedig dr. Breuer Pál, a ma 89. évében járó Pali bácsi életének legtöbb szakaszában nem is álmodta volna, hogy ilyen rangos, magas presztízzsel bíró állami kitüntetésben valaha is részesülhet. Igaz, nem is törekedett a kitüntetés elnyerésére. Nem az elismerés, az érdemérem, hanem a mindenkori alkotómunka, a szakmai tisztesség, valamint a közéleti érdeklődés és tettrekészség készítette őt bármilyen beosztásában.

Breuer Pál családja, felmenői a királyi Magyarország német származású, de a 19. század második felében magyarrá asszimilálódott polgárainak életútját járták be. A Breuer család sarjai jelentős közéleti szerepeket betöltő polgárok voltak a Szepességben, Lőcsén. A család egyik ága az erdélyi Nagybányára költözött a 19. században. Breuer Pál hasonló nevű édesapja 1914-ben érettségizett Kolozsvárott, majd a kolozsvári egyetem állam- és jogtudományi karára iratkozott be. Tanulmányait azonban nem folytathatta, mert a világháború kitörésekor be kellett vonulnia katonának. Kiváló harctéri szolgálataiért 1917-ben főhadnaggyá léptették elő. 1918 végén az Erdélybe beözönlő román csapatok elleni harc céljából jelentkezett a széky hadosztályba. Az ekkor már román kézen lévő Temesvárott felderítő feladatokat látott el, majd a trianoni Magyarországon hivatásos katona lett. 1943-ban ezredessé léptették elő. 1945-ben amerikai fogságba került, innen ez évben hazajutott, leigazolták, de 1946-ban megvonták tőle a nyugdíját. Breuer Pál anyai nagyapja is a későbbi trianoni Magyarországon kívül eső területről, a délvidéki Bácskából származott. A francia eredetű (a családi hagyomány szerint az ősök közé tartozott Ney marsall, Napóleon vitéz tábornoka) családból származott. Breuer Pál nagyapja, Ney György tanító volt, a mezőgazdasági szaktanítói iskolát is elvégezte. A tanítás mellett vállalkozásokat indított. 1906-tól a Baranya megyei Vejti község melletti Zehi-pusztát bérelte a pécsi püspökségtől. 1908-ban Bácsszentiván községben kendergyárat létesített. Bácskai ingatlanvagyonra mind elveszett 1918 után. A nagyapa Magyarországra menekült, a Baranya megyei Ormánságban telepedett le, ahol bérlőként gazdálkodott a két világháború között, előbb Zehi-, majd 1931-től a

közeli Vörösi-pusztán. Ney György ormánsági bérelt gazdasága állatállományának és felszerelésének egy része a II. világháború után is megmaradt, így a családba benősült idősebb Breuer Pál mint elbocsátott katonatiszt a Drávafokon bérelt birtok 40 hold földjén kezdett gazdálkodni 1946-ban.

Ifjabb Breuer Pál 1941-ben érettségizett Nagykanizsán, a piarista gimnáziumban, majd hivatásos katonának készülvén beiratkozott a Bólyai János Katonai Műszaki Főiskolára, ahol 1944-ben hadnaggyá avatták. Frontszolgálatra hívták be. 1945. március 29-én Kőszeg közelében kétszáz emberével megadta magát a túlerőben lévő szovjet hadseregnek. A szovjetek kivégzéssel fenyegették, de megúszta, Székesfehérvárra került hadifogolytáborba, ahonnan Románián keresztül a Szovjetunióba vitték, a Gorkij (korábban és ma újra: Nyizsnyij Novgorod) melletti hadifogoly-láger lakójaként fizikailag igen leromlott állapotba került, de 1947. szeptemberében hazajöhetett a hadifogságból. Apja gazdaságában dolgozott Drávafokon, munka mellett folytatta a még a háború előtt elkezdett jogi tanulmányait levelezőként a pécsi egyetemen.

Az Államvédelmi Hatóság 1950-ben kezdte meg az „ellenséges, megbízhatatlan elemek” és családjuk elhurcolását, kitelepítését az ország déli és nyugati határsávjába tartozó helységekből Hajdú-Bihar és Szolnok megyébe, elsősorban a Hortobágy és környéke állami gazdaságaiba. 1950. március 29-én Breuer Pált is kitelepítették Drávafokról nagyanyjával, anyjával, apjával és öccsével együtt a tiszántúli munkatáborok egyikébe, a Polgár melletti Lenin-tanyára. Breuer Pál önéletrajzi írása szerint a család kitelepítésének fő oka az volt, hogy édesapja nem vállalta az ÁVH által felajánlott felderítő munkát (kémkedést) a nyugati országokban, valamint ifjabb Breuer Pál nem engedett a belföldi besúgási tevékenység ÁVH-követelésének. Breuer Pál szerint őket ezért büntetésből telepítették ki.

Hortobágyon és környékén 12 állami gazdasági táborban mintegy 8 ezer személyt helyeztek el tanyai épületekben, illetve sátrakban, családjaikkal együtt. A kitelepítettek a tanyai gazdaságokban dolgoztak, mezőgazdasági munkákat végeztek: földet műveltek, állatokat gondoztak szakértelem nélkül, a gazdaság vezetőinek irányításával, különleges rendőregység és politikai komisszárok (ÁVH-s tisztek) felügyeletével. Breuer Pál szakértelme, iskolázottsága és vezetői képességei révén társai között vezető szerepre tett szert a táborban, 1952-ben közétkezés-vezetőnek választották. 1953-ban a Nagy Imre-kormány felszámolta az internáló- és munkatáborokat. Breuer Pál 1953. szeptember 30-án szabadult a hortobágyi munkatáborból. Szabadulásukkor semmiféle állami segítséget nem kaptak a volt kitelepítettek a polgári életbe való visszailleszkedésre.

A Breuer-család előbb Bonyhádön húzódott meg rokonoknál, itt Breuer Pál alkalmi munkákat vállalt, majd Pécsvárad közelében, a Zengőaljai Állami Gazdaság Szilágy-pusztai, majd Csokoládé-pusztai telepén dolgozott. A szállítási segédmunkás 1956-ban egyszerre két egyetemre nyert felvételt. A pécsi jogi egyetemre harmadévesként vették vissza, mellette beiratkozott a keszthelyi agráregyetemre is.

Breuer Pál az 1956-os forradalomban szerepet vállalt. Az őt és családját jogtalanul meghurcoló Rákosi-féle kommunista rendszer eltörlése érdekében lépett fel társaival, akik becsülték őt közéletiségéért, szókimondásáért, jó szervezőképességéért, és akkori munkahelye, a Zengőaljai Állami Gazdaság munkástanácsának tagjává vá-

lasztották. Forradalmi szereplése miatt nem érte nagyobb megtorlás, egyetlen retorzió ellene katonai rangjától megfosztása volt: 1957-ben mint tartalékos tisztet másodszer is lefokozták. (1991-ben rehabilitálták és tartalékos őrnagy rangot kapott.)

Visszavették az egyetemre is. Emlékezése szerint a pécsi egyetem jogi karának tanára, dr. Kocsis Mihály rektor megvédte őt a kizárástól. Jó és jeles vizsgái eredményeként elvégezte a jogi egyetemet. 1958 októberében doktorrá avatták Pécsen. Visszaemlékezésében nem hagyta ki, hogy meg ne említse: másnap trágját rakott pótkocsira. Ekkor 35 éves volt. Ezután kinevezték a gazdaság Csokoládé-pusztai egységébe telepvezetőnek. E beosztásában három évig dolgozott. 1962-ben a Keszthelyi Agrártudományi Egyetemen is sikerrel államvizgázott. Ez évben megnősült, felesége, Varga Szabó Gizella frissen végzett gyógyszerésznő, szintén kitelepített volt. Családját a felvidéki (akkor csehszlovákiai) Garamlőkről telepítették át Magyarországra, 1947-ben.

Breuer Pál már családos emberként 1962-ben visszakerült Drávafokra. Mivel nem működött együtt a politikai rendőrséggel, ismét el kellett hagynia a községet. Beköltözött családjával Pécsre, ahol feleségével házat építettek a régi Kertváros szélén. Itt laknak ma is, a Móra Ferenc és a Galamb utca sarkán álló házban. A házat bővítették, Gizella asszony itt működteti „Igazgyöngy” magánpatikáját.

A három diplomás agrárszakember ormánsági termelősövetkezetekben igyekezett hasznosítani tudását. 1964-től a csányoszrói, a felsőszentmártoni, majd a sellyei tsz-ekben már mint főagronómus helyezkedhetett el. Munkáját egyes párt- és gazdasági vezetők is elismerték, így 1974-ben a korabeli járási párttitkár segítségével a Takarmánytermesztési Kutató Intézet szentlőrinci részlegében tanácsadóként alkalmazták a szójaszolgálatnál. Ezt a munkacsoportot 1975-ben átszervezték a Bólyi Mezőgazdasági Kombináthoz, dr. Breuer Pál a kombinát mohácsi szójatanácsadó központjában dolgozott, kilenc évig mint ellenőrző mérnök. 1983-ban nem kellett nyugdíjba mennie, hanem tovább dolgozott a kombinát, majd rt. felügyelő tanácsában.

Munkabírása és tanulni tudása határtalan volt. 1983-ban idegenvezetői vizsgát is tett, 1991-ig járta csoportjaival az országot, sőt külföldre is eljutott velük.

Családja is gyarapodott. Az 1960-as évek első felében született két gyermeke, Klára és Tamás. Breuer Klára angol tanári diplomát szerzett, újságírói tanfolyamot végzett, a rendszerváltás után Washingtonban, Bécsben, Londonban a magyar követségben képviselte hazáját, mint sajtóattasé, 2012-ben a külügyminisztérium kabinetfőnöke. Breuer Tamás orvosi diplomával a zsebében gyógyszerügynökként dolgozik.

1989-ben, a rendszerváltó fordulat évében megalakult a Recski Szövetség, az internáló-, kitelepítő- és kényszermunka-táborok volt rabjai és a politikai elítéltek gyűjtőszervezete. Az országos szervezet első vezetői: Kéri Kálmán elnök és dr. Zimányi Tibor főtitkár. 1989. szeptemberében Breuer Pál megszervezte a Recski Szövetség pécsi fiókszervezetét, melynek alelnökévé, majd az országos szervezet vezetőségének tagjaként tevékenykedett. 1989 végén a Politikai Foglyok Szervezete (POFOSZ) Baranya megyei alelnökévé is megválasztották. A Recski Szövetség tagjai 80%-ban a hortobágyi kitelepítettek közül kerültek ki, 20%-uk más internált, vagy politikai okokból elítélt személy volt. A Nagy Imre-féle amnesztiával 1953-ban 7148 fő szabadult személyből 1990-ben még mintegy kétezer fő élhetett, közülük kb. 500 belépett a POFOSZ-ba,

és vezetőjük, Fónai Jenő segítségével Hortobágyon felállították a ma is emlékhelyül szolgáló vaskeresztet. A Recski Szövetség a volt rabok, internáltak érdekvédelmével foglalkozott (és foglalkozik ma is). A Németh-kormány minden egykori rabnak a rab-ság idejétől függetlenül 500 Ft nyugdíj-kiegészítést adott, az Antall-kormány idején, 1990-ben felemelték e pótlék összegét az egy évnél tovább fogvatartottak esetében. A kárpótlási törvény alapján havi 11 ezer forintot kapott minden egykor üldözött személy, aki belépett a Recski Szövetségbe. Pécssett 1990-ben 800 kárpótlási kérelmet töltöttek ki, melyeket Breuer Pál vitt fel Budapestre, a Kárpótlási Hivatalba, viszont a Recski Szövetség tényleges dél-dunántúli taglétszáma nem érte el a 250 főt (a többiek nem léptek be a szövetségbe). A 267/2000 (XII. 26.) sz. kormányrendelet nem ismerte el a Hortobágyra kitelepítést politikai okból történt szabadságvesztésnek, ezért Breuer Pál kezdeményezésére dr. Hargitai János Baranya megyei országgyűlési képviselő közbenjárásával a Recski Szövetség tagjai részére kedvező döntés született a havi nyugdíjpótlékról. A Recski Szövetség pécsi szervezetének jelenlegi tagjai között nincs recski internált, a néhány más táborba hurcolt (Csolnok), politikai perben elítélt, börtönt viselt mellett a szervezet tagságának 90%-a egykori Hortobágyra kitelepített, de közülük is már csak azok maradtak, akik a kitelepítés és internálás megpróbáltatásait gyerekként élték meg.

Breuer Pált az 1956-os forradalom és szabadságharc idején vállalt szereplése, munkástanácsi tagsága miatt tartalékos tiszti rangjától való megfosztása után 1991-ben rehabilitálták, és tartalékos őrnaggyá léptették elő. 1993-ban, 70 évesen végre jogászként is hasznosította végzettségét, a Legfelsőbb Bíróságon megnyert két pert. Viszont a nyugdíjazás előtti utolsó munkahelyén, a Bólyi Mezőgazdasági Rt-nél szerzett felügyelőbizottsági tagságából a Horn-kormány idején, 1996-ban leváltották.

Dr. Breuer Pál a pártpolitikában nem vett részt, bár egy alkalommal elfogadott egy pártjelölést: az 1990. évi országgyűlési választások előtt a Magyar Demokrata Fórum (MDF) képviselőjelöltje volt, de a képviselőséget nem sikerült elérnie (35. volt a pártlistán).

A Recski Szövetségben végzett munkája elismeréseként az Antall-kormány idején, 1993-ban a Köztársasági Érdemrend „Tiszti Kereszt” kitüntetését kapta. Breuer Pál ma is aktív tagja a Recski Szövetségnek, Baranya megyei elnöke. A volt politikai üldözöttek számos rendezvényének szervezője, alapos, felkészült beszédeivel tevékeny szereplője a Recski Szövetség, a POFOSZ, az 1956-os Szövetség ünnepeinek, „A kommunizmus áldozatainak napja” pécsi megemlékezéseinek. Az utóbbi években írói vénáját is megcsillogtatta. Jórészt az ő kezdeményezésére és szervezésével jött létre „A hortobágyi kitelepítések igaz története 1950–53” című kötet, mely öt egykori kitelepített – dr. Breuer Pál, Drexler Tiborné, Kovácsné Papp Erzsébet, Pap Imre, Schulz Lászlóné, Vadkertiné Markos Ilona – visszaemlékezéseit tartalmazza.¹ Hortobágyra kitelepítésének, család- és élettörténetének, a Recski Szövetség megalakulásának és működésének részletes leírását adja a Dr. Breuer Pál: Emlékezetem című kötet.² E két kiváló munka dr. Breuer Pál életútját méltató fenti írás forrásanyagául szolgált, a tisztelt szerzővel készült interjú mellett.

¹ B & D Stúdió. Pécs, 2005. 136 p.

² Breuer & Rudas Kiadó. Budapest, 2010. 444. p.

NAGY ANDRÁS

SZÉLÁRNYÉKBAN

Pécsi kismesterek művészete

Kultúra és művészet viszonyát meghatározhatjuk úgy, hogy a kultúra, intézményeivel és közösségi szerveződéseivel, azt a tágasabb társadalmi közeget jelenti, melyben a művészet – modern kori idegenségét felejtve – otthonra találhat. Az 1926-ban alakult Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága, s a szervezet kiállításain bemutatkozó számos alkotó munkássága jelentette egykor Pécssett azt a képzőművészeti kulturális teret, melyből a magyar és nemzetközi viszonylatban is jelentős művészek, a Bauhaus mesterei vagy Martyn Ferenc és tanítványi körének munkássága kiemelkedhetett. A kismesterek, s így a pécsi kismesterek alkotásai nem feltétlenül jelentik a gyengébb, a kevésbé kvalitatív, az uralkodó áramlatokba jobban illeszkedő, epigon jellegű műveket, hanem a világhoz való viszony egy másféle ábrázolási módját is illusztrálhatják. Ahogy Bertolt Brecht mondta az irodalmi kismesterek kapcsán: *„Az égbolt csupa óriás csillaggal nem égbolt. Lenz nem tudta megcsinálni azt, amit Goethe, de Goethe sem azt, amit Lenz.”*

A kismesterek a képzőművészetben többnyire a jelenlét képeit alkotják meg. Az igazán jelentős művekkel ellentétben, esetükben az adott korszak, vele a színhely „marasztalja” a festményeket, hogy az időtlen művészet tisztán esztétikai utópiáját elérjék. A megjelenített tér, s a megjelenítés ideje válik leginkább hangsúlyossá, ellentétben – az ábrázolás módjának erőteljes kreatív gesztusával – a témától művészi távolságot teremtő remekművekkel. A műalkotások itt a közvetlen jelenlét képei, egy bizonyos város városképként, tájképként, portréként vagy csendéletként kimerevített művészi pillanatai a személyesség egy-egy jellemző nézőpontjából. Nem a távollét heroikus vagy melankolikus művei ezek, melyben a konkrét látvány esetleg csak szimbólum vagy éppen az elvagyodás tárgyiasítása. Itt minden és mindenki itt van, Pécssett, a képek általi időben.

Ahogy Bizse János Tánc-szvit című festménye absztrakt formákra egyszerűsített tárgyiatlansága ellenére kapcsolódik a pécsi balett létrejöttéhez az 1960-as évek elején, úgy Rácz Jenő vagy Böröczffy Károly plein air festményein a pécsi külvárosokat, illetve Orfút és környékét megjelenítő tájképek sem válnak le a helyszínre gyalogló festők 1930-as évekbeli sétáiról. De ugyanígy Király Lajos – Auschwitzban meghalt fiatal tehetséges festő – Önarcképén a pálos templom mint háttér sem csupán egy véletlen, „bárhol lehet” motívum, hanem egy egykori kudarccá vált identitáskeresés színhelye.

S így – a kismesteri „jelenlétművészet” révén – akár Engel-Baiersdorf Erna „tudományos-szobrászattal” mintázott neandervölgyi ősembere is meghitten barátságos pécsi ismerősként mosolyoghat ránk a nagyon régmúlt derűjével. Mert sok esetben a kismesterek alkotásai, ellentétben a mélységet és magasságot tragikus pátozzsal jelző remekművekkel, a megállított boldog pillanat derűjének jegyében jöttek létre. Hiszen lehetnek másféle igazságok, nemcsak a legjelentősebbek. Ezért kérdezheti Kántor Péter Jegöröm című versében a Pieter Bruegel művészetével szembeállított Hendrick Avercamp flamand kismester egyik képéről írva: *„Hát mért, csak az igaz, hogy mindig sír a szél? Hogy mindig tombol? Hogy mindig sziszeg? Hogy mindig nyögve hull a falevél?”*

A „Kávéházi esték pécsi műbarátoknak” című sorozat – melynek keretében havonta minden egyes alkalommal egy-egy pécsi kismester alkotásáról esik szó – valamint az e tárgyban megjelentetett kiadványok ezeket az egykori „szélárnyékban” alkotókat próbálják a feledés elől visszahozni a kulturális köztudatba.

Nagy András

KIRÁLY LAJOS
(1921-1944)

Bizse

Pécsi Galéria és Vizualis Művészeti Műhely

Rácz Jenő
festőművész

Janus Pannonius Múzeum

A MECSEK KÜLÖNLEGES ÉRTÉKŰ NÖVÉNYEI 1.

Helleborus odorus – Illatos hunyor

Sorozatunkat e kedves, védelemre érdemes virággal kezdjük.

Az egyik legkorábban (néha már december végén!) virágzó növényünk, a Mecsek jellegzetes évelő faja, a zöld virágú, igen kellemes illatú *Helleborus odorus* W. et K., az illatos hunyor. Előfordulási területe a Mecsek és környéke. Tudományos és magyar neve is utal illatára. A faj leírója, aki ma érvényes nevét adta, nem más, mint Kitaibel Pál (szobra az egyetemi botanikus kertben látható), híres botanikus természettudósunk, aki nemes udvariasságból mecénása, Waldstein gróf tiszteletére az auktor megnevezésben előre vette a W. (= Waldstein) rövidítést: W. et K.

A Mecsek legnagyobb botanikusa, a Széchenyi-díjas professzor, Horvát Olivér (ciszterci szerzetesi neve Adolf) – aki 2006-ban, 99 éves korában hunyt el –, kedvenc növényének tartotta, mivel nevének kezdőbetűi: szintén H. O. Az illatos hunyor jellemzéséhez érdemes munkájából, „Képek a Mecsek növényéletéből” (1942, a Ciszterci Rend kiadása, Pécs) idézni: „Illatos vagy nehézszagú hunyor (*Helleborus odorus*). A tavasz első virágait már alig váró Mecsek-barátnak első virágai között van. Virágzás után, áprilisban látható nagy tőlevelei áttelelnék és csak tavasszal fonnyadnak el. Virágtakaró levelei 5 cm hosszúra is megnőnek. Mecseken és a Nagyharsány-hegyen egyaránt megvan, sőt sík területekre is lehúzódik, mint ahogy pl. Hosszúhetény és Harkány felé vezető országút mentén látható. Csonka-Magyarországon csak a mecseki flórajárásban van meg. A Mecsekről lehúzódik a szomszédos tolnai, somogyi és bácskai dombokra is. Inkább a déli oldalakat kedveli. Magyarország területén még az AI-Dunáról és Horvátországból ismeretes, elterjedési területe: Délkeleti Alpok és a Balkán-félsziget.” Könyvéből vettük ábránkat, Csapody Vera akvarelljét.

Nyáron, ősz felé pálmászerű levélzetével a gyertyános-tölgyesek alján jól feltűnik, de elsárguló tüszőterméseiből már nyár elején elszórja magvait. Egy tüszőben 9-12 mag fejlődik. A magok hosszú ideig nyugalmi állapotban maradnak a talajban, nem bolygatott területen 1–2%-ban kelnek ki a kis csíranövények.

Érdemes megemlíteni, hogy régen, a népi állatgyógyászatban, más hunyorfajokhoz (pl. pirosló hunyor, erdélyi népi nevén paponya, tudományos nevén *Helleborus purpurascens*) hasonlóan a Tenkes alján (pl. Bisse környékén) kiásták és gyökerével tehének tüdőgyulladására esetén használták. Az állat feje mögött, a nyaki bőr felületébe tűvel beszúrták a kis gyökérszálat. Itt helyi gyulladást okozva növelte a szervezet általános ellenálló képességét. Legtöbbször meggyógyult a szarvasmarha. Ezért itteni népi nyelven ökörérő fűnek nevezték. Az „ingerterápiának” nevezett népi gyógymód elterjedt volt az egész Kárpát-medencében, sőt tapasztalataim szerint még Mongóliában is. A hatást immunbiológiai módszerekkel igazolni lehet. Ennek ellenére ma már modern módszerekkel (pl. antibiotikumokkal) kezeli az állatorvos a beteg jószágokat.

Embernek alkalmas szívgyógyszer is készülhetne belőle, de túlságosan mérgező. A biztonságosabb szerek kiszorították a használatból.

Megmaradt egyik legkedvesebb mecseki virágunknak, a tavasz és a megújulás jelképeként!

Szabó László Gyula

Illatos hunyor. *Helleborus odorus*.

ÁCSOLT LÁDA

Amint neve is jelzi, a láda ácsmunkával készült. Bárdolt, fűrész és gyalu nélkül faragott deszkái zsindeleszerűen illeszkednek egymásba, oldaldeszkáit négy sarokpillér fogja össze. Anyaguk mindig keményfa, általában bükk, bár esetenként tölgyből is készült. Csilléry Klára neves néprajzkutató négyféle területi formát különít el: dunántúli, alföldi, felföldi és erdélyi.

A dunántúli ácsolt ládák közt legjelentősebb a baranyai-somogyi csoport, itt őrződött meg leginkább az archaikus formaadás, díszítéskincs és komponálásmód. Arányai zömökek, tetejük hangsúlyozottan nyeregvetésű, sarkain négy szarv (bibó) található. A Felföldön tovább ragaszkodtak a hagyományokhoz, ezáltal az ácsolt láda használata főleg kelengyeládként tovább fennmaradt, egészen az első világháborúig. Az itt készített magas testű ácsolt láda arányaiban és ornamentikájában is eltávolodott az antik-középkori előképektől, a szakirodalomban „palóc szuszék” néven ismert. Magas lábakon álló, keskeny deszkákból összeállított ládatestét keskeny, sorokra bomló vésett díszítés borítja. Erdélyben az ácsolt láda már kamrabeli használatra készült leginkább, emiatt legfeljebb egyszerű, egyenes vonalú díszítés fedti.

Már az ókori szarkofágokon, Kréta és Palesztina területén láthatók Kr.e. 2000-ben sarokpilléres felépítésű faladát utánzó geometrikus díszítések.

Magyarország területén a sarokpilléres szerkesztésű ládák a 13. század végén már megjelennek falusi hajlékokban is, valószínűleg szláv közvetítéssel, a 14. századból pedig már országszerte vannak adatok jobbágyházbeli ácsolt ládákra. Megyénkből a legkorábbi adat Dencsházáról ismert, 1523-ból. Használata az ácsolt asztalos láda terjedésével hanyatlak le. Az ácsolt ládára leggyakrabban használt szó a szekrény és variánsai (szökröny, szökrény, székrin stb.) a latin „scrinium” szóból származik, szláv közvetítéssel került hozzánk. Azelőtt a török eredetű „koporsó” rendelkezett ládajelentéssel. Az ácsolt ládát ezen kívül nevezik az Alföldön és a Felvidéken szuszéknak, Szlavóniában pedig kócsagnak. Itt kizárólag tölgyből készült ezért tölgyfaládnak is nevezik. A német eredetű „láda” szót a néprajzi leírásokban az asztalos-technikával készült ládákra szokás használni.

Az ácsolt láda külsejét legtöbbször vésett vagy karcolt (hornyolós) geometrikus díszítmény borítja. A geometrikus díszek elemei leggyakrabban körök, négyzetek és egymást metsző párhuzamosok, négyszögek átlói által képzett egyenlő szárú háromszögek. A palóc szuszékokon stilizált emberábrázolás is előfordul. A középkorból származó jellegzetesség az alapfelület növényi festékkel történt vörösítése, illetve a vésett körvonalak határolta díszítmények kékesfekete színezése. Színes festék önállóan is szerepelhetett ácsolt ládákon, 14–16. századi erdélyi példányok tanúsága szerint. Még a legkésőbbi ormánsági szökrönyökön is előfordul, hogy az asztalos ládák hatására többféle színt alkalmaztak.

Amíg az ácsolt ládát kelengyeláda funkcióban használták, helye a tisztaszobában volt, sarkos elrendezés esetén az ajtóval szemben, az ágy és a szent-sarok közt, párhuzamos elrendezésnél a szoba két hosszanti oldalának szaba-

don maradt részein (ilyen párhuzamos elrendezésű szoba például a Villány-Siklós hegyvonulattól délre és nyugatra fordult elő). A 18. század végén megjelent egy újabb ládatípus, a tulipános láda. Baranyában a 19. század elején a háziiparosok készítették ácsolt ládákat az iparos műhelyekben puhafából készült festett ládák kezdték kiszorítani. Az ácsolt láda elsődleges funkciója kelengyeláda volt, majd a család ruhaneműinek tárolása. Az újabb ládatípusok terjedése miatt másodlagos funkciót vett fel, élelmet vagy állati takarmányt tartottak benne, ugyanekkor került ki a konyhába, majd a kamrába. Harmadlagos funkcióban a ház körüli legkülönbé-
lébb feladatokat látta el: akár tyúkólként alkalmazták, vagy palántát ültettek bele, esetleg régi limlomok tárolására használták.

Burján István

Szőkröny, oroszói gyűjtés. h: 53 cm; m: 48 cm; sz: 33 cm.
JPM Néprajzi Osztály, ltsz: 68.26.1

2012. SZEPTEMBER 1. PÉCS VÁROS NAPJA

Ünnepi ülést tartott a város önkormányzatának képviselőtestülete a Pécsi Nemzeti Színházban, melynek keretében kitüntetések átadására került sor. Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének zárt ülésén hozott 213/2012. (06.21.) sz. határozata alapján a Közgyűlés

BÁRDI LÁSZLÓ részére

eddig végzett felsőoktatási tevékenységért, és a kutatási területén végzett kiemelkedő teljesítménye elismeréseként, kulturális értékeink megőrzéséért végzett kiemelkedő munkájáért, elévülhetetlen érdemeiért a

PÉCS VÁROS DÍSZPOLGÁRA

kitüntető címet adományozza.

Dévényi Sándor részére

kiemelkedő színvonalú, építészeti-tervezői tevékenységének elismeréseként a

PRO CIVITATE EMLÉKÉREM

kitüntető címet adományozza.

Vujity Tvrtko újságíró, Pécs Jószolgálati Nagykövete részére

Pécs városa érdekében végzett sokrétű, magas színvonalú tevékenységéért a

PRO CIVITATE EMLÉKÉREM

kitüntetést adományozza.

Kaufmann Pál részére

a zsidó kultúra és értékek megőrzéséért végzett kiemelkedő munkájáért a

PRO COMMUNITATE EMLÉKÉREM

kitüntetést adományozza.

Orsós Teréz részére

magas színvonalú művészeti munkássága és festőművészi tevékenysége elismeréseként a

PRO COMMUNITATE EMLÉKÉREM

kitüntetést adományozza.

a Huawei Technologies Hungary Kft. részére

a város informatikai technológia rendszerének fejlesztéséért végzett kiemelkedő tevékenységéért és kiemelkedő színvonalú munkájáért elismerésül a

PRO COMMUNITATE EMLÉKÉREM

kitüntetést adományozza.

Csirke Ernő részére

munkájának, példaértékű szakmai eredményei, igazgatói tevékenysége elismeréseként

VÁROSHÁZA EMLÉKÉREM

kitüntetést adományozza.

Sántics Béla részére

az oktatás, az úszóedzői tevékenység érdekében végzett
példaértékű szakmai munkája elismeréseként

VÁROSHÁZA EMLÉKÉREM

kitüntetést adományozza.

Simo Narhi és Kari Tavaila részére

a magyar- finn kapcsolatok, együttműködés érdekében végzett
eredményes és példaértékű munkája elismeréseként a

VÁROSHÁZA EMLÉKÉREM

kitüntetést adományozza.

Kertész Attila részére

a zeneművészet területén végzett eredményes munkája,
valamint példaértékű pedagógusi tevékenysége elismeréseként a

VÁROSHÁZA EMLÉKÉREM

kitüntetést adományozza.

Végső Pálné részére

magas színvonalú, kiemelkedő eredményességgel végzett
óvodavezetői és nevelő-oktató munkája elismeréseként a

VÁROSHÁZA EMLÉKÉREM

kitüntetést adományozza.

H. Barakonyi Klára részére

kiemelkedő művészeti tevékenysége elismeréseként a

PÉCS VÁROS KÉPZŐ- ÉS IPARMŰVÉSZETI-DÍJA

kitüntetést adományozza

Czimmer Tamás részére

áldozatkész, értékalapú, fiatalok százait elérő, nevelői-oktatói munkája
elismeréseként a

PÉCS VÁROS IFJÚSÁGI-DÍJA

kitüntetést adományozza

A **SZEM Mozgalom** részére

bűnmegelőzési tevékenységükben kifejtett,
kiemelkedő szakmai munkájuk elismeréseként a

PÉCS VÁROS KÖZBIZTONSÁGI-DÍJA

kitüntetést adományozza.

A **Koch Valéria Középiskola, Általános Iskola, Óvoda és Kollégium** részére
kiemelkedő nemzetiségi munkájának elismeréseként a

PÉCS VÁROS NEMZETISÉGI-DÍJA

kitüntetést adományozza.

Heinemann István részére

áldozatos, 20 éven keresztül a Rotaryban végzett
humanitárius tevékenysége elismeréseként a

PÉCS VÁROS HUMANITÁRIUS DÍJA

kitüntetést adományozza.

Dr. Hebling János részére

kiemelkedő színvonalon végzett tudományos tevékenysége elismeréseként a

PÉCS VÁROS TUDOMÁNYOS-DÍJA

kitüntetést adományozza.

Rice Jánosné részére

színvonalas, eredményes és példaértékű közszolgálati
és önzetlen társadalmi munkájának elismeréseként a

PÉCS VÁROS KÖZSZOLGÁLATI-DÍJA

kitüntetést adományozza.

Máténé Sej Jolán részére

példaértékű tevékenységéért, a gyermekekhez való empatikus
hozzáállásáért, kiemelkedő szakmai munkája elismeréseként a

PÉCS VÁROS SZOCIÁLIS-DÍJA

kitüntetést adományozza.

Kiss Tibor részére

szakmai tevékenysége, építészeti munkássága elismeréseként a

PÉCS VÁROS MŰSZAKI-DÍJA

kitüntetést adományozza.

Katits Kálmán részére

sportedzői területen elért eredményei, valamint kiemelkedő
testnevelői-oktatói tevékenysége, kiváló eredményei elismeréseként a

PÉCS VÁROS TESTNEVELÉSI ÉS SPORT-DÍJA

kitüntetést adományozza.

A **Pécsi Művészeti Gimnázium és Szakközépiskola** részére

kiemelkedő színvonalú, sokrétű művészeti, oktatási tevékenysége elismeréseként a

PÉCS VÁROS MŰVÉSZETI-DÍJA

kitüntetést adományozza.

Ravasz Gyöngyvér részére

kiemelkedő pedagógiai tevékenysége, munkája elismeréseként a

PÉCS VÁROS OKTATÁSI-DÍJA

kitüntetést adományozza.

Váginé Gödel Hilda részére

a közművelődés területén végzett kiemelkedő tevékenységének és sokrétű zenei,
hangképzsé-elméleti tevékenységének elismeréseként, kiemelkedő szakmai munkájáért

PÉCS VÁROS KÖZMŰVELŐDÉSI-DÍJA

kitüntetést adományozza.

BÁRDI LÁSZLÓ PÉCS VÁROS DÍSZPOLGÁRA

Pécs város napján, 2012. szeptember elsején Pécs megyei jogú város képviselőtestületének a Pécsi Nemzeti Színházban rendezett ünnepi közgyűlésén átadták a legrangosabb városi kitüntetést, a Pécs Város Díszpolgára címet dr. Bárdi László orientalista egyetemi tanárnak.

Ósei erdélyi nemeseek, szülei az első világháború után menekültek Magyarországra, a pécsi vasútállomáson vagonokban laktak. Édesapja vám- és adóügyi tisztviselő. Bárdi László Mosonmagyaróváron született 1932. augusztus 14-én. Elemi iskoláit Budapesten, majd a Magyarországhoz visszacsatolt Szamosújvárott végezte. Középiskolai tanulmányokat a Szamosújvári Állami Gimnáziumban, majd a bonyhádi Petőfi Sándor Általános Gimnáziumban folytatott, itt is érettségizett 1950-ben. Az ELTE BTK történelem-földrajz szakán szerzett diplomát 1954-ben. Postgraduális tanulmányokat végzett Londonban, a Westminster Universityn, Potsdamban, a Karl Liebknecht Paedagogische Hochschulén, Perugiában, az Università per la Stranierin, végül a kínai Nanchangban, a Jiangxi Shifan Daxue egyetemen gyarapította tudását.

Tízévi tanítás után (Csurgó, Beremend, Pécsvárad) 1964-től az oktatásügyi szakigazgatásban dolgozott: tanulmányi felügyelő, majd osztályvezető-helyettes a Baranya Megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztályán. A Dél-Dunántúli Tankerület igazgatójaként hasznosította a tanügyi igazgatásban szerzett tapasztalatait (1992–1994). Hivatali munkája mellett részt vett a főiskolai és egyetemi oktatásban: meghívott oktató volt a Pécsi Tanárképző Főiskolán (1972–1992), majd szerződéses oktató a Janus Pannonius Tudományegyetemen (1992–1998). A Pécsi Tudományegyetemen megalapította az Ázsia Központot, melynek igazgatója volt, itt tanított egyetemi docensként (1999–2004).

Az 1980-as évektől végzett orientalisztikai kutatásokat. Számos nemzetközi konferencia előadója. Meghívott oktatóként tanított a nanchangi (1994–1995), a bukaresti (1995) és a pekingi (1996) tudományegyetemen. A Brit Akadémia első magyar ösztöndíjasa. Kínában, Nanchangban habilitált 1994-ben. Fő kutatási területe az ókori Kína, valamint az ázsiai lovas-nomád népek története. Mintegy 75 tanulmányt publikált magyar, angol, német és kínai nyelven. Öt önálló kötete jelent meg, közöttük három egyetemi tankönyv, mintegy 9 kötet társszerzője. Orientalisztikai kiadványok fordítója, ismeretterjesztő cikkeket írt. Kínai és magyar tv-dokumentumfilmek tanácsadója. 205 külföldi kutatóútja közül 29 Kínába vezetett. Legjelentősebb expedíciói: az ősi Selyemút első teljes belső-ázsiai bejárása, valamint az ókori Császár Csatorna első újkori végighajózása.

Számos kitüntetéssel értékelték munkásságát, a legjelentősebbek: Munka Érdemrend (1988), Apáczai Csere János-díj (1994), a Brit Akadémia Stein Aurél felfedezői díja (1988, 1990, 1999), Bocskai-díj (2003), Kőrösi Csoma Sándor-díj, Grastyán-díj (2004), a Magyar Földrajzi Társaság Teleki Sámuel felfedezői díja (2009), kínai és mongol állami, szakmai kitüntetések.

Aki e felsorolás és ismertető olvastán azt gondolja, hogy Bárdi László szigorú és száraz szaktudós, téved. A hatalmas tudás birtokosa egy kedves és közvetlen magánember, aki ha kell, lebilincselően izgalmas előadásba kezd, de úgy, hogy közben szerény marad. Igazi reneszánsz polihisztor, a tudomány iránti elkötelezettségét csak közeleti érdeklődése és tenni akarása közelíti meg.

Felesége Róth Margit tanár, a TÁSI igazgatója volt. Judit lánya a pécsi Leőwey Gimnázium történelem-angol nyelv tanára, másik lánya, Éva kulturális menedzser.

Rozs András

A RENDSZERVÁLTÁS HATÁSA PÉCS IPARÁRA

A második világháborút követően Magyarországon is kiépült a szovjet típusú gazdasági rendszer. Az 1950-tól az 1980-as évek végéig tartó öt éves terveket a túlfeszítettség, a pazarló gazdálkodás és a folyamatos áruhiány jellemezte. Az 1980-as évektől kezdve az ország gazdaságpolitikáját a fizetési nehézségek, s az eladósodás határozta meg. A gazdaságtalan, sok esetben teljesen megalapozatlan presztízsberuházások működtetése tovább nehezítette a tervutasításos rendszer fenntartását. Az egyre nehezebben működő, és a szovjet gazdasági forrásokat is elvesztő rendszernek az utolsó „kegyelemdöfést” az utolsó, a hetedik öt éves terv, az úgynevezett „gyorsítás” időszaka jelentette. A tervtől elvárt erőteljes növekedés helyett a program alatt megduplázódott az államadósság. Az állam által felülről vezérelt gazdasági rendszer fenntarthatatlanná vált, mely előjelezte egy gazdasági fordulat szükségességét.¹ A gazdasági nehézségek előjelei persze másban is látszódtak. A vállalatok önállósága az 1980-as évek elejétől kezdve növekedett, ugyanakkor a szűkülő belföldi, s keleti értékesítési lehetőségek miatt meg kellett találniuk a módját, hogy felvegyék a versenyt a nyugati termelőkkel. Az új vállalati adózási rendszer változása is megterhelte a cégek gazdálkodását.

Ahhoz azonban, hogy a gazdaság fundamentális alapjai megváltoztathatóak legyenek, mindenképpen a politikai modell változására volt szükség. 1989–90 között a közép-európai térségben gyökeres politikai fordulat ment vége, amikor is kialakultak a modern nyugati demokrácia intézményes keretei, s ezzel együtt a szabad gazdálkodás gyakorlata. A piacgazdaság – szemben a szovjet típusú állami tulajdonon alapuló modellel – alapvetően a magántulajdonon alapul. A nagy kérdés az volt, hogy Magyarországon hogyan lehet ezt a magántulajdonosi rendszert kialakítani, s vele párhuzamosan az állami tulajdont leépíteni. Azt már az 1980-as évektől egyre inkább decentralizálódó gazdasági gyakorlatból, valamint a nyugati tapasztalatokból világosan lehetett tudni, hogy a tisztán állami tulajdonon alapuló gazdaság nem versenyképes a magángazdasági rendszerrel.

A megoldás a közép-európai országokban a privatizáció lett, amikor is az állami tulajdon különböző módszerek segítségével magánkézbe került. Magyarországon a privatizáció több módon ment végbe, melynek során megkülönböztethetjük a spontán (apportációs) privatizációt, a lakossági, a munkavállalói, és a menedzseri tulajdonba adást, az intézményi tulajdonteremtést, a készpénzes privatizációt és a reprivatizációt. A spontán privatizáció kezdete megelőzte a rendszerváltást, s az állami vagyon mintegy 10%-át érintette. „Spontán privatizációnak nevezünk minden olyan szervezeti-tulajdonosi változást, amely az állami vállalatok életében a 80-as évek második felétől az Állami Vagyonügynökség (ÁVÜ) 1990 márciusáig történő megalakulása között történt.”² Az ÁVÜ létrejöttével elvben véget ért a spontán privatizáció, azonban – ahogy azt a pécsi ipari vállalata-

¹ Kaposi Zoltán: Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000. Pécs, 2002. 427. p.

² Gulyás László: A magyarországi privatizáció első szakasza. A spontán privatizáció 1988–1990. Heller Farkas Füzetek VIII. évfolyam 2010. 18. p.

tok esetén látható lesz – ezt követően is zajlottak olyan folyamatok az állami vállalatok esetén, melyek megfeleltethetők a spontán privatizáció – itt nem részletezett – valamely típusának. A lakossági, munkavállalói, menedzseri tulajdonba adásra Munkavállalói Résztulajdonosi Program (MRP) keretében került sor. A program keretében az adott vállalat dolgozói kedvezményes feltételekkel vásárolhatták meg a társaság részvényeit. Az intézményi tulajdonba adás csak akkor tekinthető ténylegesen privatizációnak, ha az új tulajdonos intézmény az államtól független. Magyarországon 1990-es években hiányoztak az ehhez szükséges intézmények, melynek következtében az általános definíciótól eltérően az intézményi tulajdonba adás döntő részt állami tulajdonú vállalatok/társaságok más állami tulajdonú társaságok vagy önkormányzatok tulajdonába adását jelentette. A legáltalánosabb módszer az úgynevezett készpénzes privatizáció volt, mely dominanciájának legfőbb indoka az államháztartás hiányának e bevételekkel történő csökkentése volt. A módszer eredeti angol változatától eltérően elmaradt a társaságok „felerősítése”, így e társaságok nominális értéküknél jelentősen alacsonyabb áron kerültek privatizálásra. A reprivatizáció alatt azt a folyamatot értették, hogy a tulajdont vissza kell juttatni az államosítás előtti eredeti tulajdonosának, mely folyamat a gyakorlatban a kárptótlási jegyek kibocsátásával valósult meg.³

A pécsi ipari vállalatok helyzete az 1990-es években

Pécsett a 19. század közepe óta egyértelműen az ipar volt a legjelentősebb gazdasági ágazat. A gyorsan fejlődő pécsi ipar igen sokszínű volt, ugyanakkor országos szinten is jelentős élelmiszeripari, könnyűipari, gépipari, nehézipari és bányászati vállalatokkal rendelkezett. Az ipar jelentősége a foglalkoztatásban is világosan megfogható, hiszen mind a dualizmus alatt, mind a két világháború közötti időben ez az ágazat foglalkoztatta a legtöbb embert, nem is beszélve a szocialista időkről, amikor az állam erőteljesen felfejlesztette a helyi ipar kapacitásait. Az államosításokat követően az 1950-es évek iparpolitikája a városban 20 ipari vállalatot állami vállalatként, 13 ipari vállalatot tanácsi irányítású vállalatként határozott meg, amely mellett további 10 kisipari szövetkezet működött.⁴ Az ipar- és bányavállalatok nagy részénél már a rendszerváltást megelőzően érzékelhető volt az akkori termelési rendszer fenntarthatatlansága, mely sok vállalatot olyan rossz helyzetbe hozott, hogy a rendszerváltást követően a privatizációs eljárások során csak sokadszori próbálkozásra sikerült az értékesítése. A vállalatok átalakulásával, valamint privatizációjával párhuzamosan drasztikusan csökkent az iparban foglalkoztatottak aránya. Míg 1991-ben 23 364 pécsi lakos dolgozott az iparban, addig ez 1995-ben már csak 12 166 fő volt. 1990-2000 között a legtöbb területen kardinális változások mentek végbe Pécsett. Alig tíz év leforgása alatt a korábbi tisztán állami kézben lévő vállalatok döntő többségben részben vagy egészben magánkézbe kerültek, avagy beszüntették korábbi tevékenységüket. A csődbe jutott társaságok esetén jobb esetben felszámolási eljárás során sikerült értékesíteni a vállalat vagyont, s az új tulajdonos folytatta a korábbi tevékenységet,

³ Mihályi Péter: A magyar privatizáció krónikája. Budapest, 1998. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó; Mihályi Péter: A magyar privatizáció enciklopédiája. Budapest, 2010. Veszprém: Pannon Egyetemi Könyvkiadó.

⁴ Kaposi Zoltán: Pécs gazdasági fejlődése 1867–2000. Pécs, 2006. 204. p. PBKI.

azonban sok esetben a felszámolás az adott tevékenység befejezését jelentette a városban.

Nézzük meg a továbbiakban, hogy milyen privatizációs módszerekkel ment végbe a helyi ipar átalakulása, magánosítása. Elemzésünkhöz négy, korábban egyértelműen meghatározó jelentőségű vállalatot választottunk: a Hunor Kesztyű- és Bőrruházati Vállalatot, a Sopiana Gépgyárat, a Pécsi Dohánygyárat és a Zsolnay Porcelángyárat.

Pécsi Kesztyűgyár

A tervgazdasági rendszer fékező erejének ellenére is sikeresnek számító pécsi kesztyűgyár 1982-ben felvette a Hunor Pécsi Kesztyű és Bőrruházati Vállalat nevet. A Hunor egyike volt azon keveseknek, akiknek az állam engedélyezte, hogy termelésükhöz import alapanyagot használjanak fel. A „pécsi kesztyű” sikertörténete az 1980-as évek végén a végéhez közeledett, amikor a csökkenő kereslet⁵ és az értékesítési nehézségek mellett a cég belső szervezetének gyengeségei is sújtották a vállalat működését.⁶ 1991. július 1-jén a Hunor 2. számú gyáregységének önállósulásával létrejött a Penta Kesztyűgyár Vállalat.⁷ A Penta Kesztyűgyár kiválásával – mely módszer megfeleltethető a spontán privatizáció egyik típusával – a Hunor a legmodernebb gyáregységét vesztette el, amely tovább nehezítette az amúgy csőd szélén álló vállalat működését.⁸ Ugyancsak a 1991-ben a gyár néhány mérnöke, szabásza, s az egyik varrodai üzem dolgozóí svéd tőke bevonásával létrehozták a Hunor-Skandinávia Kft.-t, mely társaság 2000-ben került felszámolásra.⁹ A „rendszerváltás viharában” egy olyan nagyvállalat jutott a csőd szélére, ami egy 150 fős kisüzemből több mint 4000 főt foglalkoztató világszínvonalú céggé nőtte ki magát, a szocialista tervgazdálkodási rendszer fékező erejének ellenére. Az 1990-es és 1991-es év hatalmas veszteségét követően a nyugati partnerek számának, így a nyugati export volumenének növelésével próbálta meg a vállalat pótolni a kieső értékesítést. A kezdeményezés sikerét mutatta, hogy a gyár gyártókapacitásának 100%-át sikerült lekötöni, sőt a termelőegység létszám bővítésének igénye is jelentkezett.¹⁰ Annak ellenére, hogy mind fizetőképessé kereslettel, mind versenyképes termékkel rendelkezett a Hunor Kesztyű- és Bőrruházati Vállalat, 1992. július elején fizetéseketelenség miatt csődöt kellett, hogy jelentsen. A kényszerű csőd oka az volt, hogy míg a gyár termelése, így minden költsége folyamatos, addig az értékesítés időszakos jellegű volt, ezért a folyamatosan jelentkező költségek fizetését hitelből kényszerült megoldani a vállalat.¹¹ A 40% feletti kamattal felvett hitelek törlesztése végül a vállalat fizetéseketelenségéhez

⁵ A kereslet csökkenéséhez nagymértékben hozzájárult Brigitte Bardot francia színésznő által életre hívott állatvédő mozgalom által képviselt eszme terjedése, mely állatbőrből készült termékek helyett más alternatív anyagból készült termékek vásárlására ösztökélte a fogyasztókat.

⁶ „Rosszkor lettem vezérigazgató” – Változás előtt a Hunor = Új Dunántúli Napló 1990. július 12. 5.

⁷ Önálló lett a Hunor 2. számú gyára Péccsett – Az új gyár neve – Penta Kesztyűgyár = Új Dunántúli Napló 1991. július 3.

⁸ Kaposi... i.m. 2006. 282. p.

⁹ Déri János (1996): Pécsi Kesztyűgyár = Pécs-Baranya 100 éve a műszaki és természettudományos folyamatok történetében 1896–1996. (szerk. Kassai Miklós). Pécs, 1996. 342–344. p.

¹⁰ Kedvezők a Hunor kilátásai – Munkásokat vesznek fel és csak a nyugati piacra termelnek = Új Dunántúli Napló 1992. január 18. 7.

¹¹ Részvénytársaság lesz a HUNOR – Kényszerű csődjelentés után jobb időkben bízik a Kesztyűgyár = Új Dunántúli Napló 1992. május 7.

vezetett, melyet követően épphogy megmenekült a felszámolástól.¹² Ekkor a vállalat adóssága elérte a 716 millió forintot. Kevésbé volt szerencsés a Penta Kesztyűgyár, amely 1993 tavaszán beszüntette tevékenységét.¹³ 1993. április 1-én megtörtént a Hunor gazdasági társasággá történő átalakulása. A Hunor Kesztyű és Bőrruházati Rt.-ben – a csődegyezség alapján – a Magyar Hitelbank 63,5 %-os részesedést szerzett, míg a megmaradt tulajdonrész nagy része lakossági, munkavállalói, menedzseri tulajdonba adással a gyár vezetőinek és dolgozóinak tulajdonába, kisebbik része a vállalatból kiváló Coats Cérnagyártó Kft. tulajdonába került. A gyár fennmaradó több 100 millió adósságának nagy részétől 1994 decemberében szabadult meg, amikor egyedüli baranyai céggént sikeresen belekerült az adóskonzolidáltak körébe, aminek következtében az állam átvállalta a cég adósságának kétharmadát.¹⁴ 1995 áprilisában a részvénytársaság újra pénzügyi krízisbe került. A többségi tulajdonos MHB zárta a gyár számláját, illetve további forgóeszköz-hitelt nem nyújtott számára. A gyártás folytatásához a cég a megrendelőitől kért előleget, amit azok meg is adtak számára, így az MHB elállt felszámolási tervétől, s látva, hogy követeléseinek behajtásával pénzhez nem jut, ezért tulajdonrészét – értékénél jóval kisebb összegért – a kisebbségi tulajdonos Hunor Menedzsment Kft.-nek értékesítette, melynek tulajdoni hányada 93,5%-ra nőtt.¹⁵ A cég tartozásainak döntő hányadát 1998-ra visszafizette, egyedül az állami adóhatóság felé maradt fent tartozása. A rendszerváltás idején a szovjet válság miatt bajba került Hunort 1998-ban az orosz válság is utolérte, mivel némely orosz partner legyártott megrendeléseket sem vette át.¹⁶ A gyár az 1998-as évet megközelítőleg 100 millió forintos veszteséggel zárta, melynek következtében leépítésekre kényszerült. 1999-ben az egyik olaszországi alapanyag-beszállító felszámolási eljárást kezdeményezett a Hunor Kesztyű és Bőrruházati Rt. ellen, mivel a cég nem tudott fizetni a leszállított alapanyagért. A felszámolási eljárás miatt a gyár egyes részei önállósultak, mellyel létrejött a Hunor Bőrruha Gyártó Kft., a Hunor Divatkesztyű Kft., valamint a Hunor-Bag Bördíszmű Gyártó Kft, mely társaságok 2011-ig bezárólag fokozatosan szintén felszámolásra kerültek. Jelenleg a város legjelentősebb kesztyűgyára az 1990-es évek elején német tőkével alakult OK Kesztyűgyár, amely mellett napjainkban 9 kisebb-nagyobb kesztyűs cég, illetve vállalkozás működik a városban, melyek a Dél-dunántúli Idegenforgalmi Közhasznú Nonprofit Kft.-vel közösen, a pécsi kesztyűgyártás 150. évfordulójának évében, 2011 tavaszán létrehozták

¹² A cég nagy árat fizetett a folytatásért. A vállalat két nagy hitelezője, a Magyar Külkereskedelmi Bank és a Magyar Hitelbank a megközelítőleg 500 millió tartozás fejében az alábbi kompenzációt kapta: a Magyar Külkereskedelmi Bank a tartozás fejében megkapta a vállalat közel 300 millió forintot érő központi székházát, míg a Magyar Hitelbank – áthidaló megoldásként – alacsony kamatozású devizahitelre váltotta át a cég hitelét, melynek fejében a cég részvénytársasággá történő átalakulását követően 300 millió forint értékben tulajdonrészét szerez a bank. A kisebb hitelezőket pedig az árbevételből elégítette ki a vállalat. Csőd után a Hunorban – A hitelezők tulajdonába került a székház = Új Dunántúli Napló 1992. október 29.

¹³ Felmondtak 230 dolgozónak a pécsi Penta Kesztyűgyárban = Új Dunántúli Napló 1992. április 14.; A tulajdonos kesztyűt akar gyártani – A Penta felszámolása elkerülhetetlen = Új Dunántúli Napló 1992. április 15.; Még mindig nem tudnak fizetni a Pentában – A munkások csak előleget kaptak = Új Dunántúli Napló 1992. május 4.; Felmondólevelek a Pentában = Új Dunántúli Napló 1992. május 14.

¹⁴ Konzolidáció után termékszerkezet-váltás = Új Dunántúli Napló 1995. január 21.

¹⁵ Biztos piaca van a Hunornak = Új Dunántúli Napló 1995. október 10.

¹⁶ Hunor: közel az orosz válság = Új Dunántúli Napló 1998. szeptember 7.

a Pécs Kesztyű Klasztert, egy közös márka kialakításának és a pécsi kesztyűgyártás fennmaradásához nélkülözhetetlen szakképzés megteremtésének érdekében.¹⁷

Sopiana Gépgyár

Az 1865-ben Haberényi Pál által alapított gépgyár 1899-ben a Hamerli család tulajdonába került. A gyár 1908-tól használta a Sopiana védjegyet a város jelképének számító öt toronnyal. A gyárat 1948-ban államosították. A pécsi viszonylatban jelentősnek számító gyárnál az új adórendszer, valamint a termelői árcsökkenési kötelezettség következtében komoly gazdasági problémák jelentkeztek, amit átszervezésekkel, összevonásokkal, a vállalati szervezeti rendszer korszerűsítésével próbáltak orvosolni.¹⁸ Az összeomló keleti piaci csatornák miatti értékesítési volumen kiesését nem tudta kompenzálni az új nyugati piac, melynek következtében a vállalat 1992-ben csődeljárás megindítását kérte maga ellen. A hitelezőkkel szembeni tartozások miatt 1993 márciusában a gyár már a 364 dolgozó havi bérét sem volt képes időben, egy összegben kifizetni. 1994-ben megindult a részvénytársaság felszámolási eljárása, a gyár további fennmaradását már csak a mielőbbi tulajdonosváltás tudta biztosítani.¹⁹ A felszámolási eljárás keretében a Sopiana Gépgyár vagyonának értékesítésére októberben írtak ki pályázatot, melyet a német Körber-csoporthoz tartozó Hauni Gépgyártó Kft. nyert meg 300 millió forintot kitevő ajánlatával, melyet követően a társaság a nevét Hauni Sopiana Gépgyártó Kft.-re változtatta.²⁰ Az új tulajdonos 1995-ben 260 milliós beruházást hajtott végre, ami a gyári üzemcsarnokok, irodák teljes felújítása és computerizálása mellett új gépek és berendezések beszerzését foglalta magában. A gyár teljes rekonstrukciója a vételár közel kétszeresét tette ki. A gyár dohányipari berendezések gyártására rendezkedett be, a Pécsi Dohánygyár British American Tobacco által történő megvásárlása után a gyár rekonstrukcióját már a Hauni Sopiana végezte. A gyár termékeit többek között Vietnámban, Oroszországban, Romániában, Bulgáriában, Latin-Amerikában, valamint Indonéziában kívánta értékesíteni. A gyár végül 4 évvel a tulajdonosváltást követően, 1998-ban vált nyereségessé, a társaság árbevétele ekkor megközelítette a 2 milliárd forintot.²¹ A foglalkoztatás folyamatosan növekedett, mely 2005-ben elérte a 600 főt, ezzel Pécs második legnagyobb cégévé nőtte ki az időközben Hauni Hungária Kft.-re átkeresztelt társaság.²² Jelenleg pécsi gyár működését – csakúgy, mint a cégcsoport többi tagját – az anyavállalat koordinálja Hamburgból. Az üzem elsősorban dohányfeldolgozás berendezéseinek gyártásával és üzembe helyezésével foglalkozik, a magyar piacra kis volumenben termel, a termelés döntő

¹⁷ Megalakult a Pécsi Kesztyűs Klaszter <http://www.kikk.hu/index.php/hu/hirek/872-megalakult-a-pecsi-kesztyu-klaszter> 2011. július 20.

¹⁸ Török László–Kraft János: Sopiana Gyár = Pécs-Baranya 100 éve... i.m. 1996. 284–291. p.

¹⁹ Felszámolásra vár a pécsi Sopiana Gépgyár = Új Dunántúli Napló 1994. október 5.; Új tulajdonos lesz, vagy bezár november közepétől a Sopiana? = Új Dunántúli Napló 1994. október 6.

²⁰ Német tulajdonban a Sopiana Gépgyár – A piac biztosított, remény van a munkahelyek megtartására = Új Dunántúli Napló 1994. november 17.

²¹ Négy kemény év a nyereségért – Magyar beszállítókra is támaszkodik a Hauni Sopiana = Új Dunántúli Napló 1998. december 29.

²² Kaposi... i.m. 2006. 293–294. p.

része az anyavállalat közreműködésével külföldi piacokon kerül értékesítésre. A magyarországi értékesítés leginkább a hazai dohánygyárak – köztük a BAT Pécsi Dohánygyár Kft. – alkatrész-utánpótlását foglalja magában. A gyár dolgozói létszáma dinamikusan növekedett az évek során, 2010-ben megközelítőleg 800 főt foglalkoztatott. Bár a felszámolási eljárás alá került Sopiana Gépgyár vagyonát csak jóval áron alul sikerült értékesíteni, a tulajdonosváltás jelentős pozitívuma azonban, hogy a Körber-csoport tulajdonába kerülő gyárban a tulajdonosváltást követő fejlesztések következtében egy mai napig jól teljesítő, európai színvonalú, nyugati piacra termelő gyár jött létre stabil munkahelyeket és adóbevételt biztosítva Pécs számára.

Pécsi Dohánygyár

Pécsett a város hosszas lobbitevékenységét követően 1912-ben vette kezdetét a dohánytermékek gyártása. Mivel a dohánygyártás állami monopólium volt, ezért a többi pécsi ipari vállalattól eltérően nem került sor a gyár államosítására az 1940-es évek második felében. A Pécsi Dohánygyár egyike volt az ország legnagyobb dohánygyárainak, az 1973-ban bevezetett Sopianae márka piacvezető volt az országban. Az 1980-as években az angol MGG Management Consultant Ltd-vel kötött üzlet keretében angol gyártósort vásárolt a vállalat a termelés fokozásának céljából. A gyár nyereségét az évtized végén bekövetkező infláció, valamint a dohánytermékeket sújtó jövedéki adó emelkedése erősen lecsökkentette, de a termelés így is nyereséges maradt.²³ A Pécsi Dohánygyár privatizálása egy kétlépcsős folyamat volt. Első körben a gyár vezetése a magyar dohánypiac 40-45%-át lefedő gyár korszerű és nyereséges működésének biztosításához feltétlen szükséges beruházások végrehajtása érdekében nemzetközi tender keretében keresett szakmai befektetőt. A tenderre jelentkezők közül a British American Tobacco (BAT) lett a befutó,²⁴ melynek keretében 49%-os tulajdonrészt szerzett a vállalatban. A spontán privatizációt követő évben a BAT jelezte az Állami Vagyonügynökség felé a gyár fennmaradó állami tulajdonrészére a vételi szándékát. A tárgyalások befejeztével, 1992-ben a gyár állami tulajdonban maradt 51%-os tulajdonrésze készpénzes privatizáció keretében a BAT tulajdonába került, ezzel a Pécsi Dohánygyár volt az első a Baranya megyei nagyvállalatok privatizációjának sorában.²⁵ A gyár privatizációjára nem annak veszteséges termelése miatt került sor, az eladás mögött az állami költségvetési hiány fedezése húzódtott meg. Az új tulajdonos kibővítette a gyár termékpalettáját. 25 millió dollár értékben telepítettek a gyárba új technológiát,²⁶ mellyel lehetőség nyílt a nyugaton közkedvelt Pall Mall, valamint Lucky Strike márkák gyártására, melyet a hazai piac mellett külföldön is értékesítettek. Emellett kibővítették az országban még mindig rendkívül népszerű Sopianae termékcsaládot.²⁷ A fejlesztéseknek köszönhetően 1995-ben

²³ T. Mérey Klára: A pécsi dohánygyár = Pécsi Szemle, 1999. tavasz, 69–73. p.

²⁴ Győzött a British American Tobacco – Magyar dohány, export-piac = Új Dunántúli Napló 1991. január 22.

²⁵ Elkelt a Pécsi Dohánygyár – Kapacitásbővítést, minőséget, új piacokat ígérnek az angolok = Új Dunántúli Napló 1992. január 17.

²⁶ Hétszáz millió forintos kölcsönszerződés – A BAT Kelet-Európa felé terjeszkedik = Új Dunántúli Napló 1992. december 29.

²⁷ Pécsi cigaretták Nyugat-Európában – Új márkás és hazai termékekkel jelentkezik a Pécsi Dohánygyár =

a gyár részesedése hazai dohánypiacon meghaladta az 50%-ot.²⁸ A dohányipar többi szereplője mellett a pécsi dohánygyárnak is meg kellett küzdenie az egészségügyi lobbival, melynek hatására világszinten csökkent a dohánytermékek fogyasztása. A gyárak helyzetét tovább nehezítette a dohánytermékek reklámjának betiltása,²⁹ jövedéki adó és egyéb terhet folyamatos növelése miatti kényszerű áremelések keresletcsökkentő hatása, valamint az áremelkedés miatt egyre nagyobb volumenű cigarettacsempészet.³⁰ Ezen hatások együttesen komoly hatást gyakoroltak a gyárak termelésére. A dohánygyár kiemelt figyelmet fordított és fordít az aktív társadalmi szerepvállalásra, melynek keretében évi több tucat társadalmi projektet, kulturális intézményt támogat és támogatott.³¹ A cég 2009-ben 9,6 milliárd szál cigarettát termelt, melyből 3,4 milliárd szálát exportál. A gyár dolgozóinak létszáma ekkor 902 fő volt.³²

Zsolnay Porcelángyár

Az 1852-ben Zsolnay Miklós által alapított gyárat 1948-ban Pécsi Porcelángyár Nemzeti Vállalat néven államosították. Ezt követően legközelebb 1974-ben kerülhetett sor a Zsolnay márkanév használatára, amikor a magyar állam megegyezett Mattyasovszky-Zsolnay Margittal – Zsolnay Vilmos unokájával – a márkanév használatáról.³³

1991. december 31-én az állami vállalatból létrejött a Zsolnay Porcelángyár Rt., mely 94%-ban állami tulajdonba, 6%-ban pedig a pécsi, a harkányi és az orfűi önkormányzatokhoz került.³⁴ A társaság kihasználva a „kinyíló piac” adta lehetőségeket, a minőség javítását követően a magasabb nyereséget ígérő műszaki porcelán- és díszműtárgyak piacán pozícionálta magát, ami a kezdeti veszteségek után ugyan szerény, ám mégis nyereséget termelt a társaság számára.³⁵ 1990-ben felmerült, hogy akár a teljes gyárat eladják az amerikai Riverside nevű társaságnak, aminek hatására Mattyasovszky-Zsolnay Miklós, a gyáralapító unokája beperelte a Zsolnay gyárat, kérve a bíróságtól a „Zsolnay” márkanév- és az emblémahasználat megvonását.³⁶ A Riverside mellett 1992 szeptemberében CP Holdings Ltd., a Midlands Electricity Plc., valamint az Investor Rt. alkotta konzorcium tett vételi ajánlatot a gyárra,³⁷ azonban az Állami Vagyonkezelő Rt. a konzorcium által támasztott elfogadhatatlan feltételek miatt elállt az üzlettől. Ezt követően nyílt privatizációs ajánlati felhívással kerestek új vevőt a társaságra.³⁸ Az

Új Dunántúli Napló 1994. szeptember 28.

²⁸ Új termelési vezető a BAT PD élén = Új Dunántúli Napló 1995. május 27.

²⁹ Önkorlátozó hazai dohánygyártók = Új Dunántúli Napló 1997. május 2.

³⁰ Várakozással teli évforduló = Új Dunántúli Napló 1996. március 29. 10.

³¹ Képviselői lobbizás és a BAT = Új Dunántúli Napló 1998. január 19.

³² bat.hu, a British American Tobacco Hungary hivatalos honlapja. http://www.bat.hu/group/sites/BAT_82BLKL.nsf/vwPagesWebLive/DO82BLQW?opendocument&SKN=1, 2010. október 25.

³³ Romváry Ferenc: A Zsolnay Gyár 1945-től napjainkig = Pécsi Szemle, 2001. tél, 68–93. p.

³⁴ Továbbra is eladó a Zsolnay = Új Dunántúli Napló 1993. május 22.

³⁵ Hárs Éva: Zsolnay Porcelángyár. Pécs-Baranya 100 éve... i.m. 1996. 261–268. p.

³⁶ Zsolnay kontra Zsolnay = Új Dunántúli Napló 1990. március 9.

³⁷ Külföldi kézbe kerül a Zsolnay Porcelángyár? = Új Dunántúli Napló 1992. augusztus 15.

³⁸ Új vevőt keresnek a Zsolnayra = Új Dunántúli Napló 1993. október 13.

eredménytelen pályázati tendert követően³⁹ az Állami Vagyonkezelő Rt. a négy legjobb ajánlattevőnek megküldte az új privatizációs pályázatot, melyet követő sikeres tender során, 1995-ben került sor a Zsolnay Porcelángyár Rt. privatizációjára. A gyár 74,3%-át készpénzes privatizáció keretében egy a Magyar Befektetési és Fejlesztési Bank Rt.-ből (51%) és négy magánbefektetőből (23,3%) álló konzorcium vásárolta meg,⁴⁰ míg lakossági, munkavállalói, menedzseri tulajdonba adással a gyár dolgozói is tulajdonhoz jutottak.⁴¹ A versenyképesség növelése érdekében az új tulajdonosok megkezdték a gyártás modernizálását, amelyet követően TÜV és CERT tanúsítványokat szerzett a gyár.⁴² 1996-ban a privatizációban részt vevő négy magánszemély eladta részesedését a Pannonváltó Rt.-nek.⁴³ A gyár ebben az évben az Európai Unió PHARE-programjának keretében 370 ezer ECU vissza nem térítendő támogatást kapott a nyugati típusú vezetési és munkakultúra meghonosítására, emberi erőforrás fejlesztésre valamint marketingtevékenység javítására, amely mellett további 700 ezer ECU kedvezményes hitelben részesült, melyet a termelést gazdaságosabbá tevő berendezések megvásárlására fordított.⁴⁴ 1997-re a gyár 99%-ban a Magyar Fejlesztési Bank, ezzel közvetve újra állami tulajdonba került. 1999-ben az ÁPV Rt. határozata alapján a Magyar Fejlesztési Bank három részre bontotta a gyárat. 500 milliós tőzstőkével létrejött – a gyárból kiváló és függetlenedő díszmű- és épületkerámia részleget magában foglaló – Zsolnay Porcelánmanufaktúra Rt., melynek feladata a kézi festésű edény és díszmű-termékek, a pyrogránit és az eosin gyártása. A gyár területén elhelyezkedő műemlék épületek fenntartásának és felújításának feladatát a Zsolnay Örökségkezelő Közhasznú Társaság örökölte meg, melyet 350 milliós alaptőkével alapítottak. A meglévő Zsolnay Porcelángyár Rt. pedig a műszaki porcelángyártást folytatta.⁴⁵ A társaságok 2005-ben intézményi tulajdonba adással térítésmentesen Pécs MJ Város Önkormányzatának tulajdonába kerültek, melyet követően 2006-ban a Zsolnay Manufaktúra Rt.-be beolvadt a Zsolnay Porcelángyár Rt..⁴⁶ Közhasznú társaságból nonprofit kft.-vé alakult Zsolnay Örökség Kezelő jelenleg is Pécs Megyei Jogú Város 100%-os tulajdonát képezi, míg a Zsolnay Porcelánmanufaktúra Zrt. kisebbségi részvénycsomagját 2010 tavaszán adta el a város a Manufaktúra-Befektető Kft.-nek.⁴⁷ A gyár területének otthont adó épületekben kapott helyett Pécs Európa Kulturális Fővárosa program kapcsán megálmodott

³⁹ Válságban a Zsolnay – Leváltották a teljes igazgatóságot = Új Dunántúli Napló 1994. december 22.

⁴⁰ A tulajdonosok a Zsolnayról = Új Dunántúli Napló 1995. június 23.

⁴¹ Fizettek a Zsolnay tulajdonosai – Stratégiai terv készül a részvénytársaság jövőjéről = Új Dunántúli Napló 1995. július 22. 10. o.

⁴² Beruház a Zsolnay Rt. Új Dunántúli Napló 1995. november 9. 3. o.

⁴³ Beruház és leépít a Zsolnay Rt. – Eladták részvényeiket a privatizáló magánszemélyek. Új Dunántúli Napló 1996. március 2.

⁴⁴ A Zsolnay Rt. újabb 200 milliója – PHARE-támogatást kapott a gyár a minőségi termelés fokozására = Új Dunántúli Napló 1996. július 16.; Új Gépeket vesz a Zsolnay Rt. – A termelésbővítő beruházás 50 embernek jelent további megélhetést = Új Dunántúli Napló 1996. július 17.

⁴⁵ Zsolnay: önállósulág az ágazatok – Létszámcsökkentés várható a csődtől megmenekült patinás cégnél = Új Dunántúli Napló 1999. április 17.

⁴⁶ zsolnay.hu, a Zsolnay Porcelánmanufaktúra Zrt. hivatalos honlapja. <http://www.zsolnay.hu/Hun/1gyartort.htm>, 2010. július 30.

⁴⁷ Kifizette a Közgép a Zsolnay részvények árát = Új Dunántúli Napló 2011. június 22.

Zsolnay Kulturális Negyed, míg a Zsolnay Porcelánmanufaktúra Zrt. a negyed keleti csücskében folytatja a termelést.⁴⁸

Összegzés

A négy ipari vállalat átalakulásának bemutatása során példát láthattunk a Magyarországon végrehajtott privatizációs módszerek, a spontán privatizáció, a lakossági, munkavállalói, menedzseri tulajdonba adás, az intézményi tulajdonba adás, a készpénzes privatizáció és a reprivatizáció (kárptótlás) gyakorlati megvalósulására. Bár külön utalás a vállalatok privatizációjának bemutatása során nem történt a reprivatizációra, azonban mind a lakossági, munkavállalói, menedzseri tulajdonba adás, mind a készpénzes privatizáció során az állam beszámította a kárptótlási jegyeket, maximum azok beszámításának mértékét határozta meg. Bár a privatizációkat követően a legtöbb ipari vállalat valamilyen mértékben folytatni tudta a korábbi tevékenységét, azonban a megszűnő vállalatok és a tovább működő társaságok jelentős összezsugorodásának következtében komoly változás következett be a foglalkoztatási szerkezetben. Míg 1990-ben a legnagyobb foglalkoztató az ipar volt, addig az ezredfordulón már messze a szolgáltató szektor (kereskedelem, oktatás stb.) volt a legjelentősebb foglalkoztató ágazat. Ennek következtében Pécs ipari jellege az ezredfordulóra szinte teljesen megszűnt.

Vizsgált pécsi ipari vállalatok átalakulása 1990–2000

Rendszerváltás előtti név	Elnevezés az ezredfordulón	Tulajdonosváltás módja	Szakmai/Pénzügyi befektető	Befektető(k) nemzetisége
Pécsi Kesztyűgyár	Hunor Kesztyű- és Bőrruházati Rt.	Spontán privatizáció, majd lakossági, munkavállalói, menedzseri tulajdonba adás	menedzsment, dolgozók (állami adósságkonszolidáció)	magyar
Sopiana Gépgyár	Hauni Sopiana Kft.	Felszámolás, vagyon felszámolási eljárás keretében történő értékesítése	Hauni Maschinenbau AG	német
Pécsi Dohánygyár	BAT Pécsi Dohánygyár Kft.	Spontán privatizáció, készpénzes privatizáció	British American Tobacco Corporation	angol
Zsolnay Porcelángyár	Zsolnay Porcelángyár Rt. Zsolnay Porcelánmanufaktúra Rt. Zsolnay Örökség Kezelő Kht.	Készpénzes privatizáció és lakossági, munkavállalói, menedzseri tulajdonba adás, majd intézményi tulajdonba adás, majd készpénzes privatizáció	MBFB + 4 magánbefektető, majd MFB, majd Pécs MJV, Manufaktúra Befektető Kft.	magyar

⁴⁸ pecs2010.hu, Pécs Európa Kulturális Fővárosa program hivatalos honlapja. http://www.pecs2010.hu/Root/Pecs2010Site/file/Event/nyilvanos_dokumentumok/zskn.pdf, 2010. július 30.

IN MEMORIAM DIÓFÁSI LAJOS

(*1929. szeptember 21. †2012. augusztus 10.)

Harcon született, a szekszárdi borvidéken. Szülei példáját követve korán a kertészet és a szőlészet bűvkörébe került. Lenyűgözte őt az oltás és a szemzés művelete. Tizennégy éves korában kijelentette, kertész lesz! Baján folytatta tanulmányait, ahonnét oly sok kiemelkedő tudású szakember került ki. Budapesten, az Agrártudományi Egyetem Kertészeti Karán szerzett diplomát. Csopakon kezdte pályafutását. 1956-ban kutatói állást ajánlottak neki Pécsen, ő vette át Király Ferenc feladatkörét. 1972-től volt a Szőlészeti Borászati Kutató Intézet igazgatója, 2000-es nyugdíjba vonulásáig.

Atélte a múlt század nagy átalakításait, megérte az új ezredév újabb kihívásait. Tudományos tevékenységének központi vezérelve volt a minőségi szőlőtermesztés. Nemzedéke hajtotta végre a nagy váltást. Nekik kellett kidolgozni a kézi munkaerőre alapozott természetis helyett a gépesített szőlőtermesztés technológiáját. Diófási Lajos a korszerű tőkeformák és metszési módok technikai és biológiai kérdéseinek tisztázásával jelentősen hozzájárult a hegyvidéki minőségi borszőlőtermesztés fejlesztéséhez.

Akadémiai doktori értekezését *A termésmennyiség növelésének hatása a termés minőségére és a szőlőtőkék biológiai jellemzőire* címmel 1982-ben védte meg. Évtizedeken át foglalkozott klímamegfigyeléssel, elsők között hívta fel a figyelmet a globális felmelegedés szőlőre gyakorolt hatására, a sikeres alkalmazkodási stratégiák fontosságára. Lelkes híve volt a környezetvédelemnek, a környezettudatos gazdálkodásnak, ennek érdekében mind a biológiai alapok (nemes rezisztens fajták), mind a technológia fejlesztés terén folytatott kutatásokat. A kutatóintézet nagy vállalkozása volt a három borvidéken beállított affinitási kísérlet, amelynek kiértékelése az elmúlt években valósult meg. Az intézet központi és Szentmiklós-hegyi telephelyén az ő irányításával példaértékű meliorációs és szőlőrekonstrukciós munkálatok valósultak meg. Kutatási eredményeiről önállóan vagy társszerzőkkel több mint 260 publikációja jelent meg. A pécsi intézet munkáját a szabadföldi kísérletek körültekintő tervezése, kivitelezése jellemezte. Nem véletlen, hogy nemcsak a régió borvidégeiről nyilvánult meg jelentős érdeklődés az itt folyó kísérletek iránt, hanem a távolabbi borvidégekről és külföldről is sokan keresték fel az intézetet.

Kiemelkedően sokat tett a szaktanácsadás, az ismeretátadás terén az új kutatási eredmények bemutatásával, közreadásával. Elindítója és több mint ötven éven keresztül aktív szereplője volt a tavaszi és őszi szakmai bemutatóknak, melyek keretében a nagyüzemi szőlészek és kistermelők megismerkedhettek az új módszerekkel. Diófási professzor nevét minden szőlőtermelő ismeri, köszönhetően annak a kitaró, több mint félszázados munkának, melynek során számos előadást tartott szőlő- és borklubokba szerveződött termelőknek, rendszeresen járt borversenyekre is bírálóként. Vallotta, hogy ezek az események viszik előre a szakmát.

Meghatározó szerepet vállalt a badacsonyi kutatóhelynek a pécsi intézeten belüli újjászervezésében, melynek 1993-tól 2000-ig igazgatója is volt. Elindította Badacsonyan a szőlőültetvény rekonstrukciós programot, és a kutatóintézeti működéshez szükséges elemi infrastruktúra kialakítása is a nevéhez köthető. A kéknylelű programmal, a környezetközpontú szőlőtermesztési módszerek fejlesztésével, az olasz rizling fajtaérték kutatásával a Balaton-felvidéki sajátosságokhoz igazított kutatási irányvonalat alakított ki, amely ma is meghatározó az azóta már önállóvá vált badacsonyi intézet működésében.

A rendszerváltást követően meghirdette a 3. szőlő-rekonstrukciót, élen járt a biológiai alapok (génbank, törzsültetvények) fenntartásának és fejlesztésének elismertetésében. A szőlészeti és borászati kutatóhelyek újjászervezésében is személye, tekintélye jelentette az integráló erőt.

Számos közéleti tisztséget is betöltött élete során, ezek közül a TIT Grastyán Alapítvány Kuratóriumának elnöki feladatát emelhetnénk ki. Az alapítvány mottója: „Nagy ember az, aki az emberi szellem bármely területén tevékenykedjék is, a kor alapvető kérdéseire keresi a választ.” Diófási Lajos ezt az utat járta be.

Kozma Pál

100 éve Pécsett... 1912-ben

- július 1.** A Pécs megyei Római Katolikus Tanítóegyesület közgyűlését Zichy Gyula megyéspüspök nyitotta meg.
- július 7.** A Pécsi Katolikus Legényegylet távozó és 15 éve elnöke, Virág Ferenc tiszteletére búcsúvacsorát szervezett a legényegylet kerthelyiségében.
- július 8.** Közgyűlést tartott a vármegye.
- július 9.** Pécsen keresztül utazva kis időt a városban töltött Khuen-Héderváry Károly volt miniszter.
- július 11.** Az idei évben másodszer kerti mulatságot tartottak a Nemzeti Kaszinóban.
- július 14.** A Labdarúgó Szövetség határozata szerint Magyarország vidéki bajnokságainak elődöntő mérkőzését Pécsett rendezték meg, ahol a PAC mérkőzött meg a Tatabánya Sport Clubbal. Eredmény: 4:2 a TSC javára.
- július 15.** Megkezdte működését Pécsett a foglalkozást közvetítő és cselédszerző intézet és cselédotthon.
- július 16.** A ferences rend legutóbbi káptalani gyűlésén új házfőnököket neveztek ki. Pécsett P. Szendey Ágoston megmaradt korábbi pozíciójában.
- július 17.** Az esti órákban Pécsre érkezett gróf Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter.
- július 20.** Scherz Géznáné Haraszi Vilma, a pécsi színház primadonnája elbúcsúzott a helyi közönségtől.
- július 21.** A Baranyavármegyei Gazdasági Egyesület szőlészeti szakosztálya felkérésére Suly Antal vincellér-iskolaigazgató tartott előadást a városházán a szőlőmoly elleni védekezésről.
- július 22.** Ünnepi misét rendeztek a pécsi 69. gyalogezred emlékünnepe. A szertartást Magenheim József belvárosi apátplébános celebrálta.
- július 25.** Pécs város törvényhatósága rendkívüli városi közgyűlést tartott.
- július 30.** Titokzatos körülmények között elhunyt egy 40 éves nő a pécsi elmeagyógyintézetben.
- augusztus 2.** Személyi változások történtek a pécsi ferences rendben. P. Pált Pécsről Gyöngyösre helyezték, helyette P. Forintos Lőrinc érkezett. P. Mészáros Sándort P. Hrebák Gergely váltotta.
- augusztus 4.** A Budai Külvárosi Katolikus Kör nyári kertjében Köberling Károly kabaréesten szórakoztatta a megjelenteket.
- augusztus 6.** Elhunyt Millner József, az Osztrák-Magyar Bank pécsi fiókjának vezetője, főellenőre (*1870).
- augusztus 8.** Ismeretlen templomból származó szentségtartó és kehely darabjait akarta eladni Lauly József Irgalmasok útján működő órának egy 40–50 év közötti férfi.
- augusztus 9.** Pécs város építési bizottsága ülést tartott Makay István tanácsos elnökletével.
- augusztus 13.** Hegedűs János világhírű juhász fadaragványából nyílt kiállítás a belvárosi fiúiskolában.
- augusztus 14.** Megkezdte működését Pécsett a Pécsi Kölcsönös Jótékony Temetkezési Egyesület.
- augusztus 17.** Táncdalgyűjtéssel, jótékony célú zeneestélyt szervezett a város intelligens ifjúsága a szegények javára a Jótékony Nőegylet termeiben.
- augusztus 18.** Ferenc József születésnapja alkalmából 47 végzett diákot avattak fel a Hadapródiáskolában.
- augusztus 19.** A pécsi egyházmegye gyásza. Elhunyt Erdélyi János nyugalmazott lakócsai esperplébános, a Pécsi Tanítóképző Intézet hajdani tanára (*1849).
- augusztus 21.** A pécsi honvédtűzérő felállítása ügyében katonai bizottság érkezett Pécsre.
- augusztus 23.** A Baranyavármegyei és Pécs Városi Tűzoltószövetség tűzoltó tanfolyamot szervezett 48 jelentkező számára.
- augusztus 25.** Mérkőzések zajlottak le a pécsi bajnoki címért folyó küzdelemben: A vas- és fémmunkások csapata a Viktóriával, az Egyetértés a Sportkedvelőkkel, a PAC pedig a Pécsi Sport Club csapatával mérkőzött meg.

augusztus 26. Kezdetét vette P. Fónay jezsuita atya vezetésével a pécsyegyházmegyei papok lelkigyakorlata.
augusztus 27. Érettségi találkozót szerveztek a Nádor Szállóban a Pécsi Püspöki Lyceumban 1862-ben végzett diákok számára.
augusztus 30. Elhunyt Horváth Antal pécsi ügyvéd, szőlész, műgyűjtő (*1848).

szeptember 1. A pécsi papnevelő intézet élére Igaz Béla személyében új vezetőt neveztek ki.
szeptember 2. A pécsi háztartási iskola megnyitó ünnepségét szervezték meg a Mária Intézet Anna utcai új épületében.
szeptember 4. Jezsuita tanárok vezetésével megnyitotta kapuit a pécsi püspöki gimnázium és a Pius Internátus. Az intézményeket a József utca 17. szám alatt Zichy Gyula püspök adta át.
szeptember 4. A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara a kamarai színház üléstermében megtartotta rendes közgyűlését.
szeptember 5. Schaumburg-Lippe Adolf uralkodó herceg Budapestről Pécsre érkezett.
szeptember 5. A pécsi középiskolákban Veni Sanctéval kezdetét vette a 1912/13-as tanév.
szeptember 7. A pécsi jótékony célú 48-as Asztaltársaság leleplezte régi rendtársuk és díszelnökük, Ritter József arcképét a Schmidt János-féle Siklósi utcai vendéglőben.
szeptember 7. Tánctanfolyammal egybekötött ismerkedési estet szervezett a Legényegylet.
szeptember 8. Prodám Guidó Pécssett szállt fel Horváth mérnök monoplánjával.
szeptember 9. Pécs város közkórházi bizottsága ülést tartott a városi színház kis tanácskozási termében.
szeptember 10–17. A munkabérek emelése érdekében sztrájk tört ki a Hamerli József tulajdonát képező vasöntő és gépgyárban.
szeptember 12. Pécsre érkezett a Horváth-féle cirkusztársaság.
szeptember 12. Boldis Dezső kir. segédtanfelügyelő és a Pécsi Zenekedvelők Egyesülete igazgatójának meghívására Pécssett lépett fel Helene Ware philadelphiai hegedűművész.
szeptember 13. Mutschenbacher Viktor hajdani püspöki joglyceumi igazgató Erkel Ferenc Bánk bán operaszíni kézirátát ajándékozta a városi múzeumnak.
szeptember 15. A Pécsi Ügyvédi Kamara rendkívüli közgyűlést tartott az elnöki tisztség betöltése tárgyában.
szeptember 16. A Lyceum templomban ünnepélyes tanévnyitó misét celebrált Wurster József pápai prelátus, püspöki biztos.
szeptember 18. Kovács József rendőr őrsvezető kutyája érdemeiért egy ezüst fogantyús pálcát kapott az alábbi feliratokkal: „Buzdításul a pécsi ebkedvelőknek.” és „Kovács Józsefnek Szepi eszéki szép sikere alkalmából. 1912. szeptember 15.”.
szeptember 19. Aelnök-választást tartottak a Pécsi Jótékony Nőegyletben. A posztra Soltzy Lajosné választották meg.
szeptember 22–23. Gyümölcsészeti, kertészeti, szőlészeti és borászati kiállítást és gyümölcsvásárt szerveztek Pécssett a Pécsi Nőegylet helyiségeiben.
szeptember 22. Bajnoki mérkőzést szerveztek a Pécsi Atlétikai Club Ráth utcai sporttelepén.
szeptember 24–26. Pécssett fősorozásokat tartottak a katonakötelesek számára.
szeptember 25. A városi tornacsarnokban II. és II. korosztálybeli hadköteleseket sorozott be a sorozóbizottság.
szeptember 29. Módosított alapszabály szerint megalakult a ciszterci főgimnázium Faludi önképzőköre.

75 éve Pécssett... 1937-ben

július 1. Felavatták a központi temetőben Pilch Andor műépítész síremlékét, Horvay János Krisztus-szobrát.

- július 2.* A temetői templomban gyászmisét tartottak Romaisz Ferenc nagyprépost lelki üdvéért.
- július 5.* 55 éves érettségi találkozt tartottak a ciszterci főgimnáziumban 1882-ben végzetek számára.
- július 5.* Schaurek Ráfael egyetemi tanár „A zenehallgatásról a nem zenehallgatóknak” címmel tartott előadást a rádióban.
- július 6.* Vitéz Horváth István főispán összehívta Baranya vármegye törvényhatósági kisgyűlését.
- július 8.* Ülést tartott a Pécsi Városi Felsőkereskedelmi Iskolák igazgató-bizottsága Makay István polgármester elnökletével.
- július 9.* Pécsre érkezett a neves magyarbarát lengyel író, Stella OIGierd.
- július 11.* Kettős jubileumot ünnepelt a Dunagőzhajózási Villamostelepi Atlétikai Club.
- július 13.* Szily Kálmán kultuszállamtitkár elnökletével háromtagú bizottság tárgyalta egy tanárképzőintézeti gyakorló gimnáziumi tanár fegyelmi ügyét.
- július 15.* Megérkezett Pécsre az első Árpád-jellegű, Budapest és Pécs között közlekedő sínautóbusz.
- július 16.* Báró Szepesy Ignác pécsi püspök halálának évfordulóján ünnepélyes gyászistentisztelet volt a belvárosi templomban.
- július 18.* Karmelita búcsún a Mindenszentek templomában a mise alkalmával teljes búcsúban részesültek a hívek.
- július 18.* Átadták rendeltetésének a Szent Vince Egylet pécsi szeretetházát. A szentelést Dőry László teológiatanár végezte.
- július 22.* Pécs város törvényhatóságának kisgyűlésén egy óras vita volt a pécsi Egészség Háza ügye miatt.
- július 27.* Ülést tartott Pécs város zeneügyi bizottsága a városháza székháza kis tanácstermében.
- július 28.* A pécsi székeskáptalan tulajdonában levő, Káptalan utca 2. szám alatti lakóház tatarozási munkálatai közben a nyugati és déli homlokzatok letisztogatásával egy finom rajzú, faragott kő balusztersor került napvilágra.
- július 29.* Elhunyt Tolnai Vilmos, az Erzsébet Tudományegyetem egyetemi tanára (*1870).
- július 31.* A pécsi és baranyai egyetemi és főiskolai hallgatók Anna-bált rendeztek a Hullámfürdőben.

- augusztus 1.** A Turul Szövetség Végváry Bajtársi Törzse nyári kerti ünnepélyt rendezett az Iparoskörben.
- augusztus 2.* Szokásos országos kirakodó és állatvásárt rendeztek Pécsen.
- augusztus 3.* Kisgyűlést tartott a városi törvényhatósági bizottság.
- augusztus 5.* Megtartották a Havi-hegyi kápolna búcsúját.
- augusztus 5–8.* A Magyar Dalosegyesületek Országos Szövetsége megünnepelte 70 éves jubileumát (Az Éneklő Magyarság Ünnepe).
- augusztus 8.* A Pécsi Sport Club házi tehetségkutató úszóversenyt rendezett a Hullámfürdőben.
- augusztus 8.* Hanuy Ferenc prelátus a donátusi búcsú keretében megáldotta az épülő új kápolna alapkövét.
- augusztus 11.* A vármegyeháza második emeleti kisgyűléstermében ülést tartott a Baranya-Pécs Aero Club választmánya.
- augusztus 15.* A városi strandfürdőben lengyel-magyar ünnepséget rendeztek, amelyre Krakkóból egyetemi hallgatók érkeztek.
- augusztus 15.* Beöltözés és ünnepélyes fogadalomtétel volt a pécsi pálos templomban.
- augusztus 18.* Panasznapot tartottak a Dunántúl szerkesztőségében.
- augusztus 20.* A Pécsi Katolikus Kör dísztermében gyümölcskiállítást szerveztek.
- augusztus 20.* Szent István ünnepét és Pécs város felszabadulásának 16. évfordulóját ünnepelték a városban.

- augusztus 22.* A Szent Bertalan-kápolna szokásos évi búcsúja. A körmenet az Ágoston téri templomból indult.
- augusztus 24.* A Magyar Gazdák Országos Lovasegyesülete által megrendezett 6. lovas túra keretében holland hölgy- és úrlovasok érkeztek Pécsre.
- augusztus 26.* Lemondott városi törvényhatósági bizottsági tagságáról Minker János bádogosmester.
- augusztus 28.* Engesztelő szentmisét mutattak be az egyetemi templomban az augusztus 25-én, Budapesten elhunyt Rohrer László egyetemi tanár (*1874) lelki üdvéért.
- augusztus 29.* A pálos templomban csodatévő Fekete Madonna ünnepét rendezték meg, csatlakozva a lengyel katolikusság nagy ünnepéhez.

- szeptember 1.** Gyászmise keretében emlékeztek meg a Székesegyházban Hetyey Sámuel pécsi püspökről, halálának évfordulóján.
- szeptember 4.* Megkezdődött az Uránia Moziban a Hotel Kikelet c. vígjáték bemutatója.
- szeptember 5.* A Hun utcai pályán megkezdődtek a bajnoki szezon mérkőzései. Elsőként a PVSK fogadta a Kaposvári TSE csapatát.
- szeptember 6.* A városi zeneiskola felvételi vizsgáin részt vettek az új és a haladó növendékek.
- szeptember 7.* A Holub József által vezetett egyetemi kabaré a nagy sikerre való tekintettel megismételte júniusi rádiószereplését.
- szeptember 8.* A pécsi frontharcosok fócsoportja megrendezte monstre-népünnepélyét a Tetytyén, szegény sorsú tagjainak karácsonyi felségélyezésére.
- szeptember 9.* Egyhangúlag a Szülészeti Klinika igazgatóját, Scipiades Elemért választották a pécsi egyetem új rektorának.
- szeptember 12.* A Pécsi Katolikus Legényegylet szüreti mulatságot rendezett.
- szeptember 14.* Ülést tartott a város közigazgatási bizottsága Makay István polgármester elnökletével.
- szeptember 14.* Megalakult a pécsi gyakorló gimnázium önképzőköre. Az elnök Vörös József lett.
- szeptember 15.* Elhunyt Walter József pécssegyházmegyei pap, Rácváros nyugalmazott plébánosa (*1854).
- szeptember 16.* Megkezdődtek az előadások a pécsi egyetemen. Az elhunyt Reuter Camillo és Tolnai Vilmos professzorok helyét egyelőre helyettesek vették át.
- szeptember 18.* A pécsi honvéd vegyesdandár záró hadgyakorlatait a pécsi közönség számára megtekinthetővé tették.
- szeptember 18.* A pécsi tankerületi középiskolák igazgatói értekezlet keretében beszéltek meg a középfokú oktatás időszerű kérdéseit.
- szeptember 19.* 18 község tűzoltóinak tűzoltóversenyt rendeztek Pécssett.
- szeptember 22.* Hosszú szenvedés után elhunyt Csáki Ferenc (Csáki bácsi) színművész (*1869).
- szeptember 23.* Az Erzsébet Tudományegyetem jogászfijúsága 25 éves professzori jubileuma alkalmából köszöntötte Vinkler János professzort.
- szeptember 26.* Pécsre érkeztek a finnugor-magyar kultúrkongresszus előkészítő bizottságának tagjai.
- szeptember 27.* A városi közgyűlésen nyugdíjazását kérte Fischer Béla alispán.
- szeptember 30.* Az iparos székház dísztermében találkozót szerveztek a dunántúli evangélikusok számára. Ez alkalomból Pécsre érkezett Kapi Béla evangélikus püspök.

50 éve Pécssett... 1962-ben

- július 2.** Megkezdődött Pécssett a Bolyai János Matematikai Társaság háromnapos vándorgyűlése a Nagy Lajos Gimnáziumban, ahol Beke Manó-díjjal tüntettek ki öt matematikatanárt.

- július 2.* Országos motocross versenyt rendeztek Pécssett, a csertetői pályán. Bálint Árpád, a Pécsi Dózsa versenyzője a 125 cm³-esek futamában második helyen végzett.
- július 4.* A Mecseki Nyár szabadtéri játékok során bemutatták Strauss Cigánybáró c. operettjét, neves budapesti művészek vendégszereplésével.
- július 6.* A XII. vasutasnap tiszteletére a vasútállomás kultúrvárótermében a MÁV énekkara és szólistái adtak színvonalas műsort.
- július 7–15.* Kerámia díszműáru bemutatót és vásárt rendezett a Pécsi Kiskereskedelmi Vállalat és a Dél-Dunántúli Üvegértékesítő Vállalat Pécssett.
- július 9.* A pécsi és a prágai orvostudományi egyetem között létrejött barátsági egyezmény keretén belül csehszlovák orvostanhallgatók látogattak Pécsre.
- július 9.* A világhírű Chris Barber jazz-zenekara lépett fel Pécssett, a Szabadtéri Színpadon.
- július 11.* Négytagú lengyel szakszervezeti delegáció érkezett Pécsre. A külföldi vendégek megyénk általános szakszervezeti munkájával, problémáival, valamint Pécs nevezetességeivel ismerkedtek.
- július 13.* A Balokány-ligeti uszodában megkezdődtek a megyei és városi úszóbajnokság küzdelmei.
- július 17.* Pécsre érkezett Jacek Maczynski, a krakkói bányaakadémia adjunktusa, hogy tanulmányozza a pécsi szénbányákban alkalmazott szellőztetési és hűtési berendezéseket.
- július 22.* A Balokány-ligeti uszodában rendezték a hagyományosnak számító Pécs-Szolnok úszóviadalt, amelyen meglepetésre a vendégek győztek.
- július 23.* A Szabadtéri Színpadon bemutatták Baróti Géza és Garai Tamás Álomkastély c. könyved, nyári zenés vígjátékát, az Országos Rendező Iroda szervezésében.
- július 25.* Korszerű zöldségbolt nyílt a Jókai u. 28. szám alatt.
- július 26.* 38 főből álló szovjet turistacsoport érkezett Tallinból a Pécsi Kesztyűgyárba. A vendégeket a gyár és a KISZ vezetősége virágcsokrokkal fogadta, akik ezután megtekintették az üzemet.
- július 27.* Békenagygyűlést szervezett a Hazafias Népfront a Szabadtéri Színpadra. Az eseményen a moszkvai béke-világkongresszus magyar küldöttei számoltak be élményeiről.
- július 29.* Ismét kapható volt a városban a győri ktsz. gyártmánya, a pettyes nylon strandtáska, amelyből naponta száz fogyott a pécsi műanyagboltban.
- július 31.* Egy pár fekete és egy pár magyar rackajuhot kapott Budapestről a pécsi állatkert.

- augusztus 1.** 300 nyelvtanfolyami hallgató indult Pécsről egy hetes kirándulásra a Német Demokratikus Köztársaságba a TIT különvonatával.
- augusztus 4.* Az Új-Mecsekaljai Ságvári Endre Kultúrotthon akvarista köre kiállítást szervezett, ahol harminchárom akváriumot csodálhattak meg a látogatók.
- augusztus 4.* Este 8 órakor rendezték a Szabadtéri Színpadon a kisipari termelőszövetkezetek III. országos táncfesztiválját.
- augusztus 4.* Ezen a napon ünnepelte a Pécsi Bányász kézilabda szakosztálya fennállása 10 éves évfordulóját. Ebből az alkalomból jubileumi kézilabda-tornát rendeztek.
- augusztus 6–18.* Nyári idényvégi kiárusítással kedveskedtek a vásárlóknak az állami és a szövetkezeti áruházak, valamint a szaküzletek.
- augusztus 11.* A Balokány-ligeti strandon gyér számú közönség előtt megkezdődött a Pécs-Szeged úszóverseny.
- augusztus 16.* Néhány hónapos kényszerpihenő után újra megnyitották a Kossuth Lajos utcai papírboltot. Az üzlet tatarozás miatt tartott zárva. A felújítást végző vállalatok a két héttel a határidő előtt befejezték a munkát.
- augusztus 18.* Ünnepélyes keretek között indult első útjára a mecseki üttörővasút a Dömörkapu és az Állatkert közötti 600 méteres szakaszon.
- augusztus 19.* Az Országos Filharmónia 9 külföldi táncdalénekes részvételével nagyszabású nemzetközi tánczenei randevút szervezett a Szabadtéri Színpadon.

- augusztus 19–20* A Janus Pannonius utca 15. szám alatt őszibarack, valamint virágkiállítás és -vásár nyílt, ahol bemutatták az erfurti virágkiállítás díjat nyert virágfajtákat.
- augusztus 20.* Pécsre érkezett az Ikarus kísérleti csuklós-busz, amely a Lipcsei Nemzetközi Vásáron volt kiállítva. Az új busz csúcsforgalmi időben akár kétszáz utast is elszállíthatott a 20-as vonalán.
- augusztus 21.* Öttagú szovjet mezőgazdasági küldöttség érkezett Pécsre. A vendégek először Péccsel ismerkedtek, majd ellátogattak több termelőszövetkezetbe is a megyében.
- augusztus 22–24.* Ajándéktárgy-bemutatót rendezett Pécssett a KPVDSZ kultúrotthonban az Iparművészeti Vállalat azzal a céllal, hogy kiszoruljanak az ajándéktárgyak közül a giccses termékek.
- augusztus 23.* László Imre fellépésével magyarnóta-estet tartottak a Rózsakertben. Az énekest Dörömböző Géza és népi zenekara kísérte.
- augusztus 24.* Elhunyt dr. Oravecz Pál egyetemi tanár, a Pécsi Orvostudományi Egyetem Stomatológiai Klinikájának igazgatója (*1895).
- augusztus 28.* Megkezdődtek az új évad próbái a Pécsi Nemzeti Színházban. Az operatársulat a Hoffmann meséi, a prózai színészek a Cyrano bemutatójára készültek.
- augusztus 30.* Több állattal gyarapodott a pécsi állatkert: így egy galléros pávián, egy vadmacska kölyök, egy túzok, egy kígyászölyv, két kék vércse és két üregi nyúl érkezett.

- szeptember 1.** A bányásznapi alkalmából több pécsi üzlet nyitva tartott szombat délután is, így például az Állami Áruház is.
- szeptember 5.* Megkezdődött Pécssett a nemzetközi nőgyógyász kongresszus, ahol száz külföldi és kétszáz magyar nőgyógyász vett részt.
- szeptember 5.* A Pécsi Nemzeti Színház művészei látogattak el délután a Kesztyűgyárba, ahol a feldíszített kultúrteremben operákból és operettekben adtak elő részleteket a közönség nagy örömeire.
- szeptember 7.* Ünnepeles megnyitóval kezdődött a III. Mecsek Kupa nemzetközi kerékpár verseny. Első helyezést ért el Megyeri Antal, a Pécsi Spartacus versenyzője.
- szeptember 8.* Felvételit hirdetett a Mecsek Táncegyüttes felnőtt és utánpótlás csoportjába.
- szeptember 9.* Divatbemutatót rendezett a Színház téren a Hámán Kató Női és Leánykaruhaszító Ktsz., ahol az általuk tervezett és készített darabokat mutatták be.
- szeptember 16.* Pécssett járt Kodály Zoltán és felesége.
- szeptember 17.* A Széchenyi tér és a Kossuth Lajos utca sarkán megnyílt a „Csongor” nevű férfi ruha üzlet.
- szeptember 18.* Pécsre érkezett a Ivovi ipari küldöttség, amelynek tagjai öt napot töltöttek a városban, Baranya megye iparát tanulmányozták, elsősorban az építőipart, a bányászatot és a közlekedést.
- szeptember 21.* Bemutatta a Pécsi Nemzeti Színház 1962-es évadnyitó előadását, Kálmán Imre Bajadér c. nagyoperettjét.
- szeptember 22.* A pécsi Pedagógiai Főiskolán a szokásos időpontnál három héttel később kezdtek a tanévet, mert az új kollégium nem készült el időben, így a hallgatók 70%-át nem tudták elhelyezni.
- szeptember 23.* Megnyitotta kapuit a pajtások előtt a pécsi úttörőház. Programjában többek között tizenhárom szakkör szerepelt, legfontosabb feladatának a pajtások hasznos szabadidős tevékenységeinek szervezését tekintette.
- szeptember 25.* Vendéglátóipari bemutatót tartottak az Olimpia étteremben, ahol szakácsok, cukrászok, pincérek mérték össze tudásukat.
- szeptember 29.* „Elkészülni, vigyázz, rajt!” címmel szellemi vetélkedőt rendezett a sport területéről vett kérdésekből a Városi Művelődési Ház ifjúsági klubja.
- szeptember 30.* Országos fodrászversenyt rendeztek Pécssett, a programban modern vashullám,

férfi angol hajvágás, férfi plasztikus borotva hajvágás, modern nappali víz hullám, estélyi víz hullám és nagyfantázia frizurák készítése szerepelt.

szep^tember 30. Korszerűsített KRESZ-versenyt rendezett a Baranya megyei Közlekedési és Bal-esztvédelmi Tanács, amelynek gyakorlati és elméleti feladatai egyaránt voltak.

25 éve Pécssett... 1987-ben

- július 1.** A Helyőrségi Klubban népi díszítőművészeti szakköri munkákból nyílt kiállítás. A szakkör vezetője Zakariás Lászlóné volt.
- július 1.** Baranyaker-napok kezdődtek több pécsi üzletben. A kedvezmények olyan népszerűek voltak, hogy az eladók alig győzték a vásárlók rohamát.
- július 2.** Bertolt Brecht – Kurt Weil Happy End c. zenés darabját adta elő az Apáczai Nevelési Központban a Fellbachi Gimnázium színjátszó csoportja, amely a Nevelési Központ Művelődési Házában működő ART Kísérleti Stúdió meghívására érkezett Pécsre.
- július 2–4.** Pécssett tartotta vándorgyűlését a Magyar Biofizikai Társaság. Három nap alatt hat témakörben tartottak előadásokat, valamint posztereket tekinthettek meg a szakmabeliek.
- július 3.** Mogyoró nagyságú jég hullott Pécsre dörgés-villámlás kíséretében. A hegyről hőmpolygó víz miatt sok dolga akadt a tűzoltóknak.
- július 5.** A Pécsi Galériában megnyílt a X. Országos Kisplasztikai Biennálé, ahol 86 művész csaknem kétszáz alkotását láthatta a közönség.
- július 6.** Tíznapos olvasó-alkotótábor kezdődött Pécssett tehetséges cigánygyerekek számára.
- július 7.** A Pécsi Nyári Színház programsorozatában Antal Imre lépett fel az Anna-udvarban, előadásának a Szeszélyes műfajok címet adta.
- július 7.** Ellenfényben címmel nyílt meg a Belügyminisztérium ifjúságvédelmi kiállítása az Ifjúsági Házban, amely 50 fotóval mutatta be a fiatalkori bűnözést.
- július 7.** Megnyílt az Elefántos tömbben az ország 28. AMFORA ajándékboltja.
- július 9.** Először jelentkezett a Magyar Televízió második programján a pécsi körzeti tévéstúdió közreműködésével készült Alpok-Adria Magazin.
- július 9.** Pécsre látogatott Németh Miklós, az MSZMP KB titkára. Részt vett az MSZMP Baranya Megyei Bizottságának ülésén, majd a Hunor Pécsi Kesztyű és Bőrruházati Vállalat Vadász utcai gyáregységével ismerkedett.
- július 10.** Megkezdődött a 11. Pécsi Ipari Vásár, amelyet Szabó Imre, az Ipari Minisztérium államtitkára nyitott meg.
- július 10.** A Magyar Államvasutak Pécsi Igazgatóságán rendezték a 37. vasutasnap központi ünnepségét. A Pécsi Igazgatóság az 1986-os év teljesítménye alapján elnyerte a Kiváló Igazgatóság kitüntető címet.
- július 11.** A JPTE Rákóczi úti aulájában nyílt meg a Személyzeti Nyári Egyetem, amely vendégei között köszönhette Berecz Frigyeszt, az MSZMP KB tagját, a Minisztertanács elnökhelyettesét, valamint Petrovszki Istvánt, az MSZMP KB tagját.
- július 10–12.** Pécssett gyűltek össze a Széchenyi István Emlékmúzeum Baráti Körének tagjai, akik történelmi és közgazdaságtudományi szekcióban tartottak és hallgattak előadásokat a Pollack Mihály Műszaki Főiskola termeiben.
- július 13.** Pécssett megnyílt a 19. pécsi nemzetközi zenei tábor, amelynek során a résztvevők több nyilvános hangversenyt is adtak, záróhangversenyüket pedig a POTE aulában tartották.
- július 16.** Pécs – pécsi ecsettellel címmel nyílt kiállítás a pécsi képcsarnok Ferenczy-termében. A kiállítást Tüskés Tibor József Attila-díjas író nyitotta meg.
- július 18.** Megkezdődött az egy héten át tartó Zsolnay Kupa sakkverseny, ahol öt csoportban kétszáz sakkozó vett részt.
- július 20.** Tanó Jánosné Pécssett élő naiv művész munkáiból nyílt kiállítás a Helyőrségi Művelődési Klub galériájában.

- július 23.* Elhunyt Fetter Antal építőmester, helytörténész, a pécsi műemlékvédelem jeles alakja, a Pro urbe díj tulajdonosa (*1913).
- július 26.* Inpout-Meeting '87 Pécs címmel közgazdászhallgatók nemzetközi találkozója kezdődött Pécssett, ahová 27 országból érkeztek hallgatók.
- július 27.* Megnyílt a 29. TIT nyári szabadegyetem Pécssett. A tíznapos kurzusra félszáz országból érkeztek hallgatók.
- július 28.* Nagy sikerrel mutatták be a Szabadtéri Táncszínen a Cervantes színdarabja alapján készült La Mancha lovagja c. musicalt. A címszerepben Szakácsi Sándort, Sancho szerepében Stenczer Bélát, Aldonza szerepében Molnár Piroskát láthatta a közönség. A darabot Bagossy László rendezte.
- július 30.* A felújított Tünde divatház előtt utcai divatbemutatót rendeztek, ahol iparművészek által készített, zsűrizett ruhadarabokat mutattak be.

- augusztus 1.** Toronyzenét adott a városi tanács erkélyről a hosszúhetényi hagyományörző népi együttes zenekara.
- augusztus 3–15.* Megkezdődött a ruházati kereskedelmi vállalatok és szövetkezetek által rendezett engedményes nyári vásár, de mivel nagyon élénk volt a kereskedelmi forgalom és megcsappantak a készletek, az előző évekhez képest szűkebb volt a kínálat.
- augusztus 7.* Lux Antal festőművész képeiből nyílt kiállítás a Pécsi Galériában.
- augusztus 8.* Országos katonai ünnepség zajlott Pécssett: a Magyar Néphadsereg kiképző bázisairól érkezett fiatalokat avatták tiszthelyettessé.
- augusztus 8.* Bronzjelvényes minősítő és jelvénytörző túra indult az Állatkert–Lapis–Stiglic-fogdosó–Lyukas hársfa–Fehérvíz–Tripammer-fa–Melegmányi vízesés–Árpád-kori templom–Mánfa–Sikonda útvonalon. Túravezető Sáfár Éva.
- augusztus 11.* Nemzetközi labdarúgó mérkőzést rendeztek Újmecekalján: a PMSC az Orijent Rijeka csapatát látta vendégül. Az eredmény: 5:1 volt, a hazai csapat javára.
- augusztus 14.* A székelyszabari trió adott műsort a Tettyén a hagyományos német nemzetiségi esték keretében.
- augusztus 15.* A 25 éves Kisgrafikai Barátok Klubja jubileumi kiállítást rendezett a Ságvári Endre Művelődési Ház Stúdiogalériájában. A tárlatot Soltra Elemér festőművész nyitotta meg.
- augusztus 17.* Kiváló Együttes címet kapott a pécsi Kodály Zoltán Gimnázium Bartók Béla leánykara, karnagyuk Kertész Attila volt.
- augusztus 18.* Mezőgazdasági dolgozókat tüntettek ki augusztus 20. alkalmából Pécssett, a megyei tanácson.
- augusztus 18.* Vallomások Baranyáról címmel fotókiállítás nyílt a Helyőrségi Klubban a Mecseki Fotóklub rendezésében.
- augusztus 26.* A Csontváry Múzeumban lépett fel a Leőwey Klára Gimnázium vendégeként Pécssett tartózkodó olaszországi Forli város S. Paulo kórusa. Műsorukban magyar szerzők művei is szerepeltek.
- augusztus 27.* Nemzetközi neveléstörténeti konferencia kezdődött Pécssett, a Janus Pannonius Tudományegyetem központi épületében, ahol 18 ország kétszázötven neveléstörténész vett részt.
- augusztus 27–30.* „Egészséget 2000-re mindenkinek” címmel Pécssett rendezték meg a Nemzetközi Mezőgazdasági és Faluégészségügyi Társaság X. vilá kongresszusát, ahol 170 előadás hangzott el.
- augusztus 28.* Gáspár Sándor festményeiből nyílt kiállítás a pécsi Bányászati Múzeumban.
- augusztus 28–30.* Pécssett tartották „A tegnap és a ma építésze a történeti településeken” címmel a XIV. Országos Műemléki Konferenciát, amelynek több kísérőrendezvénye is volt, így kiállítások, emléktábla-avatások és régi könyvek vására.
- augusztus 31.* A 300 éves Nagy Lajos Gimnáziumban tartották a megyei tanévnyitó ünnepélyt.

augusztus 31. Ünneplés keretében átadták a pécsi honvéd kollégiumot, amelyet jelképesen Csordás László őrnagy, az intézmény igazgatója vett át.

szeptember 1. Ünnepi hangversenyen emlékeztek meg a Pécsi Postaigazgatóság alapításának 100. évfordulójáról, az ünnepi beszédet Varga Sándor, a Pécsi Postaigazgatóság igazgatója tartotta.

szeptember 1. Pécsen tartotta ún. szatellit konferenciáját az Európai Gyermeknephrológus Társaság a Pécsi Akadémiai Bizottság székházában. A kongresszust Flerkó Béla, a PAB elnöke nyitotta meg.

szeptember 2. Nyugdíjasok köszöntésével kezdődött a Mecseki Szénbányánál a hagyományosan szeptember első hétvégéjén megrendezett bányásznapok programok sora.

szeptember 2–6. Nemzetközi női és férfi kosárlabdatornát rendeztek Pécsen, a városi sportcsarnokban.

szeptember 4. Olavi Lanu finn művész monumentális, festett plasztikáiból nyílt kiállítás a Pécsi Galériában. A tárlatot Arto Mansala budapesti finn nagykövet nyitotta meg.

szeptember 5. Ismét nagy sikerű divatbemutatót tartott a Tünde divatház, ezúttal a Hild-udvarban. A nagyszámú közönség olyan ruhákat láthatott, amelyeket a divatházban meg is vásárolhatott.

szeptember 6. Megnyitották a Mecseki Bányászati Múzeum új kiállítását, amely a „Bányászati technológiák” címet kapta. Az avatóbeszédet Dányi Pál, az MSZMP Baranya Megyei Bizottságának első titkára mondta.

szeptember 6. Viharos erejű széllel, villámlással kísért zivatar sújtotta Pécsen, majdnem 150 köbméter hordalékot szállítottak el a Köztisztasági Vállalat dolgozói. 1987-ben ez már az ötödik alkalom volt, hogy előtötte a várost a hordalék és iszapáradat.

szeptember 13. Elhunyt Bernáth János, főiskolai docens, a Tanárképző Főiskola történelem tanészékének oktatója, több módszertannal foglalkozó könyv szerzője (* 1931).

szeptember 15. Krakkói népfőnt-delegáció érkezett Pécsre, a látogatás célja a kapcsolatfelvétel, az együttműködés volt.

szeptember 17. A lengyel származású magyar festőművész, Strissowsky Szilárd olajfestményeiből nyílt kiállítás a Képcsarnok Ferenczy-termében.

szeptember 18. A Művészetek Háza udvarán adott koncertet a Nevelők Háza Kamarakórusa Tillai Aurél vezetésével.

szeptember 18. A Városi Sportcsarnokban megnyílt a kertbarátok és kisállattenyésztők IX. országos kiállítása.

szeptember 21. A Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kara újra beindította filmklubját Huszárik-mozi címmel.

szeptember 22. Pécsről, az Apáczai Művelődési Központból jelentkezett a Petőfi adó Kamaszpanasz c. műsora 17.30 és 18.30 között.

szeptember 25–27. között rendezték meg a XX. Mecsek Rally-t, amelyre tetszetős kiadványt is megjelentetett a Magyar Autóklub Baranya Megyei Szervezete.

EGYÉNI ELŐFIZETŐK

dr. Ács Zoltán * dr. Ádám Antal * Ádám Imre * dr. Aknai Tamás * dr. Andrásfalvy Bertalan * dr. Antal Borbála * Arató Csaba (Budapest) * Auer Gábor * Auth Ferenc (Budapest) * dr. Balatonyi Zoltán * Bánfai Antal * dr. Bánhegyi György (Anglia) * dr. Bánhegyi Mihály & Komoróczy Ildikó * Baranyai Pál * dr. Barcza Tiborné (Budapest) * Baronek Jenő * Békés Sándor * dr. Bellefi Árpád * dr. Békéfi Irén * dr. Bencze Gerda & dr. Szekeres Péter * Benyovszky Mónika * Bertók László * †Betlehem László * dr. Bihariné Bauer Zsuzsanna * dr. Biró József * dr. Blasszauer Róbert (Budapest) * Boda Miklós * Bóday Miklós * Bóday Zoltán * dr. Bodor András (Komló) * Bodor Attila * Bognár László * Bognerné dr. Tóth Mária * dr. Bohusné Váradí Zita (Óbánya) * Bókay Endre * Boros László * dr. Borsay Péter * Borsy Eszter * Bozóky Anita * dr. Bődő László * Czerpan István * dr. Csaba Tamásné * Csánk Jenőné * Csékeiné Korda Klára * Csenkey Éva (Budapest) * Csizi Péter * dr. Csullag József (Bonyhád) * dr. Csullag Zsolt (Bonyhád) * dr. Deli József & Szegvári Csilla * Derényi László (Vác) * Dévényi Sándor * dr. Dobay Péter * Dolgos Sándor * Dunai Ferencné * dr. Éberling László * Egerszegi Andrea * Engel András * Eperjesi Ferencné * Erdi-Krausz Gábor * Erdős János (Zók) * Éri Gyöngyi (Budapest) * Erőss Zsolt * Feld János * Filákovity István * Fitos Gábor * Frankovics György * dr. Füredi Péter * Gábor Olivér * Gálos Éva * Gállos Orsolya (Pécsvárad) * Gáspár Csaba * dr. Gáspár László (Budapest) * Gasz Zoltán * dr. Gazda Ferenc * Gergely Tibor * Golob Ferenc * Göbölös István * Göbölös Szilárd * Guld József * dr. Gundrum Károly * Gyánti Istvánné * dr. Gyenizse Péter * Gyimesi Gábor * dr. Győrey Ferencné * Hábel János * Hágén József * Hajnáne Kelle Katalin * dr. Halda Tamás * Haraszt Ágnes & Haraszt Gyula * Hánt József * Haraszt Attila (Siklós) * Haász János * dr. Havasi János (Budapest) * Hegedűs Lajos * Hegyi Ákos * Hervay F. Levente OCist (Zirc) * Hevesi Andrásné (Budaörs) * Hirthné Richter Judit * Homola Viktor (Budapest) * Hopp-Halász Károly (Paks) * dr. Hoppál Péter * Hormay Mihály * dr. Horváth Attiláné dr. Nagy Éva (Budapest) * dr. Horváth Béla (Budapest) * Horváth István & Tengely Adrienn (Járdánháza) * Horváth Józsefné * Huba József * Hudák István * dr. Hudvágner Sándor * Huszár Zsuzsanna * Ijjász István * Ilcsik János (Mohács) * István László * dr. Jandó Péter * dr. János Edit * Jerney Miklós & Borsy Márta * dr. Jobst Kázmér * Jusztinger Antal * Kalász Gyula * Kamarás Júlia * Kanizsai István * dr. Kaposi Zoltán * Karancsi Iliusz * dr. Karádi Oszkár * Kassai József * Kassai Róbert (Budapest) * Kator György * dr. Kelemen László * Kelléné Nagy Zsuzsanna * dr. Kende Péter * dr. Keresztes László Lóránt * dr. Keszthelyi Béla * dr. Kilár Ferenc * dr. Kilár Győző * Kis-mányoky Károly * dr. Kiss Endre * dr. Kiss Iván (Rátenger) * dr. Kiss Károlyné * Kiss Sándor * dr. Kocsis Béla * Koltai Erika * dr. Korinek László * Kosári Aurél * Kovács Szabó János * Kozma Ferenc * dr. Kövecs Ferenc * Kraft János * dr. Krassó Sándor * dr. Krommer Károly * Kulcsár László * Kult László * Kungl János * dr. Kutas László & dr. Feuerbach Apollónia * Kvéder László * dr. Laczayné dr. Dombay Sarolta * Laczhegyi Béla * Lafferton Győző * Lakatosné Novotny Sarolta * dr. Lenárd László * Lengvári István * Lengvárszky Attila * Lenkovics László * dr. Létai Györgyné * Lovász Lázár * dr. Madas Éva (Székesfehérvár) * Madas Katalin * Mádai Dalma (Budapest) * Magyarlakai Józsefné dr. * Markó Imre * Marksz Levente * Matus Dezső * Mattyasovszky Zsolnai Péter (Budapest) * Márcz Róbert * Méhes Károly * dr. Meláth Ferenc * Mendly Lajos * dr. T. Mérey Klára * Merényi Tamás * Mesterházy Gábor (Budapest) * dr. Mestyan Gyuláné * dr. Mestyan Ildikó * Mihályi István * Mischl Róbert * Molnár G. Judit * dr. Molnár Péter (Debrecen) * Moór József * dr. Mózsa Szabolcs (Budapest) * Müller Péter (Hosszúhetény) * dr. Nagy Anna * Nagy Csaba * Nagy Erzsébet * dr. Nagy Gábor * dr. Nagy Imre * dr. Nagy István Péter (Budapest) * Nagy Zoltánné (Kővágószőlős) * Németh Ferenc (Budapest) * Németh József * Németh Norbert (Csányoszró) * Németh Zsolt * Norgauer Mária * dr. Nyers József * Odrobina Zoltán * dr. Olasz István * Onhausz Miklós * Onody Jenő * Oszoli Dénes * Öhlmlüller Miklós * Pálffy Attila * ifj. Pálffy István * dr. Pandúr József * dr. Páva István * dr. Páva Zsolt * Pavlovics Attila * Peták Péter * Pilaszanovich Irén (Budapest) * Pirkhoffer Mónika * dr. Pirkhoffer Ervin * dr. Plótár Imréné (Hévíz) * dr. Polgárdy Géza (Budapest) * Pusztafalvi Gábor * Radó István * dr. Rákóczy István * dr. Rákosyné dr. Vass Klára * Ramocsay Istvánné (Budapest) * Rayman János * Rétfalvi Sándor * dr. Roisz Andrásné (Orfű) * Roma Enrico (Budapest) * dr. Román Lászlóné * Rónaky Gizella * Rozvány György * Rozs András * Róth Lajos * Rusznyák-né Gaszt Felícia * Sallay Árpád * dr. Sándor Mária (Budapest) * Sándorné Gacsályi Irma * dr. Sárlos Tamás * Schmelczter Józsefné * dr. Schmidt Pál * Schmuck Roland * dr. Schneider Imre * dr. Schweitzer Gábor (Budapest) * Sebők Ferenc * Sey Gábor * Sikorski-Zsolnai Antónia * dr. Sirmor Ferenc (Siklós) * Siptár András * Sivák Henrik * dr. Solyom László (Budapest) * Sonkoly Károly * Soó László * Staub Ernő * Stenczer Béla * dr. Süle Tamás * Szabados György * Szabó Dóra (Pogány) * dr. Szabó Gyula * Szabó Klára Gabriella (Budapest) * dr. Szabó László Gy. * Szakácsné Kozáry Piroška * Szalay Lajos * dr. Szántó Péter (Budapest) * Szarka Zsolt * Szász János * dr. Szebényi Imre (Budapest) * dr. Szeberényi József * Szeép Zoltán (Budapest) * Szeifert Judit * Szekeres Imre * Szenesné Fülöp Mária * dr. Szépe György (Budapest) * Szieberth Józsefné (Balatonföldvár) * Szieberth Judit * Szelestey Judit * dr. Szili Katalin (Budapest) * dr. Szily Imre Balázs (Budapest) * Szirtes Béla * dr. Szirtes Gábor * dr. Szirtes Lajosné * dr. Szolcsányi János * Szűcs István * Takács Dezső * Tam László * Tamási Balázs * dr. Tamási István (Leányfalu) * Tarrósi József (Szava) * dr. Tegzes Ferenc * Temesi Andre Miklós * dr. Temesi László * Tenkely István (Pomáz) * Tenkely Miklósné (Budapest) * dr. Tigyi József * Tirkala Ferenc * dr. Tóth Bertalan * dr. Tóth Gyula * Tóth Ivánné * dr. Tóth József * Tóth Klára * Tóth Mihályné * Tóth Zsolt (Borsfa) * Traj Ferenc * dr. Ujvári Jenő * Úz György * dr. Varga Csaba (Budapest) * dr. Varga Levente * Varga Mihály * Varga Péter * dr. Vargha Dezső * dr. Vargha Gábor (Budapest) * Várnagy Attila * dr. Varró Zoltán & dr. Darók Judit * Vass István * Vince Ernő * dr. Visy Zsolt * Vojcsik József * Vóko János * Wanek Péter Franz (Budapest) * Wenczel Csilla * Wass Róbert & Wolosz Vera * Zalay Buda * dr. Zemplényi Vera * Zemplényiné Barta Júlia * Zengővári Mária (Budapest) * dr. Zoltai Ákosné * dr. Zsigmond Endréné (Szombathely) * dr. Zsolt Njura (Agárd).

INTÉZMÉNYEK

ANK * BM Levéltár (2) * Cigány Kult. és Közműv. Egyesület * Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimn. és Koll. (2) * Csorba Győző M. Könyvtár (2) * Déri Múzeum (Debrecen) * Egészséges Városért Alapítvány * Érc- és Ásványbányászati Múzeum (Rudabánya) * Hajnóczy József Kollégium (2) * Hétfő Kft. * Hidasi Egészségügyi Bt. * Iskolaszolgálat (38) * Janus Pannonius Gimn. (3) * Központi Bányászati Múzeum (Sopron) * Lüsztér-Ékszer Bt. (Kozármisleny) * Magyarországi Németek NK * Malomkő Alapítvány (Orfű) * Mecsek Őko Zrt. * Mecsek Egyesület * Médiaközpont Pécs * Minerva Könyvtár * Nevelők Háza Egyesület * Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara (40) * Pécsi Galéria * Pécsi Gyermekotthon * Pécsi Horvát Színház * Pécsi Kulturális Központ * Pécsi Református Gimnázium * Pécsi Sport Non-profit Zrt. * Pollack Mihály Műszaki Szakközépiskola * PTE Egyetemi Könyvtár * PTE Egyetemi Levéltár * PTE BTK-TTK Könyvtár * PTE PMMF Könyvtár * PTE Társadalomtudományi Szakkönyvtár * Radnóti Miklós Szakközépiskola.